

S. EUSEBII HIERONYMI,
STRIDONENSIS PRESBYTERI,
COMMENTARIORUM
IN DANIELEM PROPHETAM
AD PAMMACHIUM ET MARCELLAM,
LIBER UNUS.

Prologus.

617-618 Contra prophetam Danielem duodecimum librum scripsit Porphyrius, nolens eum ab ipso, ejus inscriptus est nomine, esse compositum: sed a quodam qui temporibus Antiochi qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Judæa, et non tam Danielem ventura dixisse, quam illum narrasse præterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere: si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum. Cui solertissime responderunt Eusebius Cæsariensis Episcopus tribus voluminibus, id est, octavo decimo, et nono decimo, et vicesimo; Apollinarius quoque uno grandi libro, hoc est, vicesimo sexto, et ^b ante hos ex parte Methodius. Verum quia nobis propositum est, non adversarii calumniis respondere, que longo sermone indigent: sed ea que a propheta dicta sunt nostris disserere, id est, Christianis, illud in præfatione commoneo, nullum prophetarum tam aperte dixisse de Christo. **619-620** Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum cæteris: sed etiam quo tempore venturus sit docet; et reges per ordinem digerit, et annos enumerat, ac manifestissima signa prænuntiat. Quæ quia vidit Porphyrius universa completa, et transacta negare non poterat, superatus historiæ veritate, in hanc prorupit calumniam, ut ea quæ in consummatione mundi de Antichristo futura dicuntur, propter gestorum in quibusdam similitudinem sub Antiocho Epiphane impleta contendat. Cujus impugnationis testimonium veritatis est. Tanta enim dictorum fides fuit, ut propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse; sed narrasse præterita. Et tamen sic ubi se occasio in explanatione ejusdem voluminis dederit, calumniæ illius strictim respondere cona-

bor, et philosophiæ artibus, immo malitiæ sæculari, per quam subvertere nititur veritatem, et quibusdam præstigiis clarum oculorum lumen auferre, explanatione simplici contraire. Itaque obsecro vos, Pammachi *φλομαδίστατε*, et Marcella, unicum Romanæ sanctitatis exemplar, junctos fide et sanguine, ut conatus meos vestris orationibus adjuvetis: ut Dominus atque Salvator pro causa sua, suo sensu, meo ore respondeat, qui loquitur ad prophetiam: *Aperi os tuum, et implebo illud (Ps. LXX, 11)*. Si enim cum apprehensi fuimus ante iudices et tribunalia, monet ne cogitemus quid respondere debeamus (*Luc., XII*): quanto magis contra adversarios blasphemantes, sua potest bella bellare, et in servis suis vincere? Unde et psalmi plurimi illud **B** Hebraicum, quod in titulis ponitur *LAMANASSE (Psal. 77)*, pro quo *LXX* transulerunt, in *Ανικη*, magis pro victoria continent. Aquila enim interpretatus est *τῷ νικητοῦ*, hoc est, *ei qui præbet victoriam*. Symmachus ^c *ἰσχυροῦ*, quod proprio triumphum palmanque significat. Sed et hoc nosse debemus inter cætera, Porphyrium de Danielis libro nobis objicere, idcirco illum apparere conflictum, nec haberi apud Hebræos, sed Græci sermonis esse commentum, quia in Susannæ fabula continetur, dicente Daniele ad ^d presbyteros, *ἀπὸ τοῦ σχίσου σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρῖνου πρῖσαι*, quam etymologiam magis Græco sermone convenire, quam Hebræo. Cui et Eusebius et Apollinarius pari sententia responderunt: Susannæ Belisque ac Draconis fabulas non contiperi in Hebraico, sed partem esse prophetiæ Abacuc filii Jona de tribu Levi: sicut juxta *LXX* interpretes in titulo ejusdem Belis fabulæ ponitur: *Ἦαυο κείδω ἐστὶν ἱερεὺς, ὀνόματι Δανιὴλ, υἱὸς Ἀβδὰ, κόνιστος τοῦ βαβυλωνίου*: eum Danielem et tres pueros de tribu

^a Hanc quæ uno libro continua serie contexta est, explanationem in Daniele Cassiodorus Instit. c. 3, tribus libris distinctam laudat. Nos illam ad pervetustos codices mss. unum Vaticanum, num. 353, alterum Palatino-Vaticanum 473 prænotatos exegimus ac recensimus.

^b Palatinus ms. voces ante hos non agnoscit.

^c Vatic. præferre videtur *ἰσχυροῦ*.

^d Addit optimum ac pervetustum exemplar Corbiense nomen Dei; sic enim legit, *ΕΥΧΙΟΥΕΥΧΙ ΘΕΟΥ*, etc., pro *σχίσαις* et, *σχίσαις* et *θεός*.

Juda fuisse, sancta Scriptura testatur. Unde et nos ante annos plurimos cum verteremus Danielem, has visiones obelo prænotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi. Et miror quosdam *μεψευδοίραυς* indicari mihi, quasi ego decurtaverim librum: cum et Origenes et Eusebius et Apollinarius alique ecclesiastici viri et doctores Græciæ has, ut dixi, visiones non haberi apud Hebræos fateantur, nec se debere respondere Porphyrio, pro his, quæ nullam Scripturæ sanctæ auctoritatem præbeant. Illud quoque lectorem admoneo, Danielem non juxta LXX interpretes, sed juxta Theodotionem Ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit: licet eum quidam dicant abionitam, qui **631-682** altaro genera Judæus est. Sed et Origenes de Theodotionis opere in editione ^a Vulgata hæresicos posuit, docens deluisse quæ addita sunt, et rursus quosdam versu obelis prænotavit, superflua quæque designans. Cumque omnes Christi Ecclesiam tam Græcorum quam Latinorum, Syrorumque et Ægyptiorum hanc sub asteriscis et obelis editionem legant, ignoscant invidi labori meo, qui volui habere nostros, quod Græci in Aquilæ et Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant. Et si illi in tantis divitiis doctrinarum non contemnunt studia hominum Judæorum: cur Latine paupertas despiciat hominem

^a Parum sibi constare hoc loco Hieronymus Mont-fauconio videtur, quod cum modo dixisset, Danielem non juxta LXX, sed juxta Theodotionem Ecclesias legere, statim subjicit, omnes Christi Ecclesias tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque et Ægyptiorum editione uti vulgata (quæ utique *τῶν LXX* intelligitur) ab Origene ex editione Theodotionis aucta atque emendata cum obelis et asteriscis. Atque hoc quidem, inquit, si de ejus usu in publicis Ecclesiæ conventibus intelligendum sit, perquam difficile est creditu: quomodo enim dicitur ejusdem prophetæ editiones indiscriminatum in omnibus Ecclesiis legebantur? Certum præterea quod ipse Hieron. iterum in Comm. tradit. iv, vers. 5, *judicio magistrorum Ecclesiæ editionem τῶν LXX in hoc volumine repudiata, et Theodotionis vulgo legi, quæ et Hebræo, et cæteris translatoribus congruit*. Sic itaque antilogiam conciliandam putat, ut cum dicitur, ab omnibus Christi Ecclesiis tam Græcorum, quam Latinorum, etc., recognitam ab Origene Vulgata legi, intelligis, eam quidem præ manibus omnium habitam, sed privatim, non autem in publicis conventibus, ubi sola Theodotionis editio obtinebat, sicut apud Græcos, ut SS. Patres Græci, præsertim Chrysostomus et Theodoretus indicio esse possunt, qui non aliam editionem asserunt. Verum non hanc fuisse Hieronymi mentem, nullamque adeo inesse huic loco difficultatem contendo. Neque enim de peculiaris libri Danielis Vulgata editione hic loquitur, quæ cum in cæteris libris tota Septuagintaviralis esset, in uno isto de Theodotionis interpretatione sumpta est: ut una eademque planè res sit, cum de Daniele agitur, Vulgata ejus editio ac Theodotionis versio. Hoc nemo, opinor, negavit. Mont-fauconius ierit inficis: manifestum quippe est, cum ex modo laudatis testimoniis, tum ex tota hac præfatione, itidemque alia in ipsum Danielem ab Hieronymo Latine reddita, Vulgata editionem cæteros quidem omnes Scriptu-

A Christianum? Cujus si opus displiceat, certe voluntas recipienda est. Verum jam tempus est, ut ipsius prophete verba texamus, non juxta consuetudinem nostram proponentes omnia, et omnia disseverantes, ut in duodecim prophetis fecimus; sed breviter et per intervalla ea tantum, quæ obscura sunt explanantes, ne librorum innumerabilium magnitudo lectori fastidium faciat. Ad intelligendas autem extremas partes Danielis, multiplex Græcorum historia necessaria est: Sutorii videlicet ^b Callinici, Diodori, Hieronymi, Polybii, Posidonii, Claudii, Theonis, et Andronici cognomento Alippi, quos et Porphyrius esse secutum se dicit: Josephi quoque et eorum quos ponit Josephus, præcipueque nostri Livii, et Pompeii Trogi, atque Justini, qui omnem [A. B omnes] extremæ visionis narrant historiam, et post Alexandrum usque ad Cæsarem Augustum, Syriæ et Ægypti, id est, Seleuci, et Antiochi, et Ptolemæorum bella describunt. Et si quando eogimur litterarum secularium recordari, et aliqua ex his dicere quæ olim omisimus, non nostræ est voluntatis, sed, ut dicam, gravissimæ necessitatis: ut probemus ea quæ a sanctis prophetis ante sæcula multa prædicta sunt, tam Græcorum, quam Latinorum, et aliarum gentium litteris contineri.

C ræ libros ex LXX: Danielis vero ex Theodotione sibi ascivisse, ut proinde Vulgata Danielis ipsa sit Theodotionis editio. Igitur proposito loco cum ait S. Doctor, Origenem in editione Vulgata asteriscos atque obelos de Theodotionis opere posuisse, minime omnium intelligi potest de singulari Danielis hoc libro dicere: qui enim id fieri potuit, aut quæ tanta esset perissologia, ut de Theodotionis editione ad Theodotionis editionem (neque enim Vulgata erat ejus libri alia) Origenes obelos poneret et asteriscos. Est ergo quam quod maxime manifestum, de universo Scripturæ opere sermonem hic esse, ad cuius Vulgata editionem hoc impendit laboris Adamantius, eamque ejus recognitionem Hexaplaem et Hieronymus testatur, et nemo jam nescit fuisse Ecclesiis tam Græcorum, quam Latinorum, Syrorumque et Ægyptiorum probatam ac lectam in sua quaque lingua. Inferior quoque contextus universam Scripturam, non unicum Danielis librum laudari, perspicue probat. Scilicet occasione arripit Hieronymus ex Theodotionis incredulitate, ut suum studiosis laborem impendio magis commendat, aut contra æmulos tueatur. Nam si ejus hæretici diligentia tantum apud Ecclesias favoris sibi promeruit, ut Origene suffragante, nedum in Daniele, sed et in reliquis libris utilis probaretur, quanto magis ipse, Christianus homo, suscipi deberet, qui et imitatus Origenem, volebat habere suos, quod Græci in Aquilæ, et Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant.

^b Antea Sutorium: illud vero perperam, quod Sutorius a Callinico, quasi duo auctores essent, distinguebatur. Est autem iste Callinicus Syrus, vel Arabs sophista, qui sub Galieno floruit, et cum monumenta alia, tum Rerum Alexandinarum historiam libris X ad Cleopatram scripsit, quos hic Hieronymus innuit. *Σουτρίπος* cognominatus est, ut Suidas annotavit.

INCIPIT LIBER.

623 (Cap. I.—Vers. 1.) Anno tertio regni Joacim A
regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis Jeru-
usalem, et obsedit eam. Joacim filius Josiæ cujus
 tertio decimo anno prophetare orsus est Jeremias,
 sub quo et Oida mulier prophetavit, ipse est qui alio
 nomine appellatur Heliachim, et regnavit super tri-
 bum Juda et Jerusalem annis undecim: cui suc-
 cessit in regnum filius ejus Joachim, cognomento
 Jechonias; qui tertio mense regni sui, die decimo,
 captus est a ducibus Nabuchodonosor, ductusque est
 in Babylonem, et in loco ejus constitutus est Sedecias
 filius Josiæ patruus ejus, cujus anno undecimo Je-
 rusalem capta atque subversa est. Nemo igitur putet
 eundem in Danielis principio esse Joacim, qui in
 Ezechielis exordio Joachin scribitur. Iste enim extre-
 mam syllabam *Chin* habet, ille *Gim*. Et ob hanc
 causam in Evangelio secundum Matthæum una vi-
 detur deesse generatio, quia secunda *τσσαραδέκας* ^a
 in Joacim desinit filio Josiæ, et tertia incipit a Jo-
 achin filio Joacim. Quod ignorans Porphyrius, calum-
 niam struit (*Mss.* instruit) Ecclesiæ, suam ostendens
 imperitiam, dum evangelistæ Matthæi arguere niti-
 tur falsitatem.

(Vers. 2.) ^b *Et tradidit Dominus in manu ejus*
Joacim regem Juda. Quodque traditus scribitur Jo-
 acim, monstrat non adversariorum fortitudinis fuisse
 victoriam, sed Domini voluntatis.

Et partem vasorum domus Dei, et asportavit ea in
terram Sennaar, c in domum Dei sui, et vasa intulit in
domum thesauri Dei sui (Gen. xi). Terra Sennaar locus
 est Babylonis in quo fuit campus Dura, et turris quam
 usque ad cælum hi qui ab Oriente moverant pedes
 suos, ædificare conati sunt. Unde et a confusione
 linguarum locus nomen accepit *Babylon*, quæ in lin-
 guam nostram tranfertur *confusio*. Simul et animad-
 vertendum secundum anagogen, quod rex Babylonis
 non potuerit universa Dei vasa transferre, et in idolio
 quod sibi fixerat collocare, sed partem vasorum
624 domus Dei, quæ intelligenda sunt dogmata
 veritatis. Si enim cunctos philosophorum revolvat
 libros, necesse est ut in eis reperias aliquam partem
 vasorum Dei. Ut apud Platonem, fabricatorem mundi
 Deum, ut apud Zenonem Stoicorum principem, in-

^a Palat. *τσσαρακαδέκας*. Notatum vero est Victo-
 rio, Jechoniam vocari a Matthæo tam Joachim,
 in quo sub transmigatione Babylonis desinit secunda
τσσαραδέκας, quam Joachim ejus filium, in quo
 post dictam transmigationem incipit tertiæ, sicut
 IV Reg. xxiii uterque a LXX appellatur Joacim:
 quod non animadvertens Porphyrius, dum in Mat-
 thæo Jechoniam pro uno tantum accipit homine,
 unam deesse apud illum generationem dicebat, pro-
 pterea falsitatis eum arguere nitebatur.

^b Versiculo hocce prætermissio, expositionem Hie-
 ronymianam *mss.* nostri continuant.

^c Victorius, in *Dei domum Dei sui*, nedum ad Vul-

feros et immortales animas, et unum bonum, hone-
 statem; sed quia jungunt mendacium veritati, et
 naturæ bonum multis perdunt malis, ideo partem
 vasorum domus Dei, et non omnia vasa integra at-
 que perfecta cepisse memorantur.

(Vers. 3.) *Et ait rex Asphanex præposito eunuchorum*
suorum [Vulg. tacet suorum], d ut introduceret
de filiis Israel et de semine regio et tyrannorum, pu-
ros in quibus nulla esset macula. Pro Asphanex in
 editione vulgata *ἀσπισαδπι* scriptum reperi, et pro *πο-*
θομιν, quod Theodotio posuit, LXX et Aquila, *electos*
 transtulerunt, Symmachus *Parthos*, pro verbo, no-
 men gentis intelligens, quod nos juxta editionem
 Hebræorum quæ *κατ' ἀρχιβασιαν* legitur, in *tyrannos*
 vertimus: maxime quia præcedit, *de regio semine*.
 B Unde et arbitratur Hebræi, Danielem, et Ananiam,
 et Misael, et Azariam fuisse eunuchos, impleta illa
 prophetia quæ ad Ezechiel per Isaiam prophetam
 dicitur: *Et de semine tuo tollent, et facient eunuchos*
in domo regis Babylonis (Isai. xxxvii, 7). Si autem
 de semine regio fuerunt, nulli dubium quin de ge-
 nere fuerint David. Nisi forte huic sensui illud con-
 trarium sit quod sequitur: *Pueros, sive juvenes, in*
quibus nulla esset macula, ut doceret eos litteras et
linguam Chaldæorum. Philo arbitratur linguam He-
 bræorum ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de
 Chaldæis fuerit. Quod si recipimus, quærendum est,
 quomodo nunc Hebræi pueri linguam quam noverant,
 doceri jubeantur: nisi forte juxta quorundam opi-
 nionem duas Abraham linguas, et Hebræorum et
 C Chaldæorum scisse dicamus.

(Vers. 7.) *Et imposuit eis præpositus eunuchorum*
nomina, Danieli, Balthusar: et Ananiæ, Sedrach:
Misaeli, Misac: et Azariæ, 625 Abdenago. Non so-
 lum præpositus eunuchorum, sive magister, et ut
 alii transtulerunt, *ὁ ἀρχιουνοῦχος* sanctis immutat
 nomina, sed et Pharaos Joseph in Ægypto appellavit
 (Gen. 41), ^f *Somtonphanech*, nolentes eos in terra
 captivitatis vocabula habere Judæorum [*Al. Judæ*].
 Unde propheta dicit in Psalmo: *Quomodo cantabi-*
mus canticum Domini in terra aliena (Ps. cxxvi, 4)?
 Porro Dominus in bonam partem nomina mutat an-
 tiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula: ut

D gale, sed ad trium quoque *mss.* quos laudat fidem.

^d Reliquum Danielis textum subnexæ expositioni
 necessarium, *mss.* nostri peragunt. Porro Vatican.
 ABHICAPI, Palatinus cum Sangermanen. penes
 Monifauc. Latinis litteris *Abiesdri*. Sic mox Vatic.
 ΠΟΡΘΟΜΙΝ, et cum Sangerman. Palatinus *Per-*
thommin.

^e Nomen *Babylonis* nostri codices ignorant.

^f Falso in editis legitur *sapharatphanech*, juxta He-
 braicum, cum Hieronymus hic ex LXX editione
 posuerit *samtonphanech*. MART. — *Mss.* duo COM-
 TOANHC.

Abram appellaret *Abraam*, et *Sarai*, *Sara* (*Gen. xvii*). **A** In Evangelio quoque quondam *Simon Petri* nomen accepit (*Marc. iii*), et filii *Zebedæi* appellati sunt, *filii tonitru*: quod non ut plerique putant *boanerges*, sed emendatius legitur ^a *benereem*.

(*Vers. 8.*) *Proposuit autem Daniel in corde suo ne pollueretur de mensa regis, et [Vulg. neque] de vino potus ejus, et rogavit eunuchorum præpositum ne contaminaretur.* Qui de mensa regis et de vino potus ejus non vult comedere ne polluatur, utique si sciret ipsam sapientiam atque doctrinam *Babyloniorum* esse peccatum, numquam acquiesceret dicere quod non licebat. Discunt autem non ut sequantur, sed ut judicent atque convincant. Quomodo si quispiam adversus mathematicos velit scribere imperitus *μαθηµατος*, risui pateat, et adversum philosophos disputans, si ignoret dogmata philosophorum. Discunt ergo ea mente doctrinam *Chaldæorum*, qua et *Moses* omnem sapientiam ^b *Ægyptiorum* didicerat.

(*Vers. 9.*) *Dedit autem Deus Danieli gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum, etc.* Qui propter peccata majorum ductus est in captivitatem, propter virtutum suarum magnitudinem statim mercedem recepit. Proposuerat enim in corde suo, ut non pollueretur de mensa regis, et epulis regis præposuerat viles cibos: idcirco gratiam et misericordiam in conspectu principis eunuchorum accepit, Domino largiente. Ex quo intelligimus pro necessitate rerum, si quando diliguntur sancti ab infidelibus, Dei esse misericordiæ [*Al. misericordiam*], non bonitatis hominum perversorum.

(*Vers. 12.*) *Tenta nos, obsecro, servos tuos diebus decem, c et dentur nobis legumina ad vescendum, et aqua ad bibendum.* Incredibilis **626** fidei magnitudo non solum sibi corpulentiam polliceri esu vilioris cibi, sed et tempus statuere. Non est ergo temeritatis, sed fidei, ob quam regias dapes contempserunt.

(*Vers. 17.*) *Pueris autem his dedit Deus scientiam et disciplinam in omni libro et sapientia, Danieli autem intelligentiam omnium visionum et somniorum.* Nota quod Deus dederit sanctis pueris scientiam et disciplinam sæcularium litterarum in omni libro et sapientia. Pro quo *Symmachus* interpretatus est, *artem grammaticam*, ut cuncta quæ legebant, intelligerent, et spiritu Dei de *Chaldæorum* scientia judicarent. *Daniel* autem hoc extra tres pueros habebat insigne, quod visiones et somnia quibus per symbola quædam et ænigmata, futura monstrantur, sagaci mente cernebat: ut quod alii videbant in phantasmate, hic oculis cordis aspiceret.

(*Vers. 18.*) *Completis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur, introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor.* Completos dies, triennii tempus intellige, quod rex consti-

tuerat, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis.

(*Vers. 20.*) *Et omne verbum sapientiæ et intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum super cunctos hariolos et magos qui erant in universo regno ejus.* Pro *hariolis* et *magis*, vulgata editio *sophistas* et *philosophos* transtulit: non juxta hanc philosophiam et sophisticam disciplinam, quam *Græcorum* eruditio pollicetur; sed juxta doctrinam gentis barbaræ, qua usque hodie *Chaldæi* philosophantur.

B *Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis.* Dicemus in consequentibus, quomodo qui usque ad annum primum regis *Cyri* hic fuisse describitur, postea tertio anno ejusdem *Cyri* regis, et primo *Darii* fuisse memoretur.

(*Cap. II. — Vers. 1.*) *In anno secundo regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.* Si post tres annos pueri ingressi sunt in conspectu ejus, ut ipse præceperat, quomodo nunc secundo anno regni sui somnium vidisse narratur? Quod ita solvunt *Hebræi*, secundum hic annum dici regni ejus, omnium **627** gentium barbararum, non *Judææ* tantum et *Chaldæorum*, sed *Assyriorum* quoque et *Ægyptiorum*, et *Moabitarum*, et reliquarum nationum, quas, Domino concedente, superarat. Unde et *Josephus* in decimo Antiquitatum scribit libro: Post annum secundum *Ægyptiæ* vastitatis, rex *Nabuchodonosor* vidit mirabile somnium, **C** *et conterritus est spiritus ejus, et somnium ejus fugit ab eo.* Vidit rex impius somnium futurorum, ut interpretante sancto quod viderat, Deus glorificaretur; et captivorum Deoque in captivitate servientium sit grande solatium. Hoc idem in *Pharaone* legimus, non quod *Pharao* et *Nabuchodonosor* videre meruerint, sed quod *Joseph* et *Daniel* digni existerint, qui interpretatione eorum omnibus præferrentur.

(*Vers. 2.*) *Præcepit ergo rex, ut convocarentur harioli, et magi, et malefici, et Chaldæi, ut indicarent regi somnia sua. Qui cum venissent; steterunt coram rege.* Quos nos *hariolos*, cæteri *ἱεροδοῦς* interpretati sunt, id est, *incantatores*. Ergo videtur mihi *incantatores* esse, qui verbis rem peragunt. *Magi*, qui de ^d singulis philosophantur: *Malefici*, qui sanguine **D** utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum. Porro in *Chaldæis* *γενεθλολόγους* [*Al. γενεθλολόγους*] significari puto quos vulgus mathematicos vocat. Consuetudo autem et sermo communis magos ^e pro maleficis accipit: qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi *Chaldæorum*, et ad artis hujus scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt. Unde et in nativitate Domini *Salvatoris* ipsi primum or-

^a Vatic., *baneraem*. Palat. *banarehem*.

^b Palat., *sapientiam Cham et Ægyptiorum*, etc.

^c Hic denuo reliquum versum mss. nostri sufficiunt.

^d Ex *Brixianis* mss. atque editis vetustioribus libris præfert *Victor. de signis pro singulis*.

^e Huc refer *S. Hilarii* testimonium lib. IV de Trinit. num. 37, et in *Commentario* in *Matthæum*: in quem *Evangelistam* vide auctorem Operis imperfecti, auctorem quoque *Quæstion.* ex *N. T. quæst. 63*. Nam et plures sunt e *Veteribus* qui magos absolute pro maleficis accipiunt.

tum ejus intellexerunt, et venientes in civitatem Bethleem, adoraverunt puerum, stella desuper ostendente (Matth. 2).

(Vers. 3.) *Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, et mente confusus ignoro quid viderim.* Umbra quedam, et ut ita dicam, aura somni atque vestigium remansit in corde regis: ut referentibus illis, **628** posset feministi eorum quæ viderat, et nequaquam eum deciperent mentientes.

(Vers. 4.) *Respondit Chaldaei regi Syriace.* Hucusque quæ lecta sunt, sermone narratur Hebræo. Ab hoc loco usque ad visionem anni tertii regis Baltasar, quam Daniel vidit in Susis, Hebraeis quidem litteris, sed lingua scribuntur Chaldaica, quam vocat hic Syriacæ.

(Vers. 5.) *Nisi indicaveritis mihi somnium et con-* **B** *jecturam ejus, peribitis vos, et domus vestrae publicabitur,* etc. Committitur est pœnam, proponit et præmia: ut si potuerint somnium dicere, consequenter credat etiam his quæ incerta sunt, hoc est, quid significet somnium. Quod si non potuerint ea dicere, de quibus rex in plerisque confusus poterat recordari, etiam futuræ interpretationis perdant fidem. Denique sequitur.

(Vers. 9, 10.) *Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quod interpretationem quoque ejus veram loquamini.* **b** *Respondentes ergo Chaldaei coram rege dixerunt: Non est homo super terram qui sermonem tuum, rex, possit implere, etc.* Confitentur magi, confitentur harioli, et omnis scientia secularis literaturæ, præscientiam salutorum non esse hominum, sed Dei. Et quo probatur prophetas Dei spiritu locutos, qui futura cœcinerunt.

(Vers. 12, 13.) *Quo audito, rex in furore et ira magna præcepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa vententia supientes interficiebantur,* etc. Querunt Hebræi, cur Daniel et tres pueri non sint ingressi ad regem cum aliis sapientibus, et prolata sententiâ jubeantur perire cum cæteris. Quod ita edisserunt, ut eo tempore quo rex præmia et dona, et honorem maximum promittebat, iræ noluerint, ne impudenter divitiis et dignitatem Chaldaicam viderentur appetere. Aut certe ipsi Chaldaei invidentes gloriæ eorum et scientiæ, soli ingressi sunt, quasi soli præmia percipiendi, et postea in periculo voluerint habere consortes quos in spem gloriæ refutaverant.

(Vers. 15.) *Et interrogavit eum qui a rege accepterat* **629** *potesstatem, quam ob causam tam crudelis sententiâ a facie regis esset egressa.* Sciens Chaldaei, quod decuplum super cunctos hariolos et ma-

gos qui erant in universa Chaldaea, Daniel et tres pueri saperent et intelligerent, celaverunt eos interrogationem regis, ne præferretur sibi in interpretatione somni. Et ob hanc causam interrogavit Daniel de crudelitate sententiæ, qui causam periculi sui nesciebat.

(Vers. 16, 17.) *Cum ergo rem indicasset Ariocho Danieli, Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret tibi ad solutionem indicandam regi. Et ingressus est ad domum suam, Ananiamque et Misael, et Azarie sociis suis indicavit negotium, etc.* Daniel tempus postulat: non quo tractatione et sagacitate mentis occulta perquireret; sed quo occultorum Dominum precaretur. Et ideo Ananiam, et Misaelem, et Azariam jungit ad preces, ne solus de suo merito videatur præsumere: ut quorum erat commune discrimen, communis esset et oratio.

(Vers. 19.) *Tunc Daniell per visionem nocte mysterium revelatum est.* Somnium regis suo discit somnio: immo et somnium, et interpretationem ejus, Dei revelatione cognoscit, quod demones ignorabant, sapientia sæculi scire non poterat. Unde et apostoli mysterium, quod cunctis retro generationibus fuerat ignoratum, Domino revelante, cognoscunt.

(Vers. 20.) *Et Daniel benedixit Deo cæli, et locutus, ait, etc.* Ad distinctionem eorum qui versantur in terra, et demoniacis artibus atque prestigiis terrena deludunt, Daniel Deo cæli benedixit. Dil enim qui non fecerunt cælum et terram, peribunt.

(Vers. 21.) *Et ipse mutat tempora et ætates, et transfert regna atque constituit.* Non ergo miremur, si quando cernimus, et regibus reges, et regnis regnâ succedere, quæ Dei gubernantur et mutantur, et finiuntur arbitrio. Causasque singulorum novit ille qui conditor omnium est, et sæpe malos reges patitur suscitari, ut mali malos puniant: simulque subostendit, et generali disputatione præparat auditorem, somnium **630** quo vidit esse de mutatione et successione regnorum.

Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Juxta illud quod scriptum est. *Audiet sapiens, et apponet sapientiam* (Prov. 1, 5). *Qui enim habet, dabitur illi* (Matth. xxv, 29); et animæ quæ fervet amore sapientiæ, libenter spiritus Dei infunditur. In perversam autem animam non introibit sapientia (Sap. in).

(Vers. 22.) *Ipsæ revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est.* Qui Deus revelat profunda, et potest dicere: *O profundum divitarum sapientiæ et scientiæ Dei* (Rom. 11,

^a Amovimus hinc ad miss. nostrorum fidem subsequentes sacri textus versus, *Rex in æternum vide: Sic somnium servis tuis, et interpretationem ejus tibi indicabimus. Et respondens Rex ait Chaldaeis: Sermo recessit a me: qui perperam et contra S. Doctoris mentem subjungebantur, cum Syriacæ ipsimet scripti sint, atque adeo excludendi.*

^b Pro hisce verbis. *Respondentes ergo, etc.*, miss. nostri hæc alia sacri textus substituant, *Sermo*

quem tu, Rex, quæris, gravis est, nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu regis, exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

^c Addunt miss. nostri, *quærebaturque Daniel et socii ejus ut perirent.*

^d Priora hæc verba, *Cum ergo rem indicasset Ariocho Danieli: tum integer aliter versus, Et ingressus est ad domum suam, etc.*, in miss. nostris non habentur.

38), iste, habitante in se Spiritu, scrutatur etiam profunda Dei, et in profunda animæ suæ fodit altissimos puteos, et omnem terram egerit, quæ profundas aquas aperire consuevit: servatque mandatum Dei, dicens: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fonte* (Prov. v, 15). Quodque sequitur: *Novi in tenebris constituta, et lux cum eo est*: tenebræ significant ignorantiam, et lux scientiam atque doctrinam. Itaque Deum ut perversa non cælant, ita recta ambiant, atque circumdant. Sive interpretandum est, quod tenebræ mystica quæque et profunda significet, juxta illud quod legitur in Proverbiis: *Intelligit quoque parabolam, et tenebrarum sermonem*, hoc ipsum significat quod in Psalmis legitur: *Tenebræ aqua in nubibus aeris* (Ps. xvii, 12). Qui enim ad excelsa conscendit, et terrena deserens, instar avium tenuissimum aerem et ætheream quæque desiderat, iste nubes efficitur, ad quam veritas Dei pervenit, et quæ super sanctos plueret consuevit: repletusque multitudinem scientiæ, habet multas aquas in corde suo tenebras et involutas caliginem, quam solus Moyses ingreditur (Exod. xxxiii), et loquitur Deo facie ad faciem, de quo scriptum est: *Possit tenebras latibulum suum* (Ps. xvii, 12).

(Vers. 25.) *Tibi Deus patrum meorum confiteor; teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi. Ne sui videatur meriti, quod impetravit, refert ad patrum justitiam et ad veritatem Dei, qui seminis eorum etiam in captivitate miseretur.*

Et nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, etc. Quod quatuor rogant, vel **631** ostenditur: ut et arrogantiam fugiat, ne solus impetrasse videatur, et agat gratias, quod mysterium somnii solus audierit.

(Vers. 24.) *Sapientes Babytonis ne perdas. Introduc me in conspectum [Vulg. conspectu] regis, et solutionem regi narrabo, etc.* Inuitur clementiam Dei, qui pro persecutoribus deprecatur, et non vult eos perire propter quos fuerat ipse periturus.

(Vers. 25.) *Inveni hominem de filiis transmigrationsis Juda, qui solutionem regi annuntiet.* Dei gratiam ad suam refert diligentiam, et invenisse se dicit, cum Daniel ultro se obtulerit, ut introduceretur ad regem; in quo ^b ἄθως ostenditur nuntiorum, qui cum bona nuntiant, sua videri volunt. Qui autem solutionem somnii repromittit, utique ante narraturus est somnium. Et nota quod de filiis Juda sit Daniel, non sacerdos, sicut in fine Belis fabula continet.

(Vers. 26.) *Putasne vere potes indicare mihi somnium quod vidi, etc.* Servat ordinem quæstionis, ut

^a Sic habent Vatican. et Palatin. mss. sicque olim ad Vulgatæ et Chaldaici textus exemplar Victorius restituit: ratus, haud scio tamen quam bono argumento, *nostrorum*, quod post Erasmus retinuit et Martiaëus, de Theodotionis versione esse

^b Pro ἄθως, Latine habet Vatic. mos. Palatin. ἴγπυς.

^c Vtiose antea obtinebat θυάς, quod emendant mss. nostri, tametsi ΘΥΤΑC pro θυάς minus recta scriptura pari consensu prælerant. Sic reponendum monerat et Montfauc. ex scholio editi Rom. τῶν

A primum somnium quod se magi ignorare responderant, et postea interpretationem quærat somnii: ut cum somnium audierit, et quæ viderat recognoverit, tunc credat, et interpretationi, quæ variam recipit conjecturam.

(Vers. 27.) *Mysterium quod rex interrogat, sapientes, magi, et harioli, et haruspices non queunt indicare regi.* Pro haruspibus, quod nos vertimus, in Hebræo GAZARENOS habet, quod solus Symmachus θύρας interpretatus est, quos Græci solent ἰμαροσκόπους appellare: qui exta inspicunt, ut ex his futura prædicant. Mysterium autem vocans ordinem somnii revelati, ostendit quiddam occultum est, et ab omnibus ignoratur, posse mysterium nuncupari. Tollit quoque regi pravam suspicionem, ne humana æstimet inveniri posse solertia quod Dei solius notitiæ reservatur.

(Vers. 28.) *Sed est Deus in celo revelans mysteria.* Frustrâ igitur ab hominibus quæris [Al. quærit] in terra, quod Deus solus novit in celo. Et occulte retrahens eum a multorum deorum cultu, ad unum Dei notitiam dirigit.

632 *Qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ ventura sint [Vulg. sunt in] novissimis temporibus.* Absque adulationis vitio veritate sociata, blanditur ut regi: quod illi a Deo mysteria sint revelata quæ novissimis temporibus sint ventura. Novissimi autem dies, aut ex eo numerandi sunt tempore, quod Danieli somnium revelatum est, usque ad consummationem mundi. Aut certe hoc sentiendum, quod adversa interpretatio somnii tendat ad finem, in quo imago ^d statuæque quæ cernitur, contestenda est.

Somnium idem et visiones capituli tui in cubili tuo, hujuscemodi sunt. Non dixit, visiones oculorum tantorum: ne quid putaremus esse corporeum, sed capituli: *Sapientis enim oculi in capite ejus* (Eccli. ii, 14): in principali videlicet cordis, juxta illud quod in Evangelio legitur: *Beati mundo corde, quantum ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). Et: *Quid cogitatis in cordibus vestris* (Ibid., 4)? Alii vero ex hujus occasione capituli τὸ ἡγεμονικόν non in corde, sed juxta Platonem in cerebro suspicantur.

(Vers. 29.) *Tu, rex, cogitare cepisti, in stratis tuis quid esset futurum post hæc.* Pro eo quod est, post hæc, soli LXX dies novissimos transtulerunt. Quod si ita legitur, sollicitius requiramus, ubi dies novissimi scripti sunt [Al. sint]; et redarguamus eos qui mundum non putant esse periturum. Numquam enim dies appellarentur novissimi, si mundus esset æternus. Quodque dicitur: *Tu, rex, cogitare cepisti,*

LXX in cap. iv, vers. 4: *ἰακωβουὺς δὲ τοῦ τὰς θύρας λειτουργούνας, θύρας γὰρ ἐστὶν Γαζαρονῶν Θεωδωτῆρος ἰσίδωρον.* Ubi Theodotionis nomen positum pro Symmacho ex Hieronymo intelligas ms. Sangerm. habet εἰας, ἰαίε. Moritz quoque eorundem ope mss. emendantus prædicant, cum esset antea corrupte prædicent.

^d Idem mss. imago statuæ, quæ cernitur, etc.

^e Supplet Victor.: mala ex Fesulano ms. et Vulgata.

indicat causas somnii : quod idcirco ei Deus futurorum mysteria revelarit, quia ipse rex voluerit scire ventura, et ut Nabuchodonosor divinæ inspirationis miretur gratiam, non ^a solum quid in somnio viderit, sed ante somnium quid tacitus cogitarit, exponit.

Et qui revelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. Illud quod in Evangelio legimus : *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos (Matth. v, 45)*, etiam super Nabuchodonosor intelligimus esse completum. Tanta enim est clementia omnipotentis Dei, ut etiam Nabuchodonosor dispensationis suæ qua mundum regit, **633** mysteria revelaret. Interrogemus eos qui diversas asserunt esse naturas, cujus naturæ Nabuchodonosor intelligant, bonæ an malæ. Si bonæ : cur impius dicitur? Si malæ (ut certum est) cur malo atque terreno, id est, $\chi\alpha\iota\tau\acute{\alpha}\pi$ sua Deus sacramenta monstravit?

(Vers. 30.) *Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plusquam in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est : sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et cogitationes mentis tuæ scires.* Putaverat rex notitiam futurorum solertia mentis humanæ posse comprehendere; et ideo sapientes Babylonis interficijusserat. Ergo Daniel eos excusat qui dicere non potuerant, et ipse invidiam fugit, ne quis æstimet, eum quæ dicturus est propria dixisse sapientia. Causa autem revelationis propheticæ, regis est desiderium, qui voluit ventura cognoscere. Ergo honorat regem, quando propter illius scientiam sibi dicit a Deo mysteria revelata. Et hoc considerandum, quod somnia in quibus aliqua ventura signantur, et quasi per nubilum veritas demonstratur, non pateant conjectoribus et humanæ mentis arbitrio, sed Dei solius scientiæ.

(Vers. 31.) *Tu, rex, videbas, et ecce quasi statua una grandis.* ^b Pro statua, id est $\alpha\acute{\nu}\delta\rho\iota\acute{\alpha}\nu\tau\iota$, quod solum interpretatus est Symmachus, cæteri imaginem transtulerunt, volentes hoc nomine similitudinem ostendere futurorum. Sequamur interpretationem propheticam, et Danielis verba ^c interpretantes, quæ ab illo breviter dicta sunt, latius exponamus.

(Vers. 38.) *Tu es ergo caput aureum.* Caput, inquit, aureum tu es, rex. Per quod ostenditur primum regnum Babylonium auro pretiosissimo comparatum.

(Vers. 39.) *Et post te consurget regnum aliud, minus te, argenteum [Vulg. tacet].* Medorum videlicet atque Persarum, quod argenti habet similitudinem, minus priore, et majus sequente.

Et regnum tertium æneum [Vulg. æreum], quod imperabit universæ terræ. Alexandrum significat, et re-

^a Idem non enim pro non solum ex quatuor mss. reposuit.

^b Sex alios integros sacri textus versus subjungunt nostri mss. Porro pro $\alpha\acute{\nu}\delta\rho\iota\acute{\alpha}\nu\tau\iota$ ab $\alpha\acute{\nu}\delta\rho\iota\acute{\alpha}\varsigma$ nomine, antea legebatur $\alpha\acute{\nu}\delta\rho\iota\acute{\alpha}\nu\tau\eta\iota$. Ms. Sangorin. pro $\alpha\acute{\nu}\delta\rho\iota\acute{\alpha}\nu\tau\eta\iota$: quæ, inquit Montfauc., si vera lectio sit, sane Hieronymus voci Græcæ terminationem Latinam dedit, ut cum præpositione pro quadraret. Palatinus posteriorem hic manum expertus andriante præfert Latinis litteris.

^c Vatic. et Palat., *calcantes*.

gnum Macedonum, successorumque Alexandri. Quod recte æneum dicitur : inter omnia enim metalla æs vocalius est, et tinnit clarius, et sonitus ejus longe lateque diffunditur, **634** ut non solum famam et potentiam regni, sed et eloquentiam Græci sermonis ostenderet.

(Vers. 40.) *Et regnum quartum erit veluti ferrum : quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc, etc.* Regnum autem quartum, quod perspicue pertinet ad Romanos, ferrum est quod comminuit et domat omnia. Sed pedes ejus et digiti ex parte ferrei, et ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissime comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius et durius fuit, ita in fine rerum nihil ^d imbecillius : quando et in bellis civilibus, et adversus diversas nationes, aliarum gentium barbararum indigemus auxilio. In fine autem horum omnium regnorum auri, argenti, æris et ferri, abscissus est lapis, Dominus atque Salvator, sine manibus, id est, absque coitu et humano semine, de utero virginali, et contritis omnibus regnis, factus est mons magus, et implevit universam terram : quod Judæi et impius Porphyrius male ad populum referunt Israel, quem in fine sæculorum volunt esse fortissimum, et omnia regna conterere, et regnare in æternum.

(Vers. 45.) *Deus magnus ostendit regi quæ futuræ sunt postea : et verum est somnium, et fidei interpretatio ejus.* Rursus revelationem somnii, non sui dicit meriti, sed ut interpretatio regi manifesta fieret, et doceret regem, quod Deus solus esset colendus.

(Vers. 46.) *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit : et hostias, et incensum præcepit ut sacrificarent ei.* ^e Loquens ergo rex ait Danieli. Hunc locum calumniatur Porphyrius, quod numquam superbissimus rex captivum adoraverit, quasi non et Lycaones ob signorum magnitudinem Paulo et Barnabæ voluerint hostias immolare. Error ergo gentiliū, qui omne quod supra se est, deos putant, Scripturæ non debet imputari (Act. xiv), quæ simpliciter refert universa quæ gesta sunt. Sed et hoc possumus dicere, quod causas adorandi et immolandarum hostiarum, et incensi atque sacrificii ipse rex exposuerit, dicens ad Danielem :

635 (Vers. 47.) *Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria, quoniam potuisti aperire hoc sacramentum.* Ergo non tam Danielem, quam in Daniele adorat Deum, qui mysteria revelavit. Quod et Alexandrum magnum regem Macedonum, in Pontifice Joiada fecisse ^f legimus. Quod

^d Confer Præfationem libri xi in Ezechielem.

^e Rectius in Vatic. et Palat. mss. verba, *Loquens ergo rex ait Danieli*, desiderantur.

^f Et est quidem iterum lectu dignissima apud Josephum Antiquit. lib. xi, cap. 8, num. 5, facti ejus historia; et cum primis Alexandri responsum ad Parmenionem : $\omicron\upsilon\ \tau\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\nu\ \pi\rho\alpha\epsilon\kappa\lambda\acute{\iota}\nu\sigma\alpha\ \tau\acute{\alpha}\nu\ \delta\iota\ \theta\epsilon\acute{\alpha}\nu\ \omicron\upsilon\ \tau\eta\ \alpha\rho\chi\iota\sigma\pi\omega\sigma\acute{\iota}\nu\eta\ \alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma\ \tau\epsilon\tau\iota\lambda\eta\tau\alpha\iota$. Non hunc adoravi, sed Deum, cujus ille summo sacerdotio decoratus est.

si displicet hoc, dicendum est Nabuchodonosor si-
gnorum magnitudine et stupore confusum, quid fa-
ceret ignorasse, ut qui Dominum verum intelli-
gebat et Dominum regum, et servum ejus adoraret,
et illi adoleret incensum.

(Vers. 48.) *Tunc rex Danielem in sublime extulit, et munera magna, et multa dedit ei, et constituit eum principem super omnes provincias Babylonis*, etc. Et in hoc calumniator Ecclesie prophetam reprehendere nititur, quare non recusarit munera, et honorem Babylonium libenter susceperit: non considerans ideo regem vidisse somnium, et interpretationis mysteria per puerum revelata, ut Daniel cresceret, et in loco captivitatis princeps omnium fieret Chaldæorum, et Dei omnipotentia nosceretur. Quod quidem et in Joseph apud Pharaonem et Ægyptium factum legitimus (Gen. xli): et in Mardocheo apud Assuerum (*Esther*, viii), ut in utraque gente haberent captivi et peregrinantes Judæi solatia, videntes hominem gentis sue Ægyptiorum esse principem vel Chaldæorum.

(Vers. 49.) *Daniel autem postulavit a rege, et constituit super opera provincie Babylonis Sadrach, Misac, et Abdenago. Ipse autem Daniel erat in foribus regis.* Non obliviscitur eorum cum quibus Dominum deprecatus est, et qui secum periclitati fuerant. Itaque facit eos iudices provinciarum: ipse autem a regis latere non recedit [*Al. recessit*].

(Cap. III. — Vers. 1.) *Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex.* Velox oblivio veritatis, ut qui dudum servum Dei, quasi Deum adoraverat, nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse adoretur in statua. Quod autem aurea 636 sit, et infiniti ponderis, illud in causa est, ut stuporem videntibus creet, et res inanimata adoretur ut Deus, dum unusquisque suam consecrat avaritiam. Datur autem per occasionem captivorum barbaris nationibus salutis occasio (*Coloss.* iii): ut qui primum per Danielis revelationem potentiam cognoverant unius Dei, in trium puerorum quoque fortitudine discant mortem contemnere [*Al. debere contemni*], et idola non colere.

(Vers. 1.) *Et statuit eam in campo Dura provincie Babylonis.* Pro *Dura*, Theodotio, *Deira*, Symmachus *Durau*, LXX περιβολον transtulerunt, quod nos *vitarium* vel *conclusum* locum dicere possumus.

(Vers. 2.) *Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus et iudices, duces et tyrannos, et prefectos omnesque principes regionum.* Excelsa periculosius stant, et citius corrumpunt quæ sublimia sunt. Principes congregantur ad adorandum statuam, ut per principes seducantur et gentes. Qui

enim divites sunt et potentes, dum timent carere divitiis et potentia, facilius supplantantur. Seductis autem magistratibus, subditi populi majorum exemplo pereunt.

(Vers. 4, 5.) *Et præco clamabat valenter: Vobis dicitur, populis, tribus et linguis, in hora qua audieritis sonitum tubæ, etc.* Non quo omnes populi universarum nationum in campo Dura potuerint congregari, et adorare statuam auream, sed quo in principibus cunctarum gentium, omnes gentes et populi adorasse credantur. Omnem Scripturam sanctam mente percurrens (nisi tamen me fallit oblivio) nequaquam reperio, quod sanctorum quisquam Deum cadens adoraverit: sed quicumque idola, et dæmones, et res illicitas adoraverit, cadens dicitur adorare, ut in præsentem loco non semel, sed crebrius. Et in Evangelio diaboli loquitur ad Dominum: *Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me* (*Matth.* iv, 9). Sed et hoc dicendum: omnes hæreticos qui fulgore eloquentiæ sæcularis falsum dogma componunt, auream statuam facere, et 637 quantum in se est, persuasionem compellere, ut cadentes adorent idolum falsitatis.

(Vers. 7.) *Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, etc.* Eodem sensu accipiendum quo supra, ut omnes populos intelligamus in principibus. Neque enim adesse universæ simul poterant nationes.

(Vers. 8.) *Statimque et ipso tempore accedentes viri Chaldæi accusaverunt Judæos, etc.* Quos præpositos in Babylone regis operibus invadebant, et offendebantur peregrino cultu, et aversione idolorum, nacti occasionem criminantur ad regem. Denique sequitur:

(Vers. 12.) *Sunt ergo viri Judæi quos constituisti super opera regionis Babylonice, Sadrach, Misac, et Abdenago, qui contempserunt decretum [Vulg. viri isti contempserunt, rex, decretum] tuum.* Et quodammodo sic loquuntur: Quos prætulisti nobis, et captivos ac servos principes esse fecisti, hi elati in superbiam, tua præcepta contemnunt, deos tuos non colunt, et statuam auream quam erexisti, non adorant. Quod in principio hujus visionis diximus, hic manifestius approbatur, alios esse deos Nabuchodonosor, et aliam statuam auream quam in cultum sui jussit erigi: nam et in consequentibus ipse rex loquitur:

Deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis? etc. Alii hanc dicunt Scripturæ sanctæ consuetudinem, ut unum idolum appellet pluraliter, ut est illud in Exodo de vitulo: *Isti sunt dii tui, Israel, qui eduixerunt te de terra Ægypti* (*Exod.* xxxii, 4). Et in Regum volumine, Jeroboam ponens auream

^a Reliquum versiculum mss. nostri sufficiunt.

^b lidem mss., *peregrinantes ex Judæis*.

^c Victor. *fit*, ex tribus Florentiæ mss. excudit.

^d Antea erat *Durau*, sicque revera et unus e nostris mss. præferebat. Placuit vero Montfauconii sententia, qui putat factum *m* ex lineola, quæ in an-

tiquiss. Sangermanens. supraonitur *Durau*, cum tamen accentum ibi indices, non *m*. Verterit Symmachus Δουραῦ, Theod. Δειρά, Vatic. miss.: *Theodotio*, ΔΕΙΡΑ; *Sym.*, ΔΥΡΥΜ.

^e Verba *omnesque principes regionum*, Vatic. et Palat. mss. supplent.

vitulum in Bethel, idola fecisse narratur (III Reg. A XII). E contrario multa dæmonia singulari numero appellantur, ut in Isala: *Inclinat se, et adorat illud, et votum faciens dicit: Deus meus es tu (Isai. XLIV, 17).*

(Vers. 14.) *Prostrernite vos, et adorare statuam quam feci.* Quamquam in furore præceperit adduci pueros, tamen dat spatium penitentiæ, ut si ceciderint et adoraverint, prior culpa veniam consequatur: sin autem adorare contempserint, præsens poena sit fornacis ardentis.

(Vers. 15.) *Et quis est deus qui eripiat vos de manu mea?* etc. Ille videlicet cujus servum dudum adorasti, quem vere Deum deorum, et Dominum regum esse dixisti.

638 (Vers. 16.) *Nabuchodonosor rex, non oportet nos de hac re respondere tibi.* In Hebræo non habet regem, ^a sicut in LXX, ne adulari viderentur impio, aut regem vocare eum qui ad iniqua compelleret. Quod si quis contentiosus regem quoque legerit: dicemus eo non procaciter regem ad effusionem sui sanguinis provocare, sed ita reddere regi honorem debitum, ut Dei cultus non lædatur. Quod autem aiunt: *Non oportet nos de hac re respondere tibi.* Ille sensus est: non dehes audire verba, quorum jam rebus ipsis probabis fortitudinem atque constantiam.

(Vers. 17.) *Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de canino ignis ardentis et de manibus tuis, o rex, liberare.* Unde se putaverat terrere pueros, inde cernit in eis materiam fortitudinis. Neo in longum differunt, sed in præsens sibi pollicentur auxilium dicentes: Ecce enim Deus noster quem colimus, ipse nos et de eo, quod minaris incendio, et de tuis potest manibus liberare.

(Vers. 18.) *Quod si noluerit: Pulchre ad id quod dixerant: Potest eripere nos, non intulit contrarium, si non poterit, sed si noluerit: ut non impossibilitatis Dei, sed voluntatis sit, si perierint.*

Notum tibi sit, rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream quam erexit, non adoramus. Sive statuam, ut Symmachus, sive imaginem auream, ut cæteri transtulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eum adorare non debent. Ergo iudices et principes sæculi, qui imperatorum statuas adorant, et imagines, hoc se sapere intelligant, quod tres pueri facere nolentes placuerunt Deo. Et notanda proprietas, deos colit, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit.

^a Verba sicut in LXX. mss. nostri non agnoscunt.

^b Hæc vero, et aspectus faciei illius commutatus est: iidem mss. sufficient.

^c Quæ hinc subsequitur, sacri textus pericopen mss. nostri ignorant, nec eam subnexa postulat expositio.

^d Iidem mss. et Vulg., cum braccis.

^e Corruptum Σαράβα est τὸν LXX, Pollucis, Hesychii, Photii, aliorumque. Rectum σαράβα A-quilæ, Theodotionis atque Arabum. Nec est cur vo-

(Vers. 19.) *Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, et aspectus faciei illius commutatus est.* In quibusdam psalmis tituli prænotantur: *Pro his qui commutabuntur.* Sermo igitur commutationis ambiguus est, et de bono in malum, et de malo in bonum. Neque enim commutatio vultus Nabuchodonosor bonæ partî poterit coaptari. Licet quidam et inscriptionem Psalmodicam de bono ad malum referant: quod hi qui naturaliter debuerant intelligere Deum, contra **639** Christum et sanctorum ejus perturbationem mentis et furore mutati sunt.

(Vers. 20.) *Et præcepit ut succenderetur fornax septuplum, quam incendi consueverat: et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.* Quasi non posset simplex et solitus ignis trium puerorum consumere corpora: sed furor et ira quæ insanix proxima est, modum tenere non potest. Et vult eos multiplicis poenæ comminatione terrere, quos paratos videbat ad mortem.

(Vers. 21.) *Et confestim viri illi vincti braccis suis, et tiaris, et calciamentis, et vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis, etc.* Pro braccis (כַּרְסוֹ) quas Symmachus ἀναξερῶν interpretatus est, Aquila et Theodotus saraballa dixerunt: et non ut corrupte legitur ^e sarabara. Lingua autem Chaldeorum saraballa crura hominum vocantur et tibiæ: et ὀπὸν ὀπῶν etiam braccæ eorum quibus crura teguntur et tibiæ, quasi crurales et tibiales appellatæ sunt. Tiara autem verbum Græcum est, et usu versum in Latinum; de quo et Virgilius (*Æneid.* vii):

Sceptrumque sacerque tiara.

Est autem genus pileoli quo Persarum Chaldeorumque gens utitur.

(Vers. 22.) *Porro viros illos qui miserant Sedrach, Misac, et Abdenago, interfecit flamma ignis.* Eos viros scilicet de quibus supra dixerat: *Et viris fortissimis de exercitu suo jussit ut, ligatis pedibus Sedrach, Misac, et Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentem [Al. ardentis].* Non ergo fortuito quoscumque ministros perdidit Nabuchodonosor, sed viros fortes de toto exercitu suo et ad bella promptissimos: ut non solum miraculum [Al. miraculo] pertimesceret, sed exercitus sui damna sentiret.

(Vers. 25.) *Viri autem hi tres [Vulg. addit id est] Sedrach, Misac, et Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati. Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, et benedicentes Domino.*

cis originem, quam a Persicâ lingua plerique derivant, altius repetamus. Monerat Hieronymo Saraballa cum duplici, cum unico duntaxat sit in scriptura Chaldaica, סַרְבַּלָא. Confer, quæ annotavimus epistola prima ad Innocentium num. 9. Nam ex varia hujus vocabuli scribendi ratione varia etiam orta interpretatio est. Isidorus lib. xix, c. 22, refert, aliis significare tegmina caputum, aliis fusa ac sinuosa vestimenta, quod et ipsi placet.

Stans autem Azarias oravit sic, aperientque os suum in medio **640** ignis ait: Grande miraculum, ligati mitantur in fornacem, et cadunt in medium ignis præcipites: ardeat vincula quibus ligati sunt, et vincetorum corpora timens flamma non tangit. Huicque Hebraei legunt: media quæ sequuntur usque ad finem Cantiel trium puerorum, in Hebraico non habentur: de quibus ne omnino præterisse videamur, pauca dicenda sunt.

(Vers. 26.) *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile [A. laudabilis] et gloriosum nomen tuum in sæcula, quia factus es in omnibus quæ facti nobis [Vulg. in nobis], etc.* Quando diversis premimur angustiis, ex toto cordis hoc loquamur affectu, et quicquid nobis acciderit, iuste nos sustinere fateamur, ut compleatur in nobis illud quod scriptum est: *Exsultaverunt et lætati sunt filii Judæ in omnibus iudiciis tuis, Domine (Ps. xcvi, 8).*

(Vers. 29.) *Peccavimus enim et inique egimus recedentes a te, et deliquimus in omnibus.* Et certe tres pueri non peccaverant, nec ejus ætatis erant quando ducti sunt in Babylonem, ut propter sua vitia punirentur. Ergo quomodo hi ex persona populi loquuntur: sic illud Apostoli legendum est: *Non enim quod volo, Agē ego: sed quod nolo, illud operor (Rom. vii, 19),* et cætera quæ in eodem loco scripta sunt.

(Vers. 37.) *Quoniam, Domine, imminuit ævus plaquam omnes gentes, et sumus humiles in universa terra Audite propter peccata nostra, et non est in tempore hoc princeps, et Propheta, et dux,* etc. His versibus attendendum est, si quando Ecclesiæ propter peccata populi, sanctorum virorum et magistrorum qui in lege Dei doctissimi sunt, sustinent peruriam, et quando in persecutionibus non offertur sacrificium et oblatio. Quidam hunc locum et ad cælestem refe-

runt Jerusalem, quod animæ ad terrenam delapsæ, et in loco lacrymarum et confusionis positæ, plangent antiqua delicta, et cætera quæ prophetialis sermo complectitur; sed hæc non recipit Ecclesia Dei.

(Vers. 39.) **641** *Sed in anima contrita et spiritu humilitatis suscipiamur, sicut in holocausto arietum et taurorum, etc.* Et ex præsentī loco, et ex eo quod sequitur: *Benedicite, spiritus et animæ justorum, Domino.* Et in Psalmis: *Sacrificium Deo spiritus contritibulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit (Ps. l, 19),* sunt qui alium velint esse spiritum in homine, excepto Spiritu sancto, et aliam animam. Sed laborandum eis erit, quomodo absque carne et gratia Spiritus sancti duæ substantiæ, et duo interiores homines in uno homine esse dicantur.

(Vers. 46.) *Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naphtha, et stupa.* Salustius^d scribit in historiis, quod naphtha sit genus fomitis apud Persas quo vel maxime nutriantur incendia. Alii ossa olivarum quæ projiciuntur cum amurca arefacta, *naphthan* appellari putant: unde et Græcè *κρυπιν* dicitur ab eo quod *κρυπ*, id est, ignem huffiat.

(Vers. 49.) *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace, etc.* Oppressa perturbationibus anima, et variis molestiis occupata, cum hominum desperaverit auxilium, et tota ad Dominum fuerit mente conversa, descendit ad eam angelus Domini, scilicet, sermo divinus, et excussit flammæ restantibus ardores: ut nequaquam ignis jacula inimici cordis nostri arcana penetrarent, nec illius fornacis claudamur.

(Vers. 57, 58.) *Benedicite, omnia opera Domini, Domino: laudate et superexaltate eam in sæcula. Be-*

^a Addunt nostri mss., et universa opera tua vera, et via tua rectæ, et omnia iudicia tua vera. Iudicia enim vera fecisti iuxta omnia quæ induxisti super nos.

^b Hic quoque addunt, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum curam te, ut possimus invenire misericordiam.

^c Plotinus, et post eum Apollinarius episcopus ejusmodi stultam sententiam effutierunt, hominem scilicet ex tribus substantiis compositum fuisse, ex carne, anima et spiritu, sive ut Nemesius refert in lib. de Nat. Hom. cap. 4, ex anima, corpore et intelligentia. Sed et Didymum quoque reprehendit, S. Augustinus lib. de Eccl. Dogm. cap. 20, quod spiritum, tertium quidpiam in hominis substantia esse opinatus est. Recole Hieronymi nostri epist. ad Hedibiam quæst. 12. Quod hic subdit *excepto Spiritu sancto, Catholicam insert doctrinam, in hominibus scilicet factis præter animam inhabitare Spiritum sanctum.*

^d Minus, opinor, recte nostri mss. *Napta* legunt, aut *Napha*. Porro quod ait, in Sallustii historiis de hæc fomitis specie scribi, nulla hodie, neque in fragmentorum collectione superest mentio. Jacuram scire poterunt auctores alii, quos inter luculentissime Amnianus Marcellin. cui *Oleum medicum* dicitur lib. xxiii: c. In hac, ait, regione oleum conficitur Medicum, quo illitum telum, si emissum lentius laxiore arcu (nam icu extinguitur rapido) hæserit usquam, tenaciter cremat: et si aqua voluerit abluere

quisquam, æstus excitat acriores incendiorum: nec remédio ullo quam jactu pulveris conspuitur. Paratur autem hoc modo: Oleum usus communis herba quadam infectum condunt harum rerum periti, ad diurnitatem servantes, et coalescens durant ex materia ventis naturalis similis oleo crassiori. Quæ species gignitur apud Persas, quam, ut diximus, Naphtham vocabulo appellare gentili. Et rursum eodem libro. « Hic et Naphtha gignitur, picea specie glutinosa, similisque ipsa quoque bitumini: cui etiam si vicula insuderit brevis, præpedito volata, submersa penitus evanescit, et cum hoc liquoris ardere cœperit genus, nullum inveniet humana mens, præter pulverem, extinguendi commentum. » Plineus quoque lib. ii, c. 196, cum de limo quem Maltham vocant, dixisset, subdit: « Similis est natura Naphthæ, ita appellatur circa Babyloniam, et in Austagensis Parthiæ, profluens, bituminis liquidi modo. Huic magna cognatio ignium, transiliuntque protinus in eam undecumque visam. Ita ferunt, a Medea pellicem crematam, postquam sacrificatura ad aras accesserat corona igne raptâ. » His addas et Græcis Strabonem lib. xvi, ubi ex Eratosthene, Asphalti tradit alteram esse speciem, quam *Naphthan* vocant, ejusque admirabilem vim flammæ describit. Sed et Plutarch. in Alexandro, Xiphilinus ex Dione, Dioscorides lib. i, Procopius lib. v de Bello Vandal., Suidas non uno in loco, alique de *Naphtha* loquuntur, quos describere non vacat.

medicite, angeli Domini, Domino: laudate et superexaltate, etc. Generali laudatione præmissa, quod omnis creatura debeat laudare Dominum, in consequentibus per partes singulas cohortatur **642** angelos et cælos, aquas atque virtutes, solem et lunam, imbrem et rorem, spiritum, ignem et æstum, frigus et cauma, et cætera quæ longum est texere: ita ut fontes quoque et maria, et cete et volucres, bestiasque et pecora ad laudem Domini provocet, et filios hominum, et post omne hominum genus Israel, et de ipso Israel sacerdotes et servos Domini, spiritus animasque justorum, sanctos et humiles corde: Et ad extremum Ananiam, Azariam, Misaelem, qui ad laudem Domini præsentis beneficio provocantur. Omnis autem creatura non voce, sed opere laudat Dominum, quia ex creaturis consequenter creator intelligitur, et in singulis operibus atque effectibus Dei magnificentia demonstratur.

(Vers. 87.) *Benedicite, sancti et humiles corde, etc.* Humilitatem cordis habere, et præsens versiculus docet, et illud quod in Evangelio dicitur: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris (Mat. xi, 29)*. Cordis autem illa est humilitas, quæ in alio loco pæupertas spiritus appellatur: ut non erigamur superbia, nec ficta gloriam humilitate quæramus: sed toto corde inclinemur. Hucusque de Theodotionis editione pauca perstrinximus, confessionis et laudum trium puero- rum quæ non habentur in Hebræo: exinde sequamur Hebraicam veritatem.

(Vers. 91.) *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, et surrexit propere, et ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos. Punitis principibus, rex corripitur, ut vivens glorificet Deum. Interrogat autem optimates suos, quorum accusatione et consilio tres pueros in ignem fornacis miserat, ut, illis respondentibus se misisse tres pueros in fornacem, iste eis^a nuntiet et ostendat.*

(Vers. 92.) **643** *Qui respondentes regi dixerunt: Vere rex. Respondit rex [Vulg. tacet rex], et ait: Ecce ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et nihil corruptionis in eis est, et species quarti^b similitudo filii Dei.* Rursum dicam: O quam sapiens ignis, quam inenarrabilis Dei potentia: vinculis stricta sunt corpora, uruntur vincula, corpora non uruntur. Speciem autem quarti quem similem dicit filio Dei, vel angelum debemus accipere, ut Septuaginta transtulerunt, vel certe, ut plerique arbitrantur, Dominum Salvatorem. Sed nescio quomodo rex impius Dei Filium videre mereatur. Ergo juxta Symmachum qui interpretatus est: *Species autem quarti similitudo filiorum, non Dei, sed deorum; angeli sentiendi sunt, qui et dii, et deorum vel Dei filii sæpissime nuncupantur.* Ille juxta historiam. Cæterum in typo præfiguratur iste angelus sive filius Dei Dominum nostrum Jesum

A Christum, qui ad fornacem descendit inferni, in quo clausæ, et peccatorum et justorum animæ tenebantur, ut absque exustione, et noxa sui eos qui tenebantur inclusi mortis vinculis liberaret.

(Vers. 93.) *Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, et ait: Sedrach, Misac, et Abdenago servi Dei excelsi, egredimini et venite. Statimque egressi sunt Sedrach, Misac, et Abdenago de medio ignis.* Pavore perterritus, non per nuntios querit a pueris, sed ipse eos ex nomine vocat, servos Dei excelsi appellans, et petens ut ad se egrediantur quos vincitos in fornacem miserat.

(Vers. 95.) *Benedictus Deus [Vulg. addit eorum] Sedrach [Vulg. addit videlicet], Misac, et Abdenago, qui misit angelum suum, et eruit servos suos qui crediderunt in eum, etc.* Quem supra filium Dei, hic angelum vocat, quamquam [Al. qui] in superioribus similitudo filii Dei non veritas appellata sit. Rursum ergo Nabuchodonosor Dei confessionem recipit, et damnatis idolis laudat tres pueros, qui noluerunt servire et adorare omnem Deum, excepto Deo suo, et miratur quod sanctos Dei ignis tangere non potuerit. Quod autem ait:

(Vers. 96.) *A me ergo propositum [Vulg. positum] est hoc decretum: ut omnis populus, tribus et lingua quæcumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sedrach, Misac, et Abdenago, **644** desperet, et domus ejus vastetur. Neque enim est Deus alius qui possit ita salvare.* Quidam pessime ad diabolum referunt, quod in consummatione, et fine mundi etiam ipse recipiat notitiam Dei, et omnes ad poenitentiam cohortetur, et hunc volunt esse regem Ninive qui novissime descendit de throno superbiæ, et humilitatis præmia consecutus sit.

(Vers. 97.) *Tunc rex promovit Sedrach, Misac et Abdenago in provincia Babylonis.* Qui dicunt supra tres pueros non judices provinciarum, sed præfectos operum singulorum fuisse in Babylone, hic volunt etiam eos provinciarum judices constitutos.

(Vers. 98 seq.) *Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus, et linguis, qui habitant in universa terra: pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus: placuit ergo mihi prædicare ejus signa, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia, et regnum ejus, quia [Vulg. tacet quia] regnum sempiternum, et potestas ejus in generatione et generationem.* Epistola Nabuchodonosor in prophetæ volumine ponitur: ut non fictus ab alio postea liber sicut sycophanta (*Porphyrius*) mentitur, sed ipsius Danielis esse credatur.

(Cap. IV. — Vers. 1.) *Ego Nabuchodonosor qui-tus eram in domo mea, et florens in palatio meo. Historia quidem manifesta est et non magna interpretatione indiget, quod ad offensam Dei Nabuchodonosor versus in amentiam, septem annis inter bruta animalia vixerit, et herbarum radicibus alitus sit,*

^a Victorius, quartum hic interserit, sive eis quartum nuntiet, etc. Sed mss. minime suffragantibus.

^b Victor., similis filio Dei ad Vulgatæ lectionem, subnexa expositione tantum non renuente.

ac postea misericordia Dei restitutus in regnum, A laudaverit et glorificaverit regem cœli, quia omnia opera ejus vera; et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare. Sed qui volunt per Nabuchodonosor contrariam intelligere fortitudinem, de qua Dominus loquitur in Evangelio: *Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de cœlo* (Luc. x, 18). Et Joannes in Apocalypsi, quod draco cadens in terram, tertiam partem stellarum secum traxerit (Apoc. xii). Et Isaias: *Quomodo cecidit lucifer, qui mane oriebatur* (Isai. xiv, 22)? asserunt nequaquam potuisse fieri, ut feno per septem annos vesceretur homo qui nutritus est in deliciis, et septem annis absque ulla laceratione corporis sui, inter bestias vixerit. Et quomodo amenti homini per septem annos 645 imperium reservatum sit, regnumque potentissimum absque rege tanto tempore fuerit: aut si alius illi successerit in regnum, cujus recordiæ æstimandus sit, ut cederet imperio, quod tanto tempore possidebat: præsertim cum historiæ Chaldæorum nihil tale contineant; nec potuisse fieri, ut qui de minoribus scripserant, majora reticerent. Hæc autem omnia a quærent et replicant: ut cum historia non steterit, per Nabuchodonosor diabolus significetur. - Quod nos nequaquam recipimus, ne omnia quæ legimus, umbræ videantur et fabulæ. Quis enim amentes homines non cernat instar brutorum animantium in agris vivere locisque sylvestribus? Et ut cuncta præteream, cum multo incredibilia, et Græcæ et Romanæ historiæ accidisse hominibus prodiderint; Scyllam quoque et Chimeram, Hydram, atque Centauros, aves et feras, flores et arbores, stellas et lapides factos ex hominibus narret fabulæ: quid mirum est si ad ostendendam potentiam Dei, et humiliandam regum superbiam, hoc Dei judicio sit patratum? Quietus eram in domo mea, et florens in palatio meo, sive in throno, ut interpretatus est Theodotio. Domum autem diaboli, qui sensum sequuntur contrarium, mundam istum intelligunt. De quo et in Evangelio ipse loquitur ad Salvatorem: *Hæc omnia mihi tradita sunt* (Matt. iv, 9). Et Apostolus dicit: *Mundus in maligno positus est* (I Joan. v).

(Vers. 2.) *Somnium vidi quod perterruit me: et cogitationes meæ in stratu meo*, etc. Respondeant quale somnium viderit contraria fortitudo: nisi forte D omne quod in hoc mundo habere videtur, umbra et somnium est.

Et visiones capitis mei conturbaverunt me. Nota

a Ita quibus utimur mss. et Vict. ex vetustioribus vulgatis præferunt. Martian. cum Erasmo, *quærent et replicent*.

b Palat. Omisso reliquo versu, continuo subdit: *Cæteri similiter, exceptis LXX, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt. Unde judicio*, etc.

c Non collegam, sed alterum, sive non *ἑταῖρον* sed *ἑτερον* legerunt veteres, et nominatim Chrysostomus ac Theodoretus. Estque illa interpretatio, sive quæ amicam aut collegam præfert, longiora Chaldaica veritate: quare visus est doctis viris Hieronymus

quod et Nabuchodonosor visiones non oculorum et cordis, sed capitis noverit: quia propter gloriam servorum Dei futurorum illi mysteria revelantur.

(Vers. 6.) *Donec collega ingressus est in conspectu meo Daniel, b cui nomen Balthasar secundum nomen Dei mei.* Exceptis LXX 646 translatoribus, qui hæc omnia nescio qua ratione præterierunt, tres reliqui, c *collegam* interpretati sunt. Unde judicio magistrorum Ecclesiæ, editio eorum in hoc volumine repudiata est; et Theodotionis vulgo legitur, quæ et Hebræo, et cæteris translatoribus congruit. Unde et Origenes in nono Stromatum volumine asserit se quæ sequuntur ab hoc loco in propheta Daniele, non juxta Septuaginta interpretes, qui multum ab Hebraica veritate discordant, sed juxta Theodotionis editionem disserere.

Qui habet spiritum deorum sanctorum in semetipso: et somnium coram ipso locutus sum, etc. Pro eo quod hic dicitur, deorum sanctorum, lingua Chaldaica, qua scriptus est Daniel, legimus ELAIN CADISIN (אֵלַיִן קַדִּישִׁין), quod *Deos sanctos*, et non *Deum sanctum* significat, ut Theodotio interpretatus est. Nec mirum si erret Nabuchodonosor; et quidquid super se cernit, non Deum, sed deos arbitretur. Denique et in consequentibus: *Balthasar, inquit, princeps hariolorum, quem ego scio quod spiritum deorum sanctorum habeas in te.* Balthasar princeps hariolorum sive incantatorum, ut alii interpretati sunt. Non mirum si princeps hariolorum omnium constitutus sit, qui ad præceptum regis sapientiam didicerat Chaldæorum; et decuplum omnium sapientior fuerat inventus. Quæramus ab his qui in hac visione non recipiunt historiam, quis iste sit Nabuchodonosor qui somnium viderit; et quis Daniel qui somnium ejus edisserat, et ventura prædicat; et quomodo hic ipse Daniel, qui utique juxta eos, sancta intelligenda est fortitudo, a Nabuchodonosor princeps hariolorum ejus constituitur et collega appellatur?

(Vers. 7.) *Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus nimia*, etc. Non solum de Nabuchodonosor rege Chaldæorum, sed de omnibus impiis propheta loquitur: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* (Ps. xxxvi, 55): qui non virtutum magnitudine, sed sua elevantur superbia: et ideo exciduntur, et corruunt. 647 Unde bonum est illud sectari quod Dominus docet in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi, 29). Quod autem ait juxta Theodotio-

codicibus usus parum emendatis, ut acciperet *collegam* pro altero sive *ἑταῖρον* pro *ἑτερον* in Græco legeret. Potuit vero Nabuchodonosor Danielem eo nomine collegam voluisse appellare, quia alter ipse et secundus a rege esset. Notum quippe illud Clementis Alexandr. effatum Cent. secundo ὁ δὲ ἑταῖρος ἑτερος τῶν. Denique Origenes homil. 18 in Numeros, *Relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipso Daniele, et tribus amicis ejus: scripserat Græce ἑταῖρος*.

nem, τὸ χῦρος, id est, altitudo ejus, sive ἡ ^a κυρσία, ut postea ipse interpretatus est, id est, dominatio, pro quo nos vertimus, aspectus ejus, iidem contemptores historiæ calumniantur, quod nequaquam dominatio Nabuchodonosor regis orbem terrarum possederit. Neque enim Græcis et Barbaris, cunctisque Septentrionis et Occidentis nationibus imperavit, sed tantum Orientis provincias tenuit, id est Asiam; non Europam et Libyam. Ex quo intelligi volunt cuncta ad diabolium referenda esse: cum hæc omnia nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob superbiam regis impii, qui tantum gloriatur in Isaiâ (Cap. xiv), ut cælum se tenere jactet, et orbem terrarum quasi nidum et ova volucrum.

(Vers. 10, 11.) *Et ecce vigil et sanctus de cælo descendit, clamavitque fortiter, et sic ait: Succidite arborem, et præcidite ramos ejus, etc.* Pro vigili Theodotio ipsum Chaldaicum verbum posuit **HIR**, quod per tres litteras **AIN**, **IOD** et **RES** scribitur: significat autem angelos quod semper vigilent; et ad Dei Imperium sint parati. Unde et nos crebris pernoctationibus imitamur angelorum officia. Et de Domino dicitur: *Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Ps. cxx, 4).* Denique in consequentibus legimus, *In sententia vigilum, hoc est, angelorum, decretum: et sermo sanctorum et petitio.* Consuetudo autem Græci ^b Latineque sermonis ἱπὺ vocat, quæ per multicoloream arcum ad terras descendere dicitur.

(Vers. 16.) *Tunc Daniel cujus nomen Balthasar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi hora una: et cogitationes ejus conturbabant eum. Respondensque rex ait: Balthasar, somnium, et interpretatio ejus, non conturbet te. Respondit Balthasar et dixit. Tacitus intellexit Daniel somnium esse contra regem: et timorem cordis vultus pallore signabat: dolebatque pro eo qui ei plurimum honoris detulerat.* **648** Et ne videretur insultare atque letari contra hostem regem: denique detestatus id quod intelligebat, loquitur ad eum.

Domine mi ^c, somnium hoc his qui te oderunt, et interpretatio ejus hostibus tuis sit. Videns ergo Nabuchodonosor eum metuere; ne sinistrum quid atque contrarium contra regem dicere videretur: cohortatur eum ut simpliciter et vere loquatur quod intelligit; nec quicquam metuat.

(Vers. 17.) *Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cælum, etc.* Absque regis injuria explicat veritatem: ut non eum

A superbiam, sed potentiam videatur arguere.

(Vers. 20.) *Et vinciaturo ferro, et ære in herbis feris, et rare cæli conspergatur; et cum feris sit pabulum ejus, donec septem tempora commulentur super eum.* Et supra similiter scriptum est. Quærunt ergo a nobis qui historiæ contradicunt; quomodo in vinculo ferreo et æreo fuerit Nabuchodonosor; aut quis eum vinxerit et compedibus alligaverit; cum perspicuum sit omnes furiosos, ne se præcipitent et alios ferro invadant, catenis ligari.

(Vers. 21, 22) *Hæc est interpretatio sententiæ Altissimi, quæ pervenit super Dominum meum regem: Ejicient te ab hominibus, et cum bestiis ferisque erit habitatio tua, etc.* Austeritatem sententiæ, verborum temperat blandimentis: ut [At. et.] cum dura præcesserint, mitioribus repromissis relevet [At. relevat] animum territi. Denique inserit.

(Vers. 23.) *Regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse cælestem.* Unde hi qui historiæ contradicunt, et volunt diabolo reddi pristinam dignitatem, in hoc loco vellicant: quod post tormenta, post efferationem, post herbarum et scæci cibos, et septem annorum circulos, conficiatur Dominum, et sit qui prius fuerat. Qui respondere debent quomodo congruat, ut angeli qui nunquam corruerant, eum rursus principem habeant qui per penitentiam sit reversus.

(Vers. 24.) *Quomobrem, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua elemosynis redime, **649** et iniquitates tuas misericordiis pauperum, forsitan ignoscat Deus delictis tuis.* Si prædixit sententiam Dei, quæ non potest immutari, quomodo hortatur ad elemosynas et misericordias pauperum, ut Dei sententia commutetur? Quod facile solvitur Ezechie regis exemplo, quem Isaias dixerat esse moriturum (Isai. xxxviii); et Ninivitarum, quibus dictum est: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur (Jonæ iii).* Et tamen ad preces Ezechie, et Ninive, Dei sententia commutata est; non vanitate judicii, sed eorum conversione, qui meruere indulgentiam. Alioquin et in Jeremia loquitur Deus se mala minari super gentem (Jer. xviii); et si bona fecerit, minas elementa commutare. Rursum bona agenti se asserit polliceri; et si mala fecerit, dicit se suam mutare sententiam: non in homines, sed in opera quæ mutata sunt. Neque enim Deus hominibus, sed vitis irascitur: quæ cum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. Dicamus et aliter: Fecit quidem Nabuchodonosor juxta Danielis con-

^a Palat. ΚΥΡΙΩΤΕC, ex quo malim profecto reponi in textu κυριότης pro κυρσία, minus proprio minusque eleganti ad dominationem significandam vocabulo.

^b Quasi nempe in Chaldæo scriberetur מִלְּךְ cum aleph, non מִלְּךְ cum hain. Veteres eam vocem interpretati sunt splendorem, aut lucem. Chrysostomus in hunc locum ὄρα, φασὶν εἶρ φῶς μέγα, καὶ λαμπρότητα. Vide, Ir vocat lumen magnum et splendorem. Et Suida εἶρ λαμπρόταν, Ir, splendor. Unde et Nazianzenus, quamquam angelis significari quemadmodum et

Hieronymus doceat, non tamen ut ille ex eo quod semper vigilent, sed ex eo quod luceant, exponit. Ipsum denique מִלְּךְ Jobi xxxvi, 30, vertunt LXX in vestustiore saltem Alexandrino exemplari τῶνον, id est arcum, quem cælestem, sive Iridem passim accipiunt loci ejus interpretes. Sed et in præsentis Danielis pro Ir Origenes Irin sive ἱπὺ legit.

^c Ad Vatic. et Palat. mas. fidem expunximus additum rex, quod et Victor. annotaverat in Vulgata, Chaldaico, Græcoque codicibus non haberi.

silium misericordias in pauperes; et idcirco usque ad mensem duodecimum in eum est dilata sententia: sed quia postea ambulans in aula Babylonis, gloriaur et dicit: *Nonne hæc est Babylon magna, quam ego edificavi in domum regni; in robore fortitudinis meæ in gloria nominis mei?* bonum misericordiae perdidit malo superbiae.

Forsitan ignoscet Deus delictis tuis, Cum beatus Daniel præcius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt, qui audacter peccatoribus indulgentiam pollicentur. Et tamen sciendum quod si Nabuchodonosor bona opera facienti venia repro-mittitur; multo magis aliis promittitur qui leviora peccata commiserunt. Legimus et in Jeremia præceptum populo Judæorum; ut orent pro Babyloniis; quia in pace eorum, sit pax captivorum.

(Vers. 28.) *Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo irruit: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex, regnum tuum transiet [Al. transiit] a te; et ab hominibus ejicient te.* Arrogans gloriatio statim punitur a Domino. Et ideo non differtur sententia, ne videatur misericordia in pauperes minime profuisse. Sed statim ut locutus est per superbiam, perdidit regnum quod 650 ob eleemosynas fuerat reservatum.

(Vers. 29.) *Donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum.* Magna miseriae consolatio, quando in tormentis positus, scit prospera secutura: quamquam Nabuchodonosor tanti furoris sit et amentiae, ut malorum tempore, bonorum quæ ei Deus promiserat, non fuerit recordatus.

(Vers. 31.) *Ego Nabuchodonosor oculos meos ad cælum levavi: et sensus meus redditus est mihi.* Nisi oculos levasset ad cælum, sensum pristinum non recepisset. Quando autem dicit sensum sibi redditum, ostendit non formam se amisisse, sed mentem.

Et regnum ejus in generatione et generatione. Si hoc quod in Scripturis dicitur, in generatione et generatione, simpliciter accipimus pro eo quod est, in omnia futura tempora, nulla quæstio est. Sin autem (ut sæpe diximus) generatio et generatio, duas generationes significat, Legis et Evangelii, quærendum est quomodo Nabuchodonosor Dei sacramenta cognoverit. Nisi forte hoc dicamus, quod postquam oculos ad cælum levavit, et recepit pristinum statum, et exaltavit et benedixit Deum viventem in sempiternum, etiam hoc non ignoraverit.

(Vers. 32.) *Juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ, etc.*

Et hoc loquitur quasi homo sæculi. Non enim quod vult, hoc facit: sed quod bonum est, hoc vult Deus. Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immerito pœnas sustinuerit.

(Vers. 33.) *Et optimates mei, et magistratus mei requisierunt me, et in regnum meum restitutus sum: et magnificentia amplior addita est mihi.* Ergo juxta eos qui historię contradicunt, omnes angelicæ fortitudines requisituræ sunt diabolus; et in tantam crescit potentiam, ut qui quondam adversus Deum superbierat, major futurus sit, quam fuit ante peccatum.

(Vers. 34.) *Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem cæli: quia omnia opera ejus vera, et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.* Intellexit Nabuchodonosor, quare septennii pœnas sustinuerit; et idcirco 651 se humiliatum, quia contra Deum superbierit.

(Cap. V. — Vers. 1.) *Balthasar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille: et unusquisque secundum suam bibebat ætatem.* Sciendum est non hunc esse filium Nabuchodonosor, ut vulgo legentes arbitrantur; sed juxta e Berosum, qui Chaldæam scripsit historiam, et Josephum, qui Berosum sequitur, post Nabuchodonosor qui regnavit annis quadraginta tribus successisse in regnum ejus filium qui vocabatur Evilmarodach, de quo scribit Jeremias, quod in primo anno regni sui levaverit caput Joachin regis Judæ, et eduxerit eum de domo carceris (Jerem. 11). Refert idem Josephus, quod post mortem Evilmarodach, in regnum patris successerit filius ejus Neglisar: post quem rursus filius ejus Labosordach: quo mortuo Balthasar filius ejus regnum tenuerit, quem nunc Scriptura commemorat: quo interfecto a Dario rege Medorum, qui Cyri regis Persarum avunculus fuit, et Cyro Persa (quæ duo regna Isalas (cap. 11) ascensorem bigæ, cameli, et asini vocat) destructum esse imperium Chaldæorum. Quod quidem et Xenophon in Cyri majoris scribit infantia: et Pompeius Trogus, et multi alii qui barbaras scripsere historias. Hunc Darium in Græcis voluuntibus quidam Astyagen [Al. Astyagea], alii Astyagis filium putant, et alio apud eos appellari nomine. *Unusquisque autem principum vocatorum juxta suam bibebat ætatem:* Sive ut cæteri interpretes transtulerunt: *Bibebat ipse rex vinum coram cunctis principibus quos vocaverat.*

(Vers. 2.) *Præcepit ergo jam temulentus, ut affer-*

^a Pro magna, quam vocem aeger textus tacet, Victorius substituit civitas.

^b Mss. nostri, tam in cælo quam in terra.

^c Confer Berosi locum apud Josephum lib. 1 contra Appionem cap. 20. Hunc enim postremum regem, quem Nabonidum vocat Berosus, Balthasarem appellat Hieronymus, et filium Labosordachi facit, Berosus hominem quemdam diem ex Babylone ex eadem gente. Sed et major infra dissensio inter utrumque est, quod hunc S. Doctor interfectum a Dario rege Medorum, dicit, qui Cyri regis Persarum

avunculus fuit. Berosus autem septimo decimo Nabonidi anno Cyrum imperium in Babylonia fecisse; unde fugatum Nabonidum inclusum (uisse in Buisipensium civitate, atque inde expulsus impetrasse a victoris Cyri clementia, ut sibi idaretur οὐκ ἐπιτήριον Καρμανίας, habitaculum in Carmania, ibique τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγιγνώμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρῃ κατέστρεψε τὸν βίον, reliquum scilicet vitæ tempus exegit, in eaque provincia diem obiit supremum.

^d Palat. constanter hunc vocat Laborsedech; Vatic., Laborsardech.

rentur vasa aurea atque argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex, etc. Tradunt Hebræi hujusmodi fabulam : usque ad septuagesimum annum, quo Jeremias captivitatem populi Judæorum dixerat esse solvendam, **652** de quo et Zacharias in principio voluminis sui loquitur, irritam putans Dei pollicitationem Balthasar, falsumque promissum, versus in gaudium, fecerit grande convivium, insultans quodammodo spei Judæorum, et vasis templi Dei, sed statim ultio consecuta est. Quod autem Balthasaris patrem Nabuchodonosor vocat, non facit errorem scientibus sanctæ Scripturæ consuetudinem: qua patres, omnes proavi et majores vocantur. Et hoc considerandum, quod sobrius ista non faciat; sed temulentus, oblitusque pœnæ quæ Nabuchodonosor proavum illius consecuta est.

(Vers. 4.) *Bibebant vinum, et laudabant deos suos aureos, et argenteos, et æreos, ferreos, ligneosque et lapideos.* Quanta stultitia! in aureis vasis bibentes, deos ligneos laudabant et lapideos. Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus: videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse: postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium. Laudant autem deos suos, insultantes Deo Judæorum; quod illis victoriam tribuentibus, bibebant in vasis ejus. Juxta tropologiam, hoc dicendum est: quod omnes hæretici, et doctrina contraria veritati, quæ assumit verba prophetarum; et testimoniis divinæ Scripturæ abutitur ad sensum suum; et dat bibere his quos decipit, et cum quibus fornicata est: tollat vasa templi Dei, et inebrietur in eis: et non Deum cujus vasa sunt, sed deos laudet aureos et argenteos, et æreos, et ferreos, ligneosque et lapideos. Aurei mihi videntur ^a hi qui sæculari ratione compositi sunt. Argentei, qui habent eloquii venustatem, et rhetorica arte constructi sunt. Qui autem inferunt fabulas poetarum, et vetustis utuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantix vel stultitiæ differentiam, **653** isti vocantur ænei et ferrei. Qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur et lapidei. Quos omnes in duas partes Deuteronomium dividit, scribens: *Maledictus qui facit sculptile, et constabile, opus manuum artificis, et ponit illud in abscondito (Deut. xxvii, 15).* Abscondunt enim omnes hæretici, et operiunt mendaciorum suorum dogmata, ut sagittent in obscuro rectos corde.

(Vers. 5.) *In eadem hora apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulae regiae. Et rex aspiciebat articulos manus scribentis.* Pulchre dixit: *In eadem hora*, sicut et supra legimus de Nabuchodonosor: *cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo ruit*; ne ob aliud sibi illata supplicia, sed ob blasphemiam cognosceret.

A Videntur autem digiti in pariete scribere contra candelabrum: ne et manus, et id quod scribebatur, longius a lumine non parerent. Et scribunt in pariete aulae regiae, ut intelligat rex ad se pertinere quod scribitur.

(Vers. 6.) *Tunc facies regis commutata est, etc.* Et hic notandum propter eos psalmos qui habent titulos: *Pro his qui commutabuntur*, quod immutatio non solum sancti, sed et peccatoris quoque sit. Nam et in consequentibus legimus: *Rex Balthasar suis conturbatus est, et vultus illius immutatus est.*

(Vers. 7.) *Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldæos et haruspices, etc.* Oblitus eorum quæ Nabuchodonosor acciderant, antiquum et inolitum suæ gentis sequitur errorem: ut non B Dei prophetam, sed magos, et Chaldæos et haruspices vocet.

Purpura vestiatur: et torquem auream habeat in collo. Rem quidem facio ridiculam, ut in expositione prophetarum de verborum generibus quasi grammaticus disputem: sed quia a quodam nihil sciente, et omnia pollicente reprehensus sum, cur torquem genere feminino transtulerim, breviter annotabo, quod ^b Cicero et Maro torquem in genere feminino, Titus Livius masculino dixerint.

Et tertius in regno meo erit, etc. Vel tertius post me, vel unus ex tribus principibus, quos alibi *πρωτάτας* legimus.

Regina autem, pro re quæ acciderat regi et optimatibus ejus, domum convivii ingressa est, etc. Hanc Josephus aviam Balthasaris, Origenes matrem scribant: unde et novit præterita, quæ rex ignorabat. Evigilet ergo Porphyrius, qui eam Balthasaris somniatur uxorem, et illudit plus scire, quam maritum.

(Vers. 10.) *Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se.* Præter Symmachum, qui Chaldaicam veritatem secutus est, cæteri spiritum Dei interpretati sunt.

Et in diebus patris tui sapientia et scientia inveniunt in eo, etc. Patrem vocat Nabuchodonosor, ut supra diximus, proavum ejus, secundum consuetudinem Scripturarum. Imitanda autem est sancti viri et inter barbaros conversatio, cum regis avia vel mater pro virtutum magnitudine tantis eum laudibus elevet.

(Vers. 11.) *Ad quæ respondens Daniel ait coram rege: Munera tua sint tibi: et dona domus tuæ alteri da, etc.* Emulemur Daniele, Regis dignitatem et munera contemnentem, qui absque pretio proferens veritatem jam illo tempore præceptum Evangelicum sequebatur: *Gratis accepistis, gratis date.* Alioqui, et tristitia nuntiantem, indecens erat libenter dona suscipere.

(Vers. 19.) *Quos volebat, interfecit, et quos volebat, percutiebat: quos volebat, exaltabat, et quos volebat, humiliabat.* Nabuchodonosor proavi ponit

^a In iisdem Mss. dñi pro hi.

^b Invenias econtrario saltem apud Ciceronem

exempla, ut est illud notissimum in Offic., 31, de Manlio, qui, torque detracto, Torquati nomen invenit.

exemplum : ut et Dei justitiam doceat , et propter A
superbiam etiam pronepotem similia sustinere con-
firmet. Si autem Nabuchodonosor quos volebat , in-
terficebat , et quos volebat , percutiebat ; quos vo-
lebat , exaltabat , et quos volebat humiliabat : in hu-
jusmodi honoribus , et percussionibus , exaltatione
et humiliatione , non est Dei providentia , nec præ-
ceptum : sed eorum voluntas percutiunt quos vo-
luerint , et exultant , et reliqua. Quod cum ita sit ,
quærendum est , quo sensu illud legatur : *Cor regis
in manu Dei : quocumque voluerit , illud declinabit*
(*Prov. xxi , 1*) , nisi forte sanctum quemque dica-
mus **655** regem , cujus non regnat peccatum in
mortali corpore , et cujus ideo servatur cor , quia in
manu Dei est (*Rom. vi*). Quidquid autem in manu
Dei Patris fuerit juxta Evangelium , nullus potest rã-
pere ex ea et quicumque raptus fuerit , intelligitur
in manu Dei non fuisse.

(*Vers. 22.*) *Tu quoque , filius ejus Balthasar , non
humiliasti cor tuum cum scires hæc omnia : sed ad-
versum dominatorem cæli elevatus est , etc.* Proavus
tuus , quia elevatum est cor ejus et spiritus illius ob-
firmatus est ad superbiam , depositus est de solio
regni sui et gloria ejus ablata est et reliqua (*Jer. iv*).
Et tu igitur cum hæc de parente cognovisses , et
scires quod superbis resistit Deus , humilibus autem
dat gratiam , non debueras adversus dominatorem
cæli elevare cor tuum , et insultare majestati illius ,
et ea facere quæ fecisti. Hunc locum quidam ad
Antichristum referunt , quod imitatus patris sui dia-
boli superbiam , contra Deum erectus sit. Sed quæ
C
rendum est ab eis , quis sit Daniel qui eis scriptura-
m Dei interpretetur , et qui Medi et Persæ occiden-
tes eum et succedentes in regnum ejus. Nullienim du-
bium , quin post Antichristum sancti regnaturi sint.

(*Vers. 25.*) *Hæc est autem scriptura quæ digesta
est : MANE , THECEL , PHARES. Et hæc interpretatio ser-
monis : MANE , numeravit Deus regnum tuum , et com-
plevit illud. THECEL , appensum [Vulg. appensus et
inventus es] est in statera , et inventum est minus habens.
PHARES , divisum est regnum tuum , et datum est Medis
et Persis.* Tria tantum verba in pariete ^a scriptura
signaverat : *Mane , Thecel , Phares* , quorum primum ,
numerum , secundum , appensionem , tertium , di-
visionem sonat. Non solum ergo lectione opus fuit ,
sed interpretatione eorum quæ legerat : ut intelli-
geret qui hæc verba prædicent : quod scilicet num-
merasset Deus regnum illius atque complexset , et
apprehendisset in statera judicii sui : et ante eum
jugularet gladius , quam natura dissolveret , et im-
perium ejus in Medos divideretur et Persas. Cyrus
enim , ut ante jam diximus , rex Persarum , juncto sibi
Dario avunculo , subvertit imperium Chaldæorum.

^a Ita Victorius restituit ex Brixianis codd. Mart.
scripta cum Erasmo retinuit.

^b Victorius *lactentibus uteri*. Sic enim , ait , textus
vocat lactentes uteri infantulos. Fructum ventris
est in Hebræo. Nec de matribus , quæ lac præberent
sed de parvulis qui illud suggerent , dicitur.

^c Græca Josephi , lib. Antiqq. x , c. 44 , verba
sic habent , *Δαρτίω δὲ τῷ καταλύσαντι τὴν Βαβυλωνίων*

(*Vers. 29.*) **656** *Tunc jubente rege indutus est Da-
niel purpura et circumdata est torques aurea collo ejus ,
et predicatum est de eo , quod haberet potestatem ter-
tius in regno. Sive tertiæ partis regni. Accepit autem
insigne regium , torquem et purpuram , ut Dario qui
erat successurus in regnum fieret notior , et per no-
titiã honoratior. Nec mirum si Balthasar audiens
tristia , solverit præmium , quod pollicitus est. Aut
enim longo post tempore credidit ventura quæ dixe-
rat : aut dum Dei prophetam honorat , sperat se ve-
niam consecuturum. Quam si non impetravit , majus
fuisse credendum est sacrilegium in Deum , quam
honorem in hominem.*

(*Vers. 30.*) *Eadem nocte interfectus est Balthasar
rex Chaldæus , et Darius Medus successit in regnum ,
B annos natus sexaginta duos.* Josephus scribit in de-
cimo Judaicæ antiquitatis libro , obsessa Babylone a
Medis et Persis , Dario videlicet et Cyro in tantam
venisse Balthasar regem Babylonis oblivionem sui ,
ut celeberrimum iniret convivium , et in vasis templi
biberet , et obsessus vacaret epulis. Unde potest stare
historia , quod eadem nocte sit captus atque jugulatus :
dum omnes aut visionis interpretationisque pavore
terrentur , aut occupati sunt festivitate , et ebrietate
convivii. Quod autem vincente Cyro rege Persarum ,
et Dario rege Medorum solus Darius successisse in
regno scribitur , ordo ætatis , et propinquitatis , et
regni est. Darius enim sexaginta duorum annorum
erat : majus regnum Medorum quam Persarum legi-
mus : et avunculus qui prior erat jure naturæ , suc-
cessor regni debuit numerari. Unde et in visione
quæ contra Babylonem in Isaia legitur , post multa
quæ longum est ponere , hæc futura narrantur : *Ecce
ego susciabo super eos Medos , qui argentum non
quærant , nec aurum velint : sed sagittis parvulos in-
terficiant , et lactantibus^b uteris non misereantur* (*Isai.*
xiii , 7). Et Jeremias : *Sanctificate* , inquit , *contra
eam gentes , reges Mediæ , duces ejus , et universos ma-
gistratus ejus cunctamque terram potestatis illius* (*Jer.*
li , 28). Et in consequentibus : *Filia Babylon quasi
area tempus triturae ejus : adhuc modicum , et veniet
tempus messionis ejus* (*Ibid.* , 33). Quod autem in con-
vivio capta sit **657** Babylon , quam hortatur ad
pugnam , manifestius scribit Isaïas : *Babylon dilecta
mea facta est mihi in miraculum : pone mensam , con-
templare in specula comedentes et bibentes : surgite
principes , arripite clypeum* (*Isai. xxi , 4 , 5*).

(*Cap. VI. — Vers. 1 seqq.*) *Placuit Dario , et con-
stituit supra regnum satrapas centum viginti , ut es-
sent in toto regno suo : et super eos principes tres ex
quibus Daniel unus erat.* Josephus de quo supra di-
ximus , hujus loci scribens historiam , ita locutus
est : Darius ^c autem qui Babyloniorum destruxit

*ἡγεμονίαν μετὰ Κύρου τοῦ συγγενοῦς , ἔτος ἦν ἐξηκοστὸν
δεύτερον , ὅτε τὴν Βαβυλῶνα εἶλεν , ὃς ἦν Ἀστυάγου
υἱὸς , ἔτερον δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἑκαλεῖτο ὄνομα. Ὁς
καὶ Δαυΐδλον τὸν προφήτην λαβὼν , ἀγαγεν εἰς Μηδίαν
πρὸς αὐτὸν , καὶ πάσης αὐτῷ τιμῆς μεταδόους εἶχε σὺν
αὐτῷ τῶν τριῶν γὰρ σατραπιῶν ἦν , οὓς ἐπὶ τῶν ἐξήκοντα
καὶ τριακοσίων σατραπιῶν κατέστησε.*

imperium, iuvante se, et pariter dimicante Cyro A quod fidelis esset, et omnis culpæ suspicio non inveniretur in eo. Pro suspitione Theodotio et Aquila ἀμδλάκημα interpretati sunt, quæ Chaldaice b dicitur *Essaitna*. Cumque ab Hebræo quærerem quid significaret, respondit vim verbi sonare *δδλαρ*, quam nos *illecebram* sive *σφάλμα*, hoc est, *errorem* dicere possumus: Porro Euripides in *Medea* ἀμκλαίας, per π et non per β, ἀμκρτίας, id est, *peccata* appellat.

(Vers. 5.) *Dixerunt ergo viri illi: Non invenimus [Al. invenimus] Danieli aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. Felix conversatio in qua inimici nullam reperiunt occasionem, nisi forte in legitimis Dei.*

(Vers. 6.) *Tunc principes, et satrapæ surripuerunt [Al. regi, et sic locuti sunt ei. Pulchre dixit, surripuerunt: Non enim hoc locuti sunt, quod agere cogitabant, sed per honorem regis, inimico moluntur insidias.*

(Vers. 8.) *Nunc itaque, rex, confirma sententiam et scribe decretum, ut non immutetur, 659 quod statutum est a Medis atque Persis.* Perspicuum fit [Al. sit] quod supra diximus, unum regnum fuisse sub Dario et Cyro Medorum atque Persarum.

(Vers. 10.) *Quod cum Daniel comperisset, id est, constitutam legem, ingressus est domum suam, et, fenestris apertis in cœnaculo suo contra Jerusalem, tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat: confitebaturque coram Deo suo sicut ante [facere consueverat. Da omni Scriptura sancta celeri memoria congregandum est, ubi δάματα, quæ Latine dicuntur c wienia vel lecta, sive solaria, et d δαίωμα, id est, cœnacula legitimus. Nam et Dominus noster Pascha celebrat in cœnaculo (Matth. xiv): et in Actibus Apostolorum super centum viginti animas credentium Spiritus sanctus descendit in cœnaculum (Act. 1). Et cum Daniel regis jussa contemnens, et in Deo habens fiduciam, non orat in humili loco, sed in excelso: et fenestras aperit contra Jerusalem, ubi erat visio pacis. Orat autem secundum præceptum Dei, Dietaque Salomonis, qui contra templum orandum esse admonuit. Tria autem sunt tempora quibus Deo flectenda sunt genua: tertia hora, sexta et nona ecclesiastica traditio intelligit. Denique tertia hora descendit Spiritus sanctus D super Apostolos (Act. 11). Sexta volens Petrus comedere, ad orationem ascendit in cœnaculum (Act. 1). Nona, Petrus et Joannes porgebant ad templum (Act. 11).*

(Vers. 4.) *Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum, unde principes et satrapæ quærebant occasionem, ut invenirent Danieli ex latere regis, etc. Pro principibus, 659 quod Symmachus transtulit: Theodotio τακτικοί, Aquila συνετακοί interpretatus est. Cumque quærerem qui essent isti principes τακτικοί, vel συνετακοί, in Septuaginta editione legi manifestius, qui dixerunt: et duos viros quos constituit cum eo, et satrapæ centum viginti. Quia igitur inter duos principes, inter quos erat tertius, hunc primum facere rex cogitabat, invidiæ et insidiarum nata occasio est. Quærebant occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis. Et in hoc loco Hebræi tale nescio quid suspicantur: latus regis, regina est, vel concubinæ ejus cæteræque uxores, quæ ex latere dormiunt. Quærebant ergo occasionem in rebus hujusmodi, si in sermone, tactu, nutu, internuntio possent accusare Daniele. Sed nullam, inquam, causam et suspicionem reperire poterant [Al. potuerunt]: quia eunuchus erat, et eum in re stupri arguere non poterant. Hoc illi dixerint, qui propter occasionem unius verbi longas solent fabulas texere. Nos interpretemur simpliciter, quod nullam occasionem adversus eum reperirint, in qua regi noxius fuerit, eo*

^a Præponit Victor., *Unde principes et satrapæ quærebant, etc.*

^b In Chaldaico legitur hodie *שְׁחֵחִיתָהּ* *Usschabitika*, et *corruptelam*. Legunt editi *שְׁחֵחִיתָהּ* *schehhitikah* ad *narigium*, non intelligentes Hieronymum non citasse contextum Chaldaicum; sed dixisse *suspicionem* Chaldaico sermone appellari *Essaitna*, id est, *שְׁחֵחִיתָהּ*, quod vere *corruptelam*, et *pravitate* significat. Hocque forte legebat in suo exemplari Hieronymus. MART.

^c *Menia* legunt mss. codices; Erasmus, *meniana*; consule supra annotationes nostras in cap. xli Ezechielis. MART. — Ita, vel cum diphthongo *menia* habent et mss. nostri. Nihilotenus malim cum Victorio post Erasum substitui *Meniana* ex uno ms. Brixie, alteroque olim edito libro. Vile quæ superius in cap. xli Ezechiel. et epist. ad Suaniam et Fretel. observamus.

^d Non incongrue Palatin. ms. *ἀνάβητα*, id est, *ascendibile loco*.

sum : Ex hoc loco, discimus, ne temere nos offeramus periculis : sed quantum in nobis est, insidias declinemus. Unde et Daniel non in foro, non in plateis faciebat contra regis imperium : sed in abscondito, ut veri Domini Dei omnipotentis iussa non negligeret.

(Vers. 12.) *Rex, numquid non constituisti, ut omnis homo qui rogaret quemquam de diis et hominibus, usque ad dies triginta, nisi te [Al. a te], rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quas respondens rex ait* : Tacent de Danielis nomine, ut cum rex generaliter se iussisse responderit, verbo suo teneatur : ne aliter super Danielem faciat quam locutus est.

660 *Verus est sermo juxta decretum Medorum atque Persarum, quod præviciari non licet.* Crebrius annuimus, ubicumque dicitur regnum Medorum atque Persarum : ut solvamus difficillimam questionem, qua nunc sub Dario, nunc sub Cyro Daniel fuisse memoratur.

(Vers. 13.) *Tunc respondentes dixerunt coram rege : Daniel de filii captivitatis Judææ [Vulg. Judæ] non curavit de lege tua, etc.* Ut major sit indignitas contemptis, eum qui regis iussa contemnit dicunt esse captivum.

(Vers. 14.) *Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est, et pro Daniele posuit car ut liberaret eum.* Intellexit se propria responsione esse deceptum : et quod causa insidiarum esset invidia. Itaque ne contra suam legem facere videretur, non auctoritate regia, sed ratione atque consilio vult Danielem de discrimine liberare. Et intantum nititur, et laborat, ut rex potentissimus usque ad solis occasum cibum non accipiat : et illis tanta in malo pertinacia est, ut nec voluntate regis moveantur, nec injuria.

(Vers. 15.) *Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei : Scito, rex, quia lex Medorum est atque Persarum, ut omnia decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari.* Sicut rex intelligebat principes accusare propter invidiam : sic et illi intelligebant regis animum, quod vellet Danielem de præscuti morte eruere. Unde juxta legem Medorum atque Persarum, dicunt regis iussa non posse fieri irrita.

(Vers. 16.) *Tunc rex præcepit, et adduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli : Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te.* Cedit multitudini, et consentientibus adversariis, mortem amici [Al. inimici] non audet negare : quodque ipse obtinere non potuit, Dei tradidit potentiam. Nec ambigue loquitur : ut dicat, si poterit liberare te ; sed audacter, et confidenter : *Deus, inquit, tuus quem colis semper, ipsa te liberabit.* Audiunt enim tres pueros qui inferioris a Daniele gradus erant, flammam vicisse Babylonias ; et Danieli multa mysteria revelata, unde et diligebat

A eum, hominemque 661 captivum habebat in honore maximo.

Allatusque est lapis unus, et positus super os lacu, quem obsignavit rex annulo suo, etc. Obsignavit annulo suo lapidem, quo os lacu claudebatur : ne quid contra Danielem moliantur inimici. Credidit enim eum Dei potentiam : et qui de leonibus securus est ; de hominibus pertimescit. Obsignat autem et annulo optimatum suorum, ne quid suspicionis contra eos habere videretur.

(Vers. 18.) *Et abiit rex in domum suam, et dormivit incærnatus, etc.* Quanta regis benevolentia, ut cibum nec die nec nocte caperet ; somnum oculis non concederet : sed cum periclitante propheta ipse penderet affectu. Si autem rex nesciens Deum, hoc facit pro altero, quem vult de discrimine liberari : quanto magis nos pro peccatis propriis inedia et vigiliis debemus Deum ad clementiam flectere.

(Vers. 19.) *Tunc rex primo dilucula consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit.* Lacum vocat depressam in alium foveam, vel arenam cisternam, in qua leones nutriebantur. Festinus autem primo diluculo perguit ad lacum, credens cum vivere. Lacus autem Latine, aquarum dulcium congregatio nuncupatur, ut lacus Beasacus [Al. Venacus], et Larius, et cæteri, quem Greci λιμνών, id est, stagnum vocant.

(Vers. 20.) *Appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, et affatus est eum.* Cordis affectum lacrymis indicat ; et oblitus regis dignitatis, victor ad captivum, dominus currit ad servum.

Daniel serve Dei viventis. Viventem vocat, ad distinctionem deorum gentilium, qui simulacra sunt hominum mortuorum.

Deus tuus cui tu servis semper, putasne valuit liberare te a leonibus? Non quod dubitet de Dei potentia, de quo supra dixerat : *Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te* ; sed ambiguum sententiam temperat, ut cum Daniel illæsus apparuerit, quanto res incredibilior est, tanto adversum principes justior indignatio sit.

(Vers. 21.) *Rex, in æternum vive.* Honorat honorantem se : et ei vitam imprecatur æternam.

(Vers. 22.) 662 *Deus meus misit angelum suum, et conclusit ora leonum, et non nocuerunt mihi, etc.* Non leonum feritas immutata est : sed rictus eorum, et rabies conclusa est ab angelo, et ideo clausa, quia prophetæ bona opera præcesserant : ut non tam gratia liberationis sit, quam justitiæ retributio. Has autem voces, omnis sanctus vir proferat qui ereptus est de ore leonum invisibilium, et de lacu inferni : quia credidit in Deum suum.

(Vers. 25.) *Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus et linguis habitantibus in universa*

* Victorius, ut major sit indignatio, contemnentes eum qui, etc., partim ex ipsa, partim ex edito libro restituit. Ut nempe ad majorem indignationem

regem incitarent, contemnendo eum qui regis iussa contemnit, aiunt captivum ac veluti mancipium illum esse.

terra : ^a Pax vobis multiplicetur. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio et regno meo, tremiscant et paveant Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, et æternus in sæcula, et regnum ejus non dissipabitur, et potestas ejus usque in æternum. Ipse liberator atque salvator, faciens signa, et mirabilia in cælo et in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum. Sicut Nabuchodonosor scribentem linguis et gentibus, quidam interpretatus est in contrarias fortitudines, ita et Darius interpretatur, quod omnes ad pœnitentiam provocet. Et quærit [Al. quæritur] utrum hoc in isto mundo futurum sit, an in altero, vel certe post alios mundos. Quæ nos pro deliramentis, et cassis ducentes fabulis, hoc solum dicimus : ideo signa fieri per servos Dei apud barbaras nationes, ut unius Dei cultus, et religio prædicetur.

(Vers. 28.) Porro Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persæ. Ergo quod supra legimus in fine primæ visionis : Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis, non vitæ illius tempus accipiendum est. Siquidem in ultima legimus visione : Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danielis cognomento Balthasar : sed hoc significatur, quod usque ad primum annum Cyri regis, qui Chaldæorum destruxit imperium, Daniel potens fuerit in Chaldæa : postea vero a Dario in Medos translatus sit.

(Cap. VII. — Vers. 1.) Anno primo Balthasar regis Babylonis Daniel somnium vidit. Visio autem capitis ejus in cubili suo. Et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summamque perstringens, ait. Hæc pericope, 663 quam nunc conamur exponere, et sequens, de qua dicturi sumus, priores sunt, juxta historiam, quam duæ superiores. Ista enim et sequens, primo et tertio anno Balthasar regis accidisse memorantur (Jer. xxxix). Illa autem quæ ante superiorem lecta est, novissimo anno, immo novissima die regni Balthasar scribitur. Et hoc non solum in Daniele, sed in Jeremia quoque et Ezechiele legimus (Ezech. xvii) : sicut in locis ipsis, si vita comes fuerit, docere poterimus. Sed in superioribus ordo sequitur historiæ : quid sub Nabuchodonosor et Balthasar, et Dario, sive Cyro mirabilium signorum acciderit. In his vero narrantur somnia quæ singulis sint visa temporibus : quorum solus propheta conscius est, et nullam habent apud barbaras nationes signi vel revelationis magnitudinem ; sed tantum scribuntur, ut apud posteros eorum quæ visa sunt, memoria perseveret.

(Vers. 2, 3.) Videbam in visione mea nocte : et ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno, et quatuor bestię grandes ascendebant de mari diversæ inter se. Quatuor ventos cæli, quatuor arbitror angelicas potestates, quibus principalia regna com-

^a Quæ hinc subsequuntur sacri Textus verba nec subnexæ expositioni necessaria sunt, nec in nostris mss. habentur. Passim vero supra atque infra, si qua ejusmodi occurrunt, de quibus Lectorèm monuisse parum intererat, in proponendis Scripturæ

missa sunt, juxta illud quod in Deuteronomio legimus : Quando dividebat Altissimus gentes : quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei. Pars autem Domini populus ejus : Jacob funiculus hæreditatis ejus^b (Deut. xxxii, 8). Mare autem mundum istum, sæculumque significat, salsis amarisque fluctibus redundantem : sicut Dominus in parabola sagenæ missæ in mare interpretatur (Matth. xiii). Unde et draco rex dicitur omnium quæ in aquis sunt, et cujus secundum David in mari confringuntur capita (Psal. lxxiii). Et in Amos legimus : Si descenderit in profundum maris, ibi mandabo draconem, et mordebit eum (Amos ix, 3). Quatuor autem bestias, quæ ascendebant de mari, et erant diversæ inter se, angelo disserente noscimus. Hæc, inquit, quatuor bestię magnæ, quatuor regna consurgent de terra. Quatuor autem venti qui pugnabant in mari magno, ideo venti cæli esse dicuntur : quia unusquisque angelus facit pro eo regno quod sibi creditum est. Et hoc notandum, quod regnorum 664 feritas atque crudelitas bestiarum nomine demonstratur.

(Vers. 4.) Prima quasi læna, et alas habebat aquilæ. Aspicebam donec evulsæ sunt alæ ejus, et sublata est de terra, et super pedes quasi homo stetit (Al. steterit), et cor ejus datum est ei. Regnum Babylonium propter sævitiam, et crudelitatem, sive propter luxuriam, et vitam libidini servientem, non leo, sed læna appellatur. Aiunt enim hi qui de bestiarum scripsere naturis, lænas esse ferociores, maxime si catulos nutriant, et semper gestire ad coitum. Quod autem habebat alas aquilæ, superbiam significat regni potentissimi, cujus princeps loquitur per Isaiam : Super sidera cæli ponam thronum meum : et ero similis Altissimo (Isai. xiv). Unde dicitur ad eum : Si alte feraris ut uquila, inde te detrahiam (Abdia.). Alioquin, ut leo inter bestias, ita aquila inter aves regnum tenet. Sed et hoc dicendum, aquilam multo tempore vivere, et regnum Assyriorum multis ætatibus fuisse dominatum. Quod autem evulsæ sunt alæ ejus, id est, lænæ, sive aquilæ, cætera regna significat, quibus prius imperabat, et volabat in mundo. Et sublata est, inquit, de terra : subverso videlicet imperio Chaldæorum. Quodque sequitur : Et super pedes quasi homo stetit, et cor ejus datum est ei, si de Nabuchodonosor intelligimus, perspicuum est quod postquam perdidit regnum, et potentia ejus ablata est, rursus in pristinum statum restitutus sit, et non lænam, sed hominem se esse didicerit, et cor receperit quod amiserat. Sin autem generaliter de regno Chaldæorum hoc sentiendum est, quod interfecto Balthasar, et Medis Persisque imperio succedentibus, Babylonii homines, et humilis fragilisque naturæ se esse intellexerint. Nota ordinem : qui in imagine caput aureum dicitur, hic læna appellatur.

regulam exigemus.
^b Apponit Victor. nomen Israel ex Græco textu, quo sine dubium atque imperfectum sensum esse contendit.
^c Vitiose antea legebatur impio : quod ms. castigat.

(Vers. 5.) *Et ecce bestia alia similis urso in parte stetit, et tres ordines erant in ore ejus, et in dentibus ejus; et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas.* Bestia secunda urso similis, ipsa est de qua in visione statuæ legimus (Supra 11, 32): *Pectus ejus et brachia de argento*, hæc ob duritiam, et ferocitatem urso comparatur. Rigidum enim et parcioris victus in morem Lacedæmoniorum, **665** regnum Persarum fuit: ita ut in pulmento sale uteretur et cardamo. Legamus Cyri majoris infantiam (*Educacionem sive institutionem*). Quodque dicitur: *In parte una stetit*, sic Hebræi interpretantur, nihil eos adversum Israel crudele gessisse. Unde et in Zacharia Propheta, equi albi appellantur (Zach. 1). Tres autem ordines, sive versus qui erant in ore ejus, et in dentibus, quidam sic interpretatus est, ut regnum Persarum in tres principes diceret fuisse divisum: sicut in *περισσῶν* Balthasar et Darii legimus, tres fuisse principes, qui centum viginti satrapis præfuerint. Alii autem, tres reges post Cyrum fuisse Persarum autumant, et quæ illis sint nomina reticent. Nos vero cum post Cyrum qui regnavit annis triginta, sciamus apud Persas regnasse Cambysen filium ejus, et fratres magos, et deinceps Darium, cujus secundo anno cœptum est ædificari templum in Jerusalem. Quintum, Xerxem filium Darii: sextum, Artabanum: septimum, Artaxerxem, qui *μακροχρον*, id est, *longimanus* cognominatus est: octavum, ^b Xerxem: nonum, Sogdianum: decimum, Darium cognomento *ῥόδον*: undecimum, Artaxerxem, qui appellatus est *μνήμων*, id est, *recordans*: duodecimum, alium Artaxerxem, qui et ipse cognominatus est *Ochus*: tertium decimum, Arsen, Ochi filium: quartum decimum, Darium Arsami filium, qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est: Quomodo tres reges Persarum fuisse dicemus? nisi forte eligamus aliquos sævissimos, quos ex historiis reperire non possumus. Ergo tres ordines in ore regni Persarum, et in dentibus ejus, tria regna debemus accipere, Babyloniorum, Medorum, atque Persarum: quæ in unum redacta sunt regnum. Quodque inferitur. *Et sic dicebant ei: comede carnes plurimas*, illud tempus significat, quando sub Assuero, quem Septuaginta Artaxerxem vocant, ad suggestionem Aman Agagitæ, una die omnes Judæi jussi sunt trucidari (Esther. 3). Et pulchre non ait, *devorabat eos*; sed, *sic dicebant ei*: ut conatus tantum fuerit, et nequaquam rei exitus sit consentus.

(Vers. 6.) *Post hoc aspiciebam, et ecce alia quasi pardus, et alas habebat avis quatuor* **666** *super se, et quatuor capita erant in bestia, et potestas data est ei.* Tertium regnum Macedonum, de quo in statuæ legimus: *Venter et femora ejus ex ære*, pardo bestię velocissimæ et *ὀφθαλμῶν* comparatur, quæ præceps fertur ad sanguinem, et saltu in mortem

ruit. *Et alas habebat quatuor.* Nihil enim Alexandri victoria velocius fuit, qui ab Illyrico, et Adriatico mari usque ad Indicum Oceanum, et Gangem fluvium, non tam præliis, quam victoriis percurrit, et in sex annis partem Europæ, et omnem sibi Asiam subjugavit. Quatuor autem capita eosdem dicit duces ejus, qui postea successores regni exstiterunt, Ptolomæum, Seleucum, Philippum, Antigonum. Quodque additur: *Et potestas data est ei*, ostendit, non Alexandri fortitudinis, sed Domini voluntatis fuisse.

(Vers. 7.) *Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis, et fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans.* Quartum quod nunc urbem tenet terrarum, imperium Romanorum est, de quo in statuæ dicitur: *Tibiæ ejus ferreæ: pedum quædam pars ferrea, quædam fictilis*; et tamen ipsius ferri ex parte nunc meminit, dentes ejus ferreos, et magnos esse contestans. Satisque miror, quod cum supra læenam, et ursum, et pardum, in tribus regnis posuerit, Romanum regnum nulli bestię compararit: nisi forte ut formidolosam faceret bestiam, vocabulum tacuit, ut quidquid ferocius cogitaverimus in bestiis, hæc Romanos intelligamus. Hoc quod hic tacitum est, Hebræi in Psalmis dictum putant: *Devastavit eam aper de silva; et singularis ferus depastus est eam* (Ps. LXXIX, 14). Pro quo in Hebræo habet: *Omnes bestię agri laceraverunt eam*; dum in uno imperio Romanorum, omnia simul regna cognoscimus, quæ prius fuerant separata. Illud autem quod sequitur: *Comedens atque comminuens, et reliqua pedibus suis conculcans*, significat omnes nationes, vel interfectas ab eis, vel tributo, et servituti subjugatas.

Dissimilis autem erat cæteris bestiis quas videram prius [Vulg. ante eam]. In prioribus enim bestiis singula formidinum signa, in hac omnia sunt.

667 *Et habebat cornua decem.* Porphyrius duas posteriores bestias, Macedonum et Romanorum, in uno Macedonum regno ponit, et dividit: Pardum volens intelligi ipsum Alexandrum: bestiam autem dissimilem cæteris bestiis, quatuor Alexandri successores, et deinde usque ad Antiochum cognomento Epiphanen, decem reges enumerat, qui fuerunt sævissimi: ipsosque reges non unius ponit regni, verbi gratia, Macedoniæ, Syriæ, Asiæ, et Ægypti, sed de diversis regnis unum efficit regnum ordinem, ut videlicet ea quæ scripta sunt: *Os loquens ingentia*, non de Antichristo, sed de Antiocho dicta credantur.

(Vers. 8.) *Considerabam cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis et vulsa sunt a facie ejus. Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia.* Frustra Porphyrius cornu parvu-

^a Palatin. ms. qui illi sint omnino reticent.

^b Idem ms. octavum alium Xersem.

• Intererit Victor. quasi ex Vulgata et Hebræico.

lum, quod post decem cornua ortum est, Epiphanta Antiochum suspicatur, et de decem cornibus tria evulsa cornua, a sextum Ptolemæum cognomento Philometorem, septimum Ptolemæum Evergetem, et Artaxiam regem Armeniæ, quorum priores multo antequam Antiochus nasceretur, mortui sunt. Contra Artaxiam vero dimicasse quidem Antiochum novimus: sed illum in regno pristino permansisse. Ergo dicamus quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se dividant, et undecimum sarrecturam esse regem parvulum, qui tres reges de decem regibus superaturus sit, id est, Ægyptiorum regem, et Africae et Æthiopiæ, sicut in consequentibus manifestius dicemus. Quibus interfectis, etiam septem alii reges victori colla submittent. *Et ecce, ait, oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto.* Ne eum putemus juxta quorundam opinionem, vel diabolum esse, vel dæmonem; sed unum de hominibus, in quo totus satanas habitaturus sit corporaliter. *Et os loquens ingentia* (II. Thes. II). Est enim homo peccati, filius perditionis, ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.

(Vers. 9.) *Asplebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit. Vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus flammæ ignis: rotæ ejus ignis accensus: fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus.* Simile quid et in Joannis Apocalypsi legimus (Apoc. IV, 2 et seqq.). *Post hæc statim sibi in spiritu, et ecce thronus positus erat in cælo, et super thronum sedens, et qui sedebat, similitudinem habebat lapidis jaspidis et sardini, et iris erat in circuitu throni similis aspectui smaragdino, et circa thronum alii throni viginti quatuor et super viginti quatuor thronos, viginti quatuor senes sedentes, amicti vestibus candidis, et super capita eorum corona aurea, et de throno egrediebantur fulgura, et voces, et tonitrua. Et septem lampades ardentis ignis in conspectu throni, quæ septem sunt spiritus Dei. Et in conspectu throni, sicut mare vitreum simile chrystallo.* Multi igitur throni quos vidit Daniel, hi mihi videntur esse, quos Joannes viginti quatuor thronos nuncupat. *Vetustus autem dierum ille est, qui apud Joannem*

^a Deerat Ptolemæus Philometor, et sextus pro septimo Ptolemæus Evergetes recensentur in antea vulgatis libris, quos supplet emendantque pari consensu Palatin. et Vaticanus mss. et quibus verba quæ inter utrumque sunt Ptolemæi nomen expressimus: idque ipsum visum est, fraudi fuisse antiquario, quod vox eadem recurreret, ut properanti oculo, quod usuvenit, intermedia præteriret.

^b Substituit Victor. pluriam numero coronæ aureæ ex Brixianis codicibus.

^c Sic nostri et Victorii mss. omnes rectius præferunt. Antea erat *Vetus*.

^d Pro *cruciatibus*, prout editi ac mss. retinent libri, sunt qui *civitatibus* reponi velint, quorum lectioni S. Thomæ Aquinatis in hunc prophetam auctoritas suffragatur. Verum et alibi præsidens civitatum angelos Hieron. memoret, hic de aliis profecto lo-

quitur, præmiorum scilicet ac poenarum ministris. Eo sensu et superioris Commentarii in Ezechielem lib. IX, cap. xxx: *Non boni, inquit, sed mali angeli tormentis præpositi sunt: quod de inferorum tormentis accipias.* Cæterum et S. Ambrosius epistolar. I, v, epist. olim 38: *An ipsos quoque, inquit, angelos qui in istius mundi laboribus diversa sustinent ministeria, sicut in Apocalypsi legimus Joannis, non ingeniscere credimus, cum adhibentur poenæ: um et escidiorum ministri, qui habentes vitam æternam, mallens utique eam in illo superiore tranquillitatis suæ statu currere, quam nostrorum peccatorum poenæ ultricibus interpellari.* Et vetus Auctor Commentarior. in Epist. ad Hebræos inter laudati Ambrosii opera cap. I, vers. 7: *Potest, inquit, dici quando lenia nuntiare mittuntur, angelos esse; quando ad vindictam mittuntur, ministros esse, id est, ignem ardentem.*

(Vers. 10.) *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei.* Non quo isto ministrorum Dei numerus definitus sit, sed quo majorem multitudinem humanus sermo explicare nequiverit. Ista sunt millia, et istæ myriades, de quibus in Psalms legimus: *Currus Dei decem millibus, multiplex millia letantium, Dominus in eis* (Ps. LXVII, 18). Et in alio loco: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Ps. CIII, 4). Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt, aliorum qui singulis præsentat cruciatibus.

Judicium sedit, et libri aperti sunt. Conscientiæ, et opera singulorum in utramque partem, vel bona, vel mala omnibus revelantur. Bonus liber ille est, quem

sæpe legimus, liber viventium. Malus liber, qui in A accusatoris tenetur manu, qui est inimicus, et vindex, de quo et in Apocalypsi legimus: *Accusator fratrum nostrorum* (Apos. xii, 10). Liber iste terrenus est, de quo et Propheta dicit: *In terra scribantur* (Jer. xvii, 13).

(Vers. 11.) *Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur.* Dei iudicium venit propter humiliandam superbiam. Idcirco Romanum debetur imperium, quia cornu illud loquebatur grandia.

Et vidi quoniam interfecta esset bestia, et perisset corpus ejus. In uno Romano imperio propter Antichristum blasphemantem, omnia simul regna delenda sunt, 670 et nequaquam terrenum imperium erit, sed sanctorum conversatio, et adventus Filii Dei triumphantis, de quo dicitur:

(Vers. 13.) *Et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat.* Qui in somno Nabuchodonosor, lapis scribitur abscissus sine manibus, et crevisse in montem magnum, et comminuisse testam, ferrum, æs, argentum, et aurum, nunc sub persona filii hominis introducit, ut assumptio carnis humanæ significetur in filio Dei, juxta illud quod in Actibus Apostolorum legimus: *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum: sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Actor. 1, 11).

(Vers. 14.) *Et usque ad antiquum dierum perrenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum.* Totum quod dicitur, oblatum eum omnipotenti Deo, et accepisse potestatem, et honorem, et regnum, juxta illud Apostoli accipiendum est: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. ii, 6-8). Quæ cuncta si hæresis Arianorum pio vellet advertere sensu, nequaquam Filio Dei calumniam inæqualitatis moveret.

Et omnes populi [Al. omne populi], tribus, et linguæ ipsi servient. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur, etc. Hoc cui potest hominum convenire, respondeat Porphyrius: aut quis iste tam potens sit, qui cornu parvulum, quem Antiochum interpretatur, fregerit atque contriverit? Si responderit Antiochi principes, a Juda Machabæo fuisse superatos, docere debet quomodo cum nubibus cæli veniat, quasi filius hominis, et offeratur vetusto dierum, et detur ei potestas, et regnum, et 671 omnes populi, tribus ac linguæ serviant illi, et potestas ejus æterna sit, quæ nullo sine claudatur.

(Vers. 17.) *Hæ quatuor bestię magnam, quatuor sunt regna quæ consurgent* [Vulg. quatuor regna consurgent] de terra. *Suscipient autem regnum sancti Dei altissimi.* Quatuor regna, de quibus supra diximus, fuerunt terræna. *Omne enim quod de terra est, revertetur in terram* (Eccl. iii, 20): sancti autem nequaquam habebunt terrenum regnum, sed cœlestē. Cesset ergo mille annorum fabula.

Et obtinebunt regnum usque in sæculum, et sæculum sæculorum, etc. Si hoc de Machabæis intelligitur, doceat qui ista contendit, quomodo regnum eorum perpetuum sit.

(Vers. 25.) *Et sermones contra excelsum loquetur* [Al. loquitur]. Sive ut interpretatus est Symmachus: *Sermones quasi Deus loquitur*, ut qui Dei assumit potentiam, verba quoque divinæ sibi vendicet majesticis.

Et sanctos altissimi conteret, et putabit quod possit mutare tempora et leges. Præliabitur enim Antichristus contra sanctos, et superabit eos: in tantamque erigetur superbiam, ut leges Dei, et cæremonias mutare conetur, et elevetur supra omne quod dicitur Deus, religionem cunctam suæ subjiciens potestati.

Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Tempus, annum significat. Tempora, juxta Hebraicis sermonis proprietatem, qui et ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurant. Dimidium autem temporis, sex menses: quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt, ut condemnentur Judæi, qui non credentes veritati, susceperunt mendacium. De quo tempore et Salvator in Evangelio loquitur. *Nisi abbreviati essent dies illi, nequaquam salva esset omnis caro* (Mat. xxiv, 22). Non convenire hæc tempora Antiocho, in extrema visione dicemus.

(Vers. 6.) *Et iudicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat usque in finem.* Hoc de Antichristo, id est, de cornu parvulo, quod grandia loquebatur, quia regnum ejus destruendum sit in perpetuum.

672 (Vers. 27.) *Regnum autem et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obediunt.* Hoc loquitur de Christi imperio, quod sempiternum est.

Huc usque finis verbi. Istius verbi atque sermonis, quem mihi in præsentī visione Dominus revelavit.

(Vers. 28.) *Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar, et facies mea mutata est in me verbum autem in corde meo conservavi.* Hactenus liber Danielis Chaldaico Syriacoque sermone conscriptus est. Cætera quæ sequuntur usque ad finem voluminis, Hebraice legimus.

^a Duo mss. *In tantumque erigetur superbia, ut, etc.* Et rectius paulo post, *supra omne quod dicitur Deus et religio, cuncta suæ, etc.*

^b Reliqua ad finem versiculi ex mss. nostris suf-

fecimus: ut scilicet liquido constaret, ad quem usque terminum Chaldaicus sermo procederet: qui videbatur in antea vulgatis in verbo *conturbabar* ex Hieronymi sensu desinere.

(Cap. VIII.—Vers. 1.) Anno tertio regni Balthasar A regis, visio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod videram in principio. Post duos annos superioris revelationis, hæc visio. Illa enim in primo anno Balthasar : hæc in tertio cernitur. Unde infert : Post id quod videram in principio.

(Vers. 2.) Vidi in visione mea, cum essem in Susis castro, quod est in Elam regione [Vulg. civitate]. Sive ut Symachus interpretatus est, civitate, a qua etiam regio nomen accepit, ut a Babylone, Babylonii, et ab Elam, Elamitæ, pro qua Septuaginta *Elimoidem* regionem interpretati sunt. Susis autem metropolis est regionis Elamitarum, in qua Daniel secundum historiam ^a Josephi, turrim extruxit excelsam, et quadro ædificatam marmore, tantaque magnitudinis et pulchritudinis, ut usque in præsens videatur esse nova. In eaque regum Persarum atque Medorum conduntur reliquæ, et custos sive ædituus, ac sacerdos ejudem loci Judæus est. Cum essem in Susis castro. Non quo castrum ipsa sit urbs, ut diximus, metropolis et potentissima, sed quo tanta firmitate ædificata, ut castrum esse videatur.

Vidi autem in visione me esse super portam Ulai. Pro quo Aquila transtulit, super Ubal Ulai : Theodotio, super Ubal ; Symmachus, super paludem Ulai ; Septuaginta, ^b super portam Ulai. Sciendum est autem Ulai, nomen esse loci ; sive portæ, ut in Troja, *ἄρα* porta, **673** et apud Romanos, *Carmentalis* dicitur : habentes singulæ ex propriis causis origines nomini.

Et levavi oculos meos et vidi. Quamvis in somnis videantur, quæ videntur in umbra, videlicet et imagine : tamen ne ipsa quidem videre possumus ^c.

(Vers. 3.) Et ecce aries unus stabat ante paludem (sive ante portam, quod Hebraice dicitur *UBAL*) habens cornua excelsa, et unum excelsius altero atque succrescens. Arietem, Darium vocat avunculum Cyri, qui post Astyagen patrem regnavit in Medis. Cornu autem unum excelsius altero atque succrescens, ipsum Cyrum significat, qui post Astyagen avum maternum cum avunculo Dario, quem Græci *κωξάρην* vocant, Medis imperavit et Persis.

(Vers. 4.) Postea vidi arietem cornibus ventilantem contra ^d occidentem, et contra aquilonem, et contra meridiem, etc. Non ipsum arietem, Cyrum videlicet, vel Darium, sed ejusdem regni arietem, id est, Darium alterum, qui ultimus potentia Persicæ rex fuit, et quem superavit Alexander Philippi filius rex Macedonum. Quod autem Darius iste rex potentissimus, et ditissimus fuerit, tam Græcæ, quam Latinæ, ac barbaræ narrant historiæ.

Et ego intelligebam. Ex superioribus enim visionibus, in quibus secundum regnum per arietem et hircum significatum est, etiam nunc intelligit,

^a Hæc pene ad verbum ex Josepho descripta sunt, quem vides lib. X Antiquit. cap. ultimo.

^b Palat. juxta portam, etc.

A quod Medorum atque Persarum cernat imperium.

(Vers. 5.) Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente super faciem totius terræ, et non tangebat terram, etc. Ne quis me putet proprium sensum ponere, Gabrielis exponentis visionem prophetæ, verba dicamus : Aries, inquit, quem vidisti habere duo cornua, rex Medorum est, atque Persarum. Darius videlicet Arsami filius, in quo Medorum et Persarum regnum destructum est. Porro hircus caprarum, qui veniebat ab occidente, et propter nimiam velocitatem terram tangere non videbatur, Alexander est, rex Græcorum, qui, subversis Thebis, in Persas arma corripuit, et apud Granicum fluvium iusto certamine, Darii duces superavit, et ad extremum ipsum

674 percussit arietem, et duo ejus confregit cornua, Medos, atque Persas : mihi que eum sub pedibus suis, et utrumque cornu suo subjugavit imperio. Cornu autem grande, ipse est rex primus Alexander, quo tricesimo secundo ætatis suæ anno mortuo in Babylone, surrexerunt pro eo quatuor duces ejus, qui sibi imperium dividerunt. Ægyptum enim Ptolomæus Lagi filius tenuit : Macedonas Philippus, qui et Aridens [Al. Arius] frater Alexandri : Syriam, et Babylonem, et omnia regna Orientis, Seleucus Nicanor : Asiæ regnavit Antigonus. Sed non, inquit, in fortitudine ejus. Nullus enim magnitudi Alexandri potuit cœquari. Et post multa tempora Syriæ rex impudens facie, et intelligens propositiones consurget Antiochus *ἑπιφανής* filius Seleuci, qui et Philopator appellatus est. Qui cum obses fuisset Romæ, et, nesciente senatu, per dolum cepisset imperium, contra Ptolomæum Philometorem dimicavit, hoc est, contra Meridiem, et contra Ægyptios. Rursumque ad Orientem, et contra eos qui res novas in Perside moliebantur ; ad extremum contra Judæos dimicans, capta Judæa, ingressus est Jerosolymam ; et in templo Dei simulacrum Jovis Olympii statuit : et usque ad fortitudinem cæli, id est, filios Israel, qui angelorum vallabantur auxilio, erexit magnificentiam suam, ita ut de sanctis plurimos idololatriæ subiceret ; et velut stellas cæli conculcasset pedibus suis. Atque ita factum est, ut Meridiem, et Orientem, id est Ægyptum et Persidem suo teneret imperio. Quodque ait : Usque ad principem fortitudinis magnificatus est, hoc significat, quod erectus sit contra Deum, et sanctos illius persecutus sit ; et intulerit *ἑπιδειξιμόν*, id est, jure sacrificium, quod mane offerebatur, et vespere, et polluerit atque dejecerit locum sanctificationis ejus. Et hoc non sua virtute, sed propter peccata populi. Atque ita factum est, ut veritas prosterneretur in terram, et, cultu idolorum florente, Dei religio conquiesceret.

(Vers. 13.) Et audivi unum de sanctis loquentem : et dixit unus sanctus alteri nescio, cui loquenti. Pro altero nescio quo, quod Symmachus interpretatus est

^c Addunt duo mss. sine oculis elevatis.

^d Vatic. contra Orientem et contra Occidentem. Palat. Orientem dumtaxat pro Occidentem.

^a *תִּיכֹסֶה*, quem et nos secuti sumus, Aquila et **A** Theodotio, et LXX (תִּיכֹסֶה) ^b *φελμονι*, ipsum verbum Hebraicum posuerunt. Nomen ergo angeli tacens, generaliter unumquemlibet de angelis indicavit.

Usquequo visio et iuge sacrificium, et peccatum desolationis quæ facta est, et sanctuarium, et fortitudo conculcabitur? Unus angelus interrogat alterum angelum usque ad quod tempus Dei iudicio sub Antiocho rege Syriæ, templum futurum sit desolatum, et simulacrum Jovis staturum in templo Dei, juxta id quod subjunxit, dicens: *Et sanctuarium et fortitudo conculcabitur.*

(Vers. 14.) *Et dixit ei: Usque ad vesperam et mane et dies duo millia trecenti, et mundabitur sanctuarium.* Legamus Machabæorum libros, et Josephi historiam, ibique scriptum reperiemus, centesimo quadragesimo tertio anno a Seleuco, qui primus regnavit in Syria post Alexandrum, ingressum Antiochum Jerosolyenam, et universa vastasse, reversumque anno tertio, in templo posuisse statuam Jovis, et usque ad Judam Machabæum, id est, usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, per annos vastitatis Jerusalem sex, contaminationis autem templi tres, duo millia trecentos dies, et tres menses esse completos; post quos templum purgatum est. Quidam pro duobus millibus trecentis, duo millia ducentos legunt: ne sex anni, et tres menses superesse videantur. Hunc locum plerique nostrorum ad antichristum referunt, et quod sub Antiocho in typo factum est, sub illo in veritate dicunt esse complendum. Quod autem inferit: *Mundabitur sanctuarium.* Judæ Machabæi significat tempora, qui de vico Modin ^d fratribus ac propinquis secum annitentibus, et multis de populo Judæorum, Antiochi ducem superat juxta Emaus, quæ nunc Nicopolis dicitur. Quod audiens Antiochus qui contra principem principum surrexerat, id est, Dominum dominantium, et regem regum in Elimaide, quæ regio Persarum est, templum Dianæ spoliare cupiens, quod habebat pretiosa **676** donaria, et ibi quoque amisso exercitu, sine manibus contritus est, id est, tristitiæ morbo periit. Vespere autem et mane, successione diei noctisque significat.

(Vers. 15.) *Factum est autem cum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam.* Videbat visionem per picturam, et imaginem, et illius intelligentiam nesciebat. Non ergo omnis qui videt intelligit: quomodo si Scripturam sanctam legamus oculis et corde non intelligamus.

^a Palatin. ms. TINNOTE, secunda manu *tinipote*; legebatur antea cum circumflexo *τινιποτε*.

^b Vatic. ms. quemadmodum et Sang. penes Montfauc. Latinis litteris PHELMONI, alii libri *pelmoni*, aut *pelimoni*.

^c Vox *dies*, inquit Victor. nec in Hebræo, neque in Brixianis codd. habetur: adjecta autem fuerit vel ex Theodotione, vel ut subintellecta e margine huc translata.

^d Duo mss. vetustioresque editi libri *filiis* pro *fratribus*, quod pridem Victorius Florentinorum codd. ope emendavit, ipsa cogente historia I Machabæor.

Et ecce stetit in conspectu meo quasi species viri. Non enim viri sunt angeli, sed in specie videntur virorum. Sicut Abraham ad quercum Mambre tres visi sunt viri (*Gen. viii*), qui utique viri non erant; e quibus unus adoratur ut Dominus. Unde et Salvator loquitur in Evangelio: *Abraham vidit diem meum; vidit et lætatus est* (*Joan. viii, 56*).

(Vers. 16 et 17.) *Et audivi vocem viri inter Ulai, et clamavit, et ait: Gabriel, fac intelligere istam* [Vulg. *istum*] *visionem. Et venit et stetit juxta ubi ego stabam. Cumque venisset, pavens corrui in faciem meam. Virum istum qui præcepit Gabrieli ut Danielem faceret intelligere visionem, Judæi Michaellem autumant. Consequenter autem quia visio de præliis erat, regumque certaminibus, immo regnorum successibus, Gabriel, qui præpositus est præliis huic officio mancipatur. Gabriel enim in linguam nostram vertitur fortitudo, vel robustus Dei. Unde et eo tempore quo erat Dominus nasciturus, et indicturus bellum dæmonibus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Zachariam, et ad Mariam (*Luc. i*). Et postea in Psalmis legimus de Domino triumphante: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus fortis in prælio; ipse est rex gloriæ* (*Psal. xxiii, 8*). Ubi cumque autem medicina, et sanatio necessaria est, *Raphael* mittitur, qui interpretatur *curatio*; vel *medicina Dei*: si cui tamen placet *Tobix* librum recipere. Porro ubi populo prospera promittuntur, et *δασμός*, quod nos vel *propitiationem*, vel **677** *expiationem* possumus dicere, necessaria est, *Michael*, dirigitur, qui interpretatur *quis sicut Deus?* hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit medicina vera.*

Et ait ad me: Intellige, fili hominis, quoniam in tempore finis complebitur visio, etc. Ezechiel, et Daniel, et Zacharias: qui sæpe inter angelos esse se cernunt [*Al. cernuntur*], ne eleventur in superbiam, et angelicæ vel naturæ, vel dignitatis se esse credant, admonentur fragilitatis suæ, et filii hominum nuncupantur, ut homines se esse noverint.

(Vers. 18.) *Et tetigit me; et statuit me in gradu meo. Dixitque mihi, etc.* Propheta qui pavore lapsus, quadrupes et pronus jacebat in terra: ad tactum angeli erigitur, ut possit absque formidine audire et intelligere quæ dicuntur.

(Vers. 26.) *Tu ergo signa Visionem: quia post dies multos erit.* Exposita Gabriel Angelus Visione, quam

ii; item ii, 8. Fratres Judæ Machabæi, Simon, Josephus et Jonathas sunt. Cæterum et conferendus Josephus Antiquit. lib. xii, c. 9.

^e Huc transfert. Palat. ms. verba *hoc videlicet nominis interpretatione significante, quod in Deo sit vera medicina*: ferme cum Erasmi Victorii editionibus. quæ Martiani ad finem capituli rectius distulit.

^f Idem cum antiquis editionibus: *necessarium est ut Michael dirigatur, qui interpretatur Quis sicut Deus. Ut scilicet intelligatur, quia propitiationem, vel expiationem nullus possit conferre nisi Deus.*

supra ut potuimus disseruimus, ponit in fine: Tu ergo signa Visionem: quia post dies multos erit. Ex verbo ostendens signaculi, obscura esse quæ dicebantur, et non patere multorum auditui, nec posse ante intelligi, nisi rebus et operibus impleantur.

(Vers. 27.) *Et ego Daniel langui et ægrotavi per dies: Cumque surrexissem, faciebam opera regis.* Hoc est illud, quod in Genesi de Abraham legimus: quod postquam Dominum audierit loquentem sibi, terram et cinerem esse se dixerit (*Gen. xviii*). Ergo Daniel ad visionis horrorem languisse, et ægrotasse se dicit: et cum surrexisset, fecisse opera quæ sibi a rege fuerant imperata, reddens omnibus omnia, et Evangelicum illud sciens: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (*Luc. xi, 25*).

Et stupebam ad visionem, et non erat qui interpretaretur. Si non erat qui interpretaretur, quomodo supra interpretatus est angelus? Sed quod dicit, hoc est, reges audierat, et eorum nomina nesciebat: futura cognoverat, et quo tempore futura essent, dubius fluctuabat. Itaque quod solum facere poterat, stupebat ad visionem, et Dei scientiæ cuncta relinquebat.

(Cap. IX.—Vers. 1.) *In anno primo Darii filii Assueri, de semine Medorum, qui imperavit super 678 regnum Chaldæorum, anno uno regni ejus.* Illic est Darius, qui cum Cyro Chaldæos Babyloniosque superavit, ne putemus illum Darium, cujus anno secundo templum ædificatum est (quod Porphyrius suspicatur, ut annos Danielis extendat) vel eum qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est. Addit ergo nomen patris, additque victoriam, quia primus de semine Medorum, subvertit regnum Chaldæorum, ut auferat propter similitudinem nominis, lectionis errorem.

(Vers. 2.) *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.* Prædixerat Jeremias septuaginta annos desolationis templi (*Jer. lxi, 29*): post quos rursus veniret populus in Judæam, et ædificarentur templum et Jerusalem: quæ res Danielem non facit negligentem, sed magis provocat ad rogandum: ut quod Deus per suam promisit clementiam, per hujus [*Al. horum*] impleat preces, ne negligentia superbiam, et superbia pariat offensam. Denique in Genesi legimus (*Gen. ix*), centum viginti annos pœnitentiæ constitutos ante diluvium: qui quia tanto tempore, hoc est, centum annis, noluerunt agere pœnitentiam, nequaquam expectat ut et viginti affli compleantur: sed inferi ante, quod postea fuerat comminatus. Unde et ad Jeremiam dicitur, ob duritiam cordis populi Judæorum: *Ne ores pro populo hoc: quia non exaudiam te* (*Jer. vii, 16*). Et ad Samuel: *Usquequo luges super Saul? et ego abjeci eum* (*I Reg. xvi,*

1). In cinere igitur et sacco postulat impleri quod promiserat Deus: non quo esset incredulus futurorum; sed ne securitas negligentiam, et negligentia pareret offensam.

Obsecro, Domine Deus magne et terribilis. Adversus eos qui tua præcepta contemnunt.

(Vers. 4.) *Custodiens pactum et misericordiam diligentibus te, et custodientibus mandata tua.* Non ergo quod pollicetur Deus statim futurum est; sed in eos sua promissa complet, qui custodiunt mandata illius.

(Vers. 5.) *Peccavimus, inique egimus, impie egimus, et recessimus, etc.* Peccata populi, quia unus e populo est, enumerat 679 ex persona sua, quod et Apostolum id epistola ad Romanos facere legimus.

B (Vers. 7.) *Tibi, Domine, justitia: nobis autem confusio faciei, etc.* Juste enim patimur, quod meremur.

(Vers. 8.) *Tibi Domino Deo nostro misericordia, et propitiatio: etc.* De quo supra dixerat: *Tibi, Domine, justitia*; nunc quia Dominus non solum justus, sed et misericors est, dicit: *Tibi, Domine, misericordia*, ut post sententiã judicantis, eum provocet ad clementiam.

(Vers. 11.) *Et stillavit super nos.* Non totam in nos effudisti iram, quam ferre non poteramus; sed stillam furoris tui, ut correpti in plaga, reverteremur ad te.

Maledictio et detestatio quæ scripta est in libro Moysi servi Dei, etc. In Deuteronomio maledictiones et benedictiones Dei legimus (*Deut. xxvii*), quæ postea dictæ sunt in monte Garizim, et Hebal, justo: super et peccatores.

(Vers. 13.) *Omne malum hoc venit super nos: et non rogamus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, et cogitaremur veritatem tuam.* Grandis duritia, ut in plagis positi, Deum non rogarent, quod et si rogarunt, ideo non rogarunt, quia non sunt reversi ab iniquitatibus suis. Reversio autem ab iniquitate est cogitare veritatem Dei.

(Vers. 14.) *Et vigilavit Dominus super malitiam, et adduxit eam super nos, etc.* Quando propter peccata corripimur, vigilat super nos Deus, et visitat nos. Quando vero a Deo deserimur, et non judicamur, indignique sumus correptione Domini, tunc dormire dicitur. Unde et in Psalmis legimus: *Surrexit quasi dormiens Dominus, et quasi crapulatus a vino* (*Psal. lxxvii*). Malitia enim et iniquitas nostra inebriat Deum: quæ quando in nobis enripit, evigilare dicitur, et de sua ebrietate consurgere; ut nos peccato ebrios evigilare faciat justitiæ.

(Vers. 15.) *Et nunc, Domine Deus noster, etc.* Memor est antiqui beneficii, ut ad similem Deum clementiam provocet.

(Vers. 17.) *Et ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est.* Imple opere, quod ser-

* Unus Palatinus *impie gessimus, peccatis polluti. Quia unus e populo est, etc.* Vatican. *impie fecimus. Peccata populi, etc.* Victorius ut vitaret perissolo-

giam, ad Vulgat. edit. scripsit *iniquitatem fecimus, impie egimus.*

† Addit Victor. *potens ex Psalmi textu.*

mone pollicitus es : vicinum tempus desolationis impletur.

(Vers. 18.) *Propter temetipsum inclina, Deus meus, aurem tuam, et audi: aperi oculos tuos, et vide desolationem nostram, etc.* Ἀνθρωποκράδως 680 hæc loquitur, ut quando exaudimur, inclinare Deus videatur aurem suam: quando respicere nos Deus dignatur, aperire oculos suos: quando vero avertit faciem suam, et oculis ejus et auribus videamur indigni.

(Vers. 20.) *Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel: ut [Vulg. et] prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei.* Ergo ut supra diximus, non populi tantum peccata, sed et sua replicat; quia unus e populo est: sive humiliter, cum peccatum ipse non fecerit, se jungit populo peccatori, ut ex humilitate veniam consequatur. Nota quod hic dixerit, *confiterer peccata mea*. In multis enim sanctæ Scripturæ locis confessio, non poenitentiam, sed laudem sonat.

(Vers. 21.) *Adhuc me loquente in oratione: ecce vir Gabriel quem videram in visionis principio.* Principium vocat præteritam visionem, quam hæc sequitur. Et gaudis orationis effectus est; impletaque promissio Domini qui ait: *Adhuc te loquente dicam, ecce adsum (Isai. LVIII, 9)*. Videtur autem Gabriel, non angelus vel archangelus, sed vir: ut nequaquam sexum, sed nomen virtutis ostenderet.

Cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. Volare dicitur, quia (Al. qui) ut vir apparuerit, et in tempore sacrificii vespertini: quia oratio prophetæ a sacrificio matutino usque ad sacrificium vespertinum perseverarat: et propterea Dei in se flexit misericordiam.

(Vers. 22.) *Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque.* Tam obscura est visio, ut propheta angeli doctrina indigeat.

Daniel nunc egressus sum ut docerem te, et intelligeres. Nunc ad te missus sum, et egressus sunt, non a facie Dei, ut ab eo recederem, sed ut ad te venirem.

(Vers. 23.) *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es.* Ut rogare cœpisti, statim impetrasti misericordiam Dei: et egressa est sententia, et ego idcirco missus sum, ut exponerem tibi quæ ignoras: quia vir desideriorum es, sive amabilis, et Dei amore dignus, ut Salomon appellatus est *Idida* [Al. Jeddida], sive *vir desideriorum*, quod pro desiderio tuo, Dei secreta audire merearis, et esse conscius futurorum.

681 *Tu ergo animadvertes Sermonem, et intelliges visionem.* Si Danieli dicitur: *diligenter attende, ut audias et intelligas, quod vides: quid nos facere*

^a Palat. ms. in visione in principio, Vatic. in principio tantum.

^b Vatic. et egressus sum a facie Dei non ut ab eo etc. In Palat. Verba et egressus sum penitus desiderantur.

^c Subsequens pericope sacri textus tota in nostris Mss. vacat.

A oportet, quorum oculi ignorantia: tenebris, et caligine vitiorum obæcæati sunt.

(Vers. 24.) *Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam: et consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna: et impleatur visio, et prophetia, et ungetur Sanctus sanctorum.* Scito ergo et animadvertes ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duas erunt: et rursus ædificabitur platea et muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus (^d *populus qui cum negaturus est*), et civitatem, et sanctuarium dissipabit

B *finem belli statuta desolatio: Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. Et eris in Templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.* Quia Propheta dixerat: *Eduxisti populum tuum, et nomen tuum invocatum est super civitatem tuam, et super populum tuum, propterea ex persona Dei loquitur Gabriel: Nequaquam populus Dei est, sed populus tuus: nec urbs sancta Dei, sed sancta, ut dicis [Al. discas] tibi.* Simile quid et in Exodo legimus, quando Deus loquitur ad Moysen: *Descende, peccavit enim populus tuus (Exod. xxxii, 7)*, hæc est, non populus meus, quia me deseruit. Quia igitur postulas pro Jerusalem, et oras pro populo Judæorum, audi quid in septuaginta annorum hebdomadibus futurum sit populo tuo, et urbi tuæ quæ sequuntur. Scio de hac questione ab eruditissimis viris varie disputatum, et unumquemque pro captu ingenii sui dixisse, quod senserat. Quia igitur periculosum est de magistrorum Ecclesiæ judicare sententiis, et alterum præferre alteri, dicam quid unusquisque senserit, lectoris arbitrio derelinquens, cujus expositionem sequi debet. Africanus in quinto

C *Temporum volumine, de septuaginta hebdomadibus hæc locutus 682 ad verbum est. Capitulum quod in Daniele de septuaginta hebdomadibus legimus multa et mirabilia continet, quæ nunc longum est dicere: ergo quod ad præsens opus pertinet, de temporibus disserendum est. Nullique dubium quin de adventu Christi prædicatio sit, qui post septuaginta hebdomadas mando apparuit, post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et deleta est iniquitas: et annuntiata justitia sempiterna, quæ legis justitiam vinceret: et impleta est visio, et prophetia: quia lex et Prophetæ usque ad ^f Baptistam Joannem (Lucæ, xvi). Et uactus est Sanctus sanctorum: quæ omnia priusquam Christus humanum corpus assumeret, sperabantur magis*

^d Isthæc parenthesi inclusa verba in Hebræo non sunt.

^e Fragmentum istud ex Opere Africani Græce habetur penes Eusebium de Preparat. Evang. lib. viii, cap. 1.

^f In Vatic. usque ad baptismum Joannis.

quam tenebantur. Dicit autem ipse Angelus septuaginta annorum hebdomadas, id est, annos quadringentos nonaginta, ab exitu sermonis, ut respondeatur, et ut ædificetur Jerusalem, vicesimum Artaxerxis regis Persarum annum habere principium. Neemias quippe hujus pincerna (*Neem. 1*), sicut in Esdræ libro legimus rogavit regem, accepitque responsum, ut ædificaretur Jerusalem. Et iste egressus est sermo qui exstruendæ urbis, et circumdandæ muris daret licentiam: quæ usque ad illud tempus vicinarum gentium patebat incursibus. Si quidem ad Cyri regis imperium, qui volentibus reverti Jerosolymam dederat potestatem, Jesus Pontifex et Zorobabel, et postea Esdras Sacerdos, et cæteri qui cum eis proficisci voluerant, Templum et urbem, et muros ejus ædificare conati sunt, prohibentibus in circuitu nationibus, ne impleretur opus, quasi hoc rex non jussisset. Mansit itaque imperfectum opus usque ad Neemiam, et vicesimum annum regis Artaxerxis: [Ergo captivitas ante regnum Persarum annis 70.] quo tempore regni Persarum, centum et quindecim anni fuerant evoluti, captivitatis autem Jerusalem, centesimus octogesimus, et quintus annus erat: tunc primum Artaxerxes jussit muros exstrui Jerusalem: cui operi præfuit Neemias, et ædificata est platea, et muri circumdati: et ex illo tempore si numerare velis septuaginta **683** annorum hebdomadas usque ad Christum poteris invenire. Quod si harum principium ab ^a alio tempore voluerimus sumere, et tempora non concurrent, et multa reperiemus contraria. Nam si a Cyro, et prima ejus indulgentia, quæ Judæorum est laxata captivitas, septuaginta numerentur hebdomadæ, centum et eo amplius inveniemus annos, qui statutum septuaginta hebdomadarum excedant numerum: et multo plus si ex qua die locutus est Danieli angelus: additurque amplior numerus, si captivitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permansit enim regnum Persarum, usque ad initium Macedonum, annis ducentis triginta: et ipsi Macedones regnaverunt annis trecentis: atque exinde usque ad annum (*ἰκκαίδεκατος*) quintumdecimum Tiberii Cæsaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta, qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita ut centum supersint anni. A vicesimo autem anno Artaxerxis regis usque ad Christum, complentur hebdomadæ septuaginta, juxta lunarem Hebræorum supputationem, qui menses non juxta solis, sed juxta lunæ cursum numerant. Nam a centesimo et quintodecimo anno regni Persarum, quando Artaxerxes rex ejusdem imperii, vicesimum regni sui habebat annum, et erat octogesimæ et tertix Olympiadis annus quartus, usque ad ducentesimam [Al. centesimam] secundam Olympiadem, et secundum ejusdem Olympiadis annum, Tiberique Cæsaris annum quintumdecimum, colliguntur anni quadringenti septuaginta quinque, qui faciunt annos Hebraicos quadringentos nonaginta, juxta lunares (ut diximus) menses. Qui secun-

^a Duo mss. ab illo tempore noluerimus sumere.

A dum illorum supputationem possunt facere per singulos menses dies viginti novem [Al. viginti octo], et semis: ita ut solis circulus per annos quadringentos nonaginta plus habeat dies trecentos sexaginta quinque, et quartam diei partem: et per duodecim menses singulorum annorum undecim dies et quarta diei pars amplius reperiatur. Unde Græci et Judæi, per octo annos trium mensium *ἑβδομήμιους* faciunt. **684** Si enim octies undecim, et quartam partem volueris supputare, nonaginta dies, hoc est, tres menses efficies, et in quadringentis septuaginta [Al. quadraginta] quinque annis octonarii reperientur anni quinquaginta novem, et menses tres: qui simul faciunt plus minusve annos quindecim: quos si quadringentis septuaginta quinque annis volueris addere, septuaginta annorum facies hebdomadas, hoc est, simul annos quadringentos nonaginta. Hæc Africanus eisdem verbis quibus expressimus locutus est. Transeamus ad Eusebium Pamphili, qui in octavo libro *εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως* tale nescio quid suspicatur: « Non mihi videtur frustra septuaginta hebdomadarum facta divisio: ut primum diceretur *septem*, deinde *sexaginta duæ*, et ultima adderetur *hebdomas una*, quæ et ipsa in duas partes secta est. Scriptum est enim: *Scies et intelliges ab exitu sermonis: ut respondeatur, et ædificetur Jerusalem, usque ad Christum duces hebdomadas septem, et hebdomadas sexaginta duas*. Et post alia quæ narravit in medio, ponit in fine: *confirmabit testamentum plurimis hebdomada* [Al. hebdomas] *una*. Hæc non frustra et absque inspiratione Dei Angelum respondisse manifestum est. Quæ observatio cautam atque sollicitam videtur expetere rationem, ut lector diligenter attendat, et causam divisionis [Al. visionis.] inquirat. Sin autem necesse est nos dicere quod sentimus, juxta aliam expositionem, quæ in præsentis versatur lectione, in eo quod Angelus ait: *Ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum duces*, non alios arbitramur quam principes, qui post hanc prophetiam, et reversionem de Babylone Judaico populo præfuerunt, hoc est *ἀρχαίται*, et Pontifices quos *Christos*, ab eo quod uncti sunt, Scriptura cognominat: quorum princeps fuit Jesus filius Josedec, Sacerdos magnus: et qui fuerunt usque ad adventum Domini Salvatoris. Hosque significat vaticinium prophetale, dicens: *Ab exitu sermonis, ut respondeatur et ædificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomadæ septem, et hebdomadæ sexaginta duæ*, **685** id est, ut septem hebdomadæ, et postea sexaginta duæ, quæ faciunt annos quadringentos octoginta tres a Cyro numerentur. Ac ne videamur procacem tantum ferre sententiam, et non probare quæ dicimus, numeremus eos qui post Jesum filium Josedec usque ad adventum Domini populo præfuerunt Christi, id est, uncti in pontificatum. Primus igitur, ut ante jam diximus, post Danielis prophetiam, quæ facta est sub Cyro rege, postquam de Babylone re-

versus est populus, Jesus filius Josedec fuit, sacerdos magnus, et Zorobabel filius Salathiel, qui templi fundamenta jecerunt: impeditoque opere a Samaritanis, et aliis in circuitu nationibus, septem hebdomadarum anni completi sunt, id est, quadraginta et novem, in quibus imperfectum opus templi fuit: et quas prophetia a reliquis sexaginta duabus hebdomadibus separat. Denique et Judæi in Evangelio ex hac opinione [*Al.* opinatione] loquuntur ad Dominum: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus suscitabis illud* (*Joan.* ii, 20)? Tot enim anni sunt a primo anno Cyri regis, qui libertatem dedit volentibus Judæis reverti in patriam, usque ad sextum annum Darii regis, sub quo templi opus omne completum est. Porro Josephus, et alios tres annos addidit, in quibus περιβολῆς templi, et quædam alia quæ remanserant perfecta sunt: qui additi quadraginta sex annis, faciunt annos quadraginta novem, id est, septem annorum hebdomadas. Reliquas autem sexaginta duas hebdomadas ab ejusdem Darii septimo anno enumerant. Quo tempore Jesus filius Josedec, et Zorobabel jam majoris ætatis populo præerant: sub quibus prophetaverunt Aggæus, et Zacharias: post quos Esdras et Neemias de Babylone venientes, muros urbis extruxerunt, tenente pontificatum Joachim, filio Jesu, cognomento Josedec: post quem successit in sacerdotium Eliasub, ac deinde Joiade, et postea Joannes: post quem Jaddus, cujus ætate Alexander, rex Macedonum, condidit Alexandriam, 686 ut ^a Josephus in *Antiquitatum* libris loquitur: venitque Jerosolymam, et victimas in templo immolavit. Mortuo autem Alexandro, centesima tredecima Olympiade, anno ducentesimo trigesimo sexto regni Persarum: quod cœperat primo anno quinquagesimæ quintæ Olympiadis: quo tempore Cyrus rex Persarum, Babylonios, Chaldæosque superavit, et post mortem Jaddi sacerdotis, qui sub Alexandro templo præfuit, suscepit pontificatum Onias: quo tempore Seleucus, subjugata Babylone, diadema totius Syriæ, et Asiæ capiti suo imposuit, anno duodecimo mortis Alexandri. In quod tempus supputantur omnes anni a Cyri imperio, ducenti quadraginta octo. Ex qua ætate Scriptura Machabæorum regnum Græcorum enumerat. Post Oniam præfuit Judæis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuaginta Interpretes Scripturas sanctas Alexandriæ dicuntur in Græcum vertisse sermonem: post quem alter Onias, cui successit Simon, quo regente populum, Jesus filius Sirach scripsit librum qui Græcè *παραπτοῖς* appellatur, et plerisque Salomonis falso dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Judæos diis gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Judas Machabæus purgavit templum, et idolorum simulacra contrivit. Cui successit frater Jonathan:

^a Libro quidem xi, c. 8, Jerosolymam venisse Alexandrum tradit Josephus; et in templo sacrificasse τῷ Θεῷ κατὰ τὴν τοῦ Ἀρχιεπιστοῦ ὑπόθεσιν; tum vero temporis, sive Jaddi ætate, conditam ab eo

et post eum rexit populum Simon frater utriusque, in cujus morte ducentesimus septuagesimus septimus regni Syriæ impletus est annus: et usque ad hoc tempus, Machabæorum primus liber historiam continet. Supputanturque a primo anno Cyri regis Persarum, usque ad finem primi Machabæorum voluminis, et mortem Simonis pontificis, anni quadringenti viginti quinque. Post quem Joannes tenuit Pontificatum, annis viginti novem: quo mortuo Aristobolus, uno anno præfuit populo: qui primus reversus de Babylone, diadema insigne regiæ potestatis cum honore pontificatus assumpsit. Hujus successor fuit Alexander, rex 687 pariter, et pontifex, qui rexit populum annis viginti septem: et hactenus, a primo anno Cyri regis, et captivorum reditu, qui in Judæam venire voluerunt, supputantur anni quadringenti octoginta tres: quos septem, et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, sexaginta novem simul efficiunt. Et hoc omni tempore pontifices rexerunt populum Judæorum, quos ego nunc arbitrator vocari Christos duces. Mortuo autem novissimo eorum Alexandro, huc atque illuc in varias partes absque ullo duce gens Judæorum seditionibus vexabatur, in tantum ut Alexandra, quæ et Salina vocabatur, ejusdem Alexandri uxor, obtineret imperium, et pontificatum quidem Hircano filio reservaret: Aristobolo autem alteri filio regnum traderet, quod obtinuit annis decem. Pugnantibus autem contra se intestina seditione germanis, et gentem Judæorum in diversa studia trahentibus, supervenit Cneus Pompeius dux Romani exercitus, captique Jerosolyma; usque ad adyta templi ingressus est, quæ vocabantur *sancta sanctorum*: vincitque [*Al.* victumque] Aristobolum Romam misit servans triumpho suo, et pontificatum Hircano fratri ejus tradidit. Tunc primum gens Judæorum Romanis facta est tributaria. Post quem Herodes filius Antipatris, interfecto Hircano, regnum Judæorum senatusconsulto accepit, et primus alienigena Judæis præfuit. Qui pontificatum quoque nequaquam juxta legem Moysi, mortuis parentibus, tradebat liberis, sed alienis, et nec ipsis inulto tempore, ^b nisi ob gratiam et pretium, divinæ legis jussæ contemnens. ^c Ponit et aliam idem Eusebius explanationem, quam si voluerimus in Latinum sermonem vertere, extendemus libri magnitudinem. Hæc est ergo interpretationis ejus sententia: A sexto anno Darii, qui post Cyrum, et Cambysen filium ejus regnavit in Persis, quando templi opera consummata sunt, usque ad Herodem, et Cæsarem Augustum, numerat hebdomadas septem et sexaginta duas, quæ faciunt annos quadringentos 688 octoginta tres: quando Christus, hoc est, Hircanus, novissimus pontifex de genere Machabæorum, ab Herode jugulatus est, et cessavit juxta legem Dei pontificum successio. Civitatem quoque et ipsum

Alexandriam, minime Josephus narrat.

^b Istud nisi nostri inss. non habent. Consule Græcum textum.

sanctuarium sub duce Romano, Romanus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indubitum in Judæis arripuit imperium. Quodque infert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomada* [Al. hebdomadis]. *Una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium*, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judæam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangelistam Joannem Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: haud dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dimidia rursus hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25). Et: *Non habemus regem, nisi Cæsarem*. Quem locum in Chronico ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam linguam vertimus, diligens lector plenius edisertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, interfecto Hircano Herodes Judæam obtinuit, septem et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, quadringenti octoginta tres supputentur anni, sic possumus approbare: sexagesimæ sextæ [Lege utrobique septimæ]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completa est templi ædificatio, et centesimæ octogesimæ sextæ Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judæos cepit imperium: qui faciunt annos quadringentos octoginta tres, per singulas Olympiades, quadriennio supputato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non a reprobo: quod plerique unam hebdomadam annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio supputato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judæos Romana primum **689** arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadam annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alios esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadam de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*. In totum enim orbem per apostolos Evangelium prædicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Hæc Eusebius. Hypollitus autem de eisdem hebdomadibus opinatus est ita ^b: Septem hebdomadas ante reditum populi supputat, et sexaginta duas post reditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora

^a Vatic., non reprobat: Palæt. qua ex parte non reprobatur: tum quod plenius hebdomadas annorum in septuaginta etc.

omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Elias tempora, et antichristi, ut tribus et semis annis ultimam hebdomadis, Dei notitia confirmetur. De qua dicitur est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (Dan. ix, 27): Et tribus aliis annis sub antichristo deficiet hostia, et sacrificium. Adveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinarius autem Laodiceus omni præteritorum temporum se liberans questione, vota extendit in futurum, et periculoso de incertis profert sententiam. Quæ si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem querere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non diceuti: In quadringentis nonaginta annis peccata, et omnia **690** quæ ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quæ ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virginæ, usque ad quadragesimum nonum annum, id est, finem septem hebdomadarum, Israelis expectatam penitentiam. Postea vero ab octavo Claudii Cæsaris anno, contra Judæos Romana arma correpta. Tricesimo enim juxta evangelistam Lucam anno ætatis suæ cepit in carne Dominus Evangelium prædicare (Luc. i), et juxta Joannem evangelistam (Joan. ii, et xi), per tria pascha duos postea implevit annos, et exinde sex Tiberii supputantur anni, et quatuor C. Cæsaris cognomento Caligulæ, et octo Claudii, id est, simul anni quadraginta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadringenti triginta quatuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duæ hebdomadæ, tunc ab Elia, qui venturus est juxta sermonem Domini Salvatoris (Luc. i), ut resurget cor patrum ad filios, in ultima hebdomada ædificandam Jerusalem, et templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et juxta apostolum sessurum in templo Dei (II Th. ii, ii), et interficiendum spiritu Domini Salvatoris, postquam contra sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut media hebdomada confirmet testamentum Dei cum sanctis, et rursus media cessationem vicinarum esse præannuntiet sub Antichristo, qui ponet abominationem desolationis, id est, idolum et statuum proprii Dei in templo, et erit extrema vastitas, et condemnatio populi Judæorum, qui sprete veritate Christi, receperunt Antichristi mendacium. Asserit autem idem Apollinarius hanc se temporum capere conjecturam, quia Africa

^b In Commentariis in Daniele, sive Opere de Sannaæ historia.

nus scriptor temporum, cuius supra expositionem posui ultimam hebdomadam in fine mundi esse testetur: nec posse fieri, ut junctas dividantur aetates; sed omnia sibi juxta prophetiam Danielis esse tempora copulanda. Clemens vir eruditissimus, presbyter Alexandrinæ Ecclesiæ, parvipendens annorum, numerum, 691 a Cyro rege Persarum, usque ad Vespasianum, et Titum imperatores Romanos, septuaginta annorum hebdomadas dicit esse completas, id est, annos quadringentos nonaginta, additis in ipso numero duobus millibus trecentis diebus, de quibus supra diximus: Persarumque, et Macedonum, et Cesarum tempora in his hebdomadibus enumerare conatur, cum juxta diligentissimam supputationem, a primo anno Cyri regis Persarum atque Medarum, in quo imperavit et Darius, usque ad Vespasianum, et aversionem templi, supputentur anni sexcenti triginta. Origines cum profuisset hoc idem capitulum, hortatus est nos, ut quæramus quod non intelligimus, et quia non habebat locum allegoria, in qua est libera disputatio, historiæ veritate conclusus, hæc in decimo Stromatum volumine breviter annotavit: « Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darii filii Assueri usque ad adventum Christi, quot anni sint, et que in illis gesta dicantur, et videndum est in ea possimus adventui Domini coaptare. » Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quem contra Judæos scripsit, nosse poterimus, cuius verba breviter ponenda sunt: « Unde igitur ostendemus, quia Christus venit intra sexaginta duas ^a hebdomadas? Numeremus a primo anno Darii, quoniam ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim ei: *Intellige, et conjice a ^b prophetatione 692 sermonis respondere me tibi hæc.* Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc vidit visionem Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius annis regnavit

A decem et novem; Ariarxes annis quadraginta; Ochus qui et Cyrus, annis viginti quatuor; ^c Argus anno uno. Darius alius, qui et Melas nominatus est, annos viginti ^d unum. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum (qui et Medis, et Persia regnaverat, quos devicerat, et in Alexandria regnum suum firmaverat, quando et nomine suo eam appellavit) ^e regnavit illic in Alexandria Soter annis triginta quinque: cui successit Philadelphus, regnans annis triginta ^f octo. Post hunc Evergetes regnavit annis viginti quinque: deinde Philopator annis decem et septem, et post hunc Epiphanes annis viginti quatuor. Item alius Evergetes annis viginti ^g novem. Soter annis triginta octo. Ptolemæus annis triginta ^b septem. Cleopatra annis viginti mensibus ^h quinque. Item Cleopatra conregnavit Augusto annis tredecim. Post Cleopatram Augustus aliis annis quadraginta tribus imperavit. Nam omnes anni Augusti imperii fuerunt numero (Al. anni) quinquaginta sex. Videamus (Al. videmus) autem quoniam in quadragesimo primo anno imperii Augusti, qui post mortem ⁱ Cleopatræ imperavit, 693 nascitur Christus, et supervixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi, in annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatræ, anni quadringenti triginta septem, menses quinque. Unde adimplentur sexaginta duæ hebdomades et dimidia, quæ efficiunt annos quadringentos triginta septem, menses sex in diem Nativitatis Christi. Et manifestata est justitia æterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et prophetia, et dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, *signari visum et prophetiam?* quoniam omnes prophetæ nuntiabant de ipso quod esset venturus, et pati haberet. Igitur

^a Ponens Tertullianum inter septuaginta duas et dimidiam hebdomadas.

^b Legit Pomerius a Pamelio laudatus, *intellige prophetiones sermonis hujus*: sed placet, inquit Pamelius, vulgata lectio a *profectione sermonis*, etc.

^c Hunc plerique omnes appellant *Arsen*. Canon Mathematic. *Aroqum* vocat.

^d In Vulgatis Tertulliani *annos viginti duos*.

^e Addunt nostri *mes*. editique Tertulliani *codd*. Post eum, quas voces Victorius, utpote jam apposita parenthesi redundantes, expunxit.

^f Huic quoque alterum annum largitur, sive annos ponit *triginta novem* vulgatus Tertullianus, cui Pomerius et Glossa consentiunt. Atque adeo est, inquit Pamelius, etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus.

^g Nostri *mes*. *viginti septem* dumtaxat numerant, quemadmodum et Pomerius.

^h Pamelius *triginta octo* restituit, sicque emendandum contendit etiam apud Hieron. et Pomerium, ut constet numerus annorum 436, maxime, inquit, cum Eusebius Ptolemæo Cleopatræ filio (si mendosus non sit codex) octo, et Ptolemæo Dionysio triginta annos attribuit, quos duos pro uno et eodem alii consummerunt.

ⁱ Idem restituit *sex* ex Glossa ordinaria tum hic tum postea, et ex tribus illis, de Augusto: *annis quadraginta tribus*, pro *quadraginta octo*: nam tredecim anni: cum Cleopatra, et quadraginta tres post illam,

fuerunt anni quinquaginta sex. Mox apud Tertullian. *Item adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto*, etc.

^j Pamelius ait: Quod hic et paulo post habet Auctor: *post mortem Cleopatræ*, certe ad lapsium memoriæ pertinet, et tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti ann. CCCCLXXXVII, computet et annos Cleopatræ sub Augusto XIII, et præterea Augusti XXI, cum revera solum debuisset computare (uti Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram XXIX. Atque adeo rursum hallucinatur, quum dicit supervixisse Augustum post natum Christum annos XV, qui alioqui secundum priorem ejus computationem non potuit vixisse post Cleopatræ an. 15, et suos 41, quam annos duos; quippe quem factur juxta communem omnium sententiam imperasse dumtaxat annos numero LVI, ubi etiam hoc loco, additur vox *numero*, ex lectione Pomerii, B. Hieronymi ac Glossæ ordinariæ, qui etiam legunt: *Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi et in annum Augusti XXI post mortem Cleopatræ anni CCCCLXXXVII, menses sex*; rectius meo judicio, quam vulgati *codd*. *in diem Nativitatis Christi anni XXI. Efficiuntur autem anni 137, menses quinque*. Sicuti etiam quod habet Pomerius, *remittuntur*, magis placet quam quod erat, *tribuuntur*, quia improprie dicerentur *tribus peccata*, pro *dimitti*. Item: *ipso*, pro *illo*; ex iisdem legitimus, *ipsa est signaculum*. Perinde est autem, sive legas: *neque propheta est qui*, sive: *neque propheta est que*.

sanctuarium sub duce Romano, Romanus vastavit exercitus, sive ipse Herodes, qui per Romanos indubitum in Judæos arripuit imperium. Quodque infert: *Confirmabit enim pactum multis hebdomada* [At. hebdomadis]. *Una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium*, sic interpretatur, quod et Herode regnante apud Judæam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis, et sex mensibus juxta Evangelistam Joannem Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis: haud dubium cum apostolis, et credentibus, quando post passionem Domini in dimidia rursus hebdomada defecit hostia, et sacrificium. Quidquid enim in templo postea factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* (Matth. xxvii, 25). Et: *Non habemus regem, nisi Cæsarem*. Quem locum in Chronico ejusdem Eusebii, quem ante annos plurimos in Latinam linguam verimus, diligens lector plenius edisertum poterit invenire. Quod autem a perfectione templi usque ad decimum Augusti imperatoris annum, quando, interfecto Hircano Herodes Judæam obtinuit, septem et sexaginta duæ hebdomadæ, id est, quadringenti octoginta tres supputantur anni, sic possumus approbare: sexagesimæ sextæ [Lege utrobique septimæ]. Olympiadis primo anno, hoc est, Darii sexto, completa est templi ædificatio, et centesimæ octogesimæ sextæ Olympiadis anno tertio, id est, Augusti decimo, Herodes in Judæos cepit imperium: qui faciunt annos quadringentos octoginta tres, per singulas Olympiades, quadriennio supputato. Dicit idem Eusebius, et aliam opinionem, quam ex parte non a reprobo: quod plerique unam hebdomadam annorum in septuaginta annos extendant, per singulos hebdomadis annos, decennio supputato. Et volunt a passione Domini usque ad Neronis imperium, annos esse triginta quinque; quando contra Judæos Romana primum **689** arma commota sunt, et hanc esse dimidiam hebdomadam annorum septuaginta. Postea vero a Vespasiano et Tito, et deinceps quando Jerosolyma templumque succensum est, usque ad Trajanum, alios esse annos triginta quinque, et hanc esse hebdomadam de qua angelus loquitur Danieli: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*. In totum enim orbem per apostolos Evangelium prædicatum est, qui usque ad illud tempus perseveraverunt, tradentibus ecclesiasticis historiis Joannem evangelistam usque ad tempora vixisse Trajani. Sed nescio quomodo superiores hebdomadas septem, et sexaginta duas, per septenos annos, et hanc unam per denos, id est, septuaginta annis possimus accipere. Hæc Eusebius. Hypophilus autem de eisdem hebdomadibus opinatus est ita ^b: Septem hebdomadas ante reditum populi supputat, et sexaginta duas post reditum, usque ad nativitatem Christi; quarum tempora

omnino non congruunt. Siquidem regni Persarum ducenti, et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini, anni triginta, hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris, anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadam ponit in consummatione mundi, quam dividit in Eliæ tempora, et antichriati, ut tribus et semis annis ultimam hebdomadis, Dei notitia confirmetur. De qua dicitur est: *Confirmabit pactum multis hebdomada una* (Dan. ix, 27): Et tribus aliis annis sub antichristo deficiet hostia, et sacrificium. Advveniente autem Christo, et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem, et finem perseveret desolatio. Apollinarius autem Laodiceus omni præteritorum temporum se liberans questione, vota extendit in futurum, et periculosa de incertis profert sententiam. Quæ si forte hi qui post nos victuri sunt statuto tempore completa non viderint, aliam solutionem quaerere compellentur, et magistrum erroris arguere. Dicit ergo, ut verbum e verbo interpreter, ne calumniam videar facere non dicenti: In quadringentis nonaginta annis peccata, et omnia **690** quæ ex peccatis oriuntur vitia comprimenda: post quæ ventura sint bona, et reconciliandum Deo mundum in adventu Christi Filii ejus. Ab exitu enim Verbi, quando Christus de Maria generatus est virgine, usque ad quadagesimum nonum annum, id est, finem septem hebdomadarum, Israelis expectatam posnitentiam. Postea vero ab octavo Claudii Cæsaris anno, contra Judæos Romana arma correpta. Tricesimo enim juxta evangelistam Lucam anno ætatis suæ cæpit in carne Dominus Evangelium prædicare (Luc. i), et juxta Joannem evangelistam (Joan. ii, et xi), per tria patriarchata duos postea implevit annos, et exinde sex Tiberij supputantur anni, et quatuor C. Cæsaris cognomento Caligulæ, et octo Claudii, id est, simul anni quadraginta novem, qui faciunt hebdomadas annorum septem. Cum autem quadringenti triginta quatuor anni post hoc fuerint evoluti, id est, sexaginta duæ hebdomadæ, tunc ab Elia, qui venturus est juxta sermonem Domini Salvatoris (Luc. i), ut resuscitet cor patrum ad filios, in ultima hebdomada ædificandam Jerusalem, et templum, per annos tres et semis: venturumque Antichristum, et juxta apostolum sessurum in templo Dei (II Th. ii, 11), et interficiendum spiritu Domini Salvatoris, postquam contra sanctos dimicaverit: atque ita fieri, ut media hebdomada confirmet testamentum Dei cum sanctis, et rursus media cessationem victimarum esse pronuntiet sub Antichristo, qui ponet abominationem desolationis, id est, idolum et statuum proprii Dei in templo, et erit extrema vastitas, et condemnatio populi Judæorum, qui spreta veritate Christi, receperunt Antichristi mendacium. Asserit autem idem Apollinarius hanc se temporum capere conjecturam, quia Africa

^a Vatic., non reprobatur: Palat. qua ex parte non reprobatur: tum quod plenius hebdomadas annorum in septuaginta etc.

^b In Commentariis in Daniele, sive Opere de Sarrana historia.

nus scriptor temporum, cujus supra expositionem posui ultimam hebdomadam in fine mundi esse testetur: nec posse fieri, ut junctæ dividantur ætates; sed omnia sibi juxta prophetiam Danielis esse tempora copulanda. Clemens vir eruditissimus, presbyter Alexandrinæ Ecclesiæ, parvipendens annorum numerum, 691 a Cyro rege Persarum, usque ad Vespasianum, et Titum imperatores Romanos, septuaginta annorum hebdomadas dicit esse completas, id est, annos quadringentos nonaginta, additis in ipso numero duobus millibus trecentis diebus, de quibus supra diximus: Persarumque, et Macedonum, et Cesarum tempora in his hebdomadibus enumerare conatur, cum juxta diligentissimam supputationem, a primo anno Cyri regis Persarum atque Medorum, in quo imperavit et Darius, usque ad Vespasianum, et eversionem templi, supputentur anni sexcenti triginta. Origines cum profuisset hoc idem capitulum, hortatus est nos, ut quæramus quod non intelligimus, et quia non habebat locum allegoria, in qua est libera disputatio, historiæ veritate conclusus, hæc in decimo Stromatum volumine breviter annotavi: « Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darii filii Assueri usque ad adventum Christi, quot anni sint, et quæ in illis gesta dicantur, et videndum est: an ea possimus adventui Domini computare. « Tertullianus quid dixerit, ex eo libro quem contra Judæos scripsit, nosse poterimus, cujus verba breviter ponenda sunt: « Unde igitur ostendemus, quia Christus venit intra sexaginta duas hebdomadas? Numeremus a primo anno Darii, quoniam ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim ei: *Intellige, et conjice a prophetatione 692 sermonis respondere me tibi hæc.* Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hæc vidit visionem Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius annis regnavit

A decem et novem; Artaxerxes annis quadraginta; Ochus qui et Cyrus, annis viginti quatuor; e Argus anno uno. Darius alius, qui et Melas nominatus est, annos viginti d unum. Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum (qui et Medis, et Persis regnaverat, quos devicerat, et in Alexandria regnum suum firmaverat, quando et nomine suo eam appellavit) e regnavit illic in Alexandria Soter annis triginta quinque: cui successit Philadelphus, regnans annis triginta f octo. Post hunc Evergetes regnavit annis viginti quinque: deinde Philopator annis decem et septem, et post hunc Epiphaneus annis viginti quatuor. Item alius Evergetes annis viginti e novem. Soter annis triginta octo. Ptolemæus annis triginta b septem. Cleopatra annis viginti quatuor c quinque. Item Cleopatra conregnavit Augusto annis tredecim. Post Cleopatram Augustus aliis annis quadraginta tribus imperavit. Nam omnes anni Augusti imperii fuerunt numero (Al. anni) quinquaginta sex. Videamus (Al. videmus) autem quoniam in quadragesimo primo anno imperii Augusti, qui post mortem i Cleopatræ imperavit, 693 nascitur Christus, et supervixit idem Augustus, ex quo natus est Christus, annos numero quindecim. Et erunt reliqua tempora annorum in diem Nativitatis Christi, in annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatræ, anni quadringenti triginta septem, menses quinque. Unde adimplentur sexaginta duæ hebdomades et dimidia, quæ efficiunt annos quadringentos triginta septem, menses sex in diem Nativitatis Christi. Et manifestata est justitia æterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et prophetia, et dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, *signari visum et prophetiam?* quoniam omnes prophetae nuntiabant de ipso quod esset venturus, et pati haberet. Igitur

^a Penes Tertullianum inter septuaginta duas et dimidiam hebdomadas.

^b Legit Pomerius a Pamelio laudatus, intelligit prophetationes sermonis hujus: sed placet, inquit Pamelius, vulgata lectio a profecione sermonis, etc.

^c Hunc plerique omnes appellant Arsen. Canon Mathematic. Aroqum vocat.

^d In Vulgatis Tertulliani annos viginti duos.

^e Addunt nostri mss. editique Tertulliani codd. Post eum, quas voces Victorius, utpote jam apposita parentesi redimittentes, expunxit.

^f Huic quoque alterum annum largitur, sive annos possit triginta novem vulgatus Tertullianus, cui Pomerius et Glossa consentiunt. Atque adeo est, inquit Pamelius, etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus.

^g Nostri mss. viginti septem dumtaxat numerant, quemadmodum et Pomerius.

^h Pamelius triginta octo restituit, sicque emendandum contendit etiam apud Hieron. et Pomerium, ut constet numerus annorum 436, maxime, inquit, cum Eusebius Ptolemæo Cleopatræ filio (si mendosus non sit codex) octo, et Ptolemæo Dionysio triginta annos attribuit, quos duos pro uno et eodem alii connumerant.

ⁱ Idem restituit sex ex Glossa ordinaria tum hic tum postea, et ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro quadraginta octo: nam tredecim anni cum Cleopatra, et quadraginta tres post illam,

fuerunt anni quinquaginta sex, Mox apud Tertullian. Item adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto, etc.

^j Pamelius ait: Quod hic et paulo post habet Auctor: post mortem Cleopatræ, certe ad lapsam memoriæ pertinet, et tamen genuinum esse vel inde patet, quod computatione sequenti anni. CCCXXXVII, computet et annos Cleopatræ sub Augusto XIII, et præterea Augusti XLI, cum revera solum debuisset computare (uti Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram XXIX. Atque adeo rursus hallucinatur, quem dicit supervixisse Augustum post natum Christum annos XV, qui alioqui secundum priorem ejus computationem non potuit vixisse post Cleopatræ an. 15, et suos 41, quam annos duos; quippe quem fatetur juxta communem omnium sententiam imperasse dumtaxat annos numero LVI, ubi etiam hoc loco, additur vox numero, ex lectione Pomerii, B. Hieronymi ac Glossæ ordinaria, qui etiam legunt: *Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi et in annum Augusti XLI post mortem Cleopatræ anni CCCXXXVII, menses sex:* rectius meo judicio, quam vulgati codd. *in diem natiuitatis Christi anni XLI. Efficiuntur autem anni 157, menses quinque.* Sicuti etiam quod habet Pomerius, remittuntur, magis placet quam quod erat, *tribuuntur*, quia improprie dicerentur *tribui peccata*, pro *dimitti*. Item: *ipso*, pro *illo*; ex iisdem legimus, *ipso est signaculum*. Perinde est autem, sive legas: *neque prophetae est qui*, sive: *neque propheta est qua.*

quoniam impleta est prophetia per adventum ejus, A propterea signari visionem, et prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retro de eo prophætæ nuntiabant. Post adventum enim, et passionem ejus [Al. Christi], jam non est visio, neque Prophetia [Al. prophetes] quæ Christum nuntiet esse venturum. Et post paululum : Videamus, inquit, ^a quid aliæ septem, et dimidia hebdomades quæ sunt subdivisæ in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post Augustum enim, ^b qui supervixit post nativitatem Christi, anni quindecim efficiuntur. Cui successit Tiberius Cæsar, et imperium habuit annis viginti duobus, mensibus septem, diebus ^c viginti octo. Hujus imperii decimo quinto anno ^d patitur Christus, annos 694 habens quasi triginta tres cum pateretur. Item Caius Cæsar qui et Caligula, annis tribus, mensibus octo, diebus tredecim. Nero annis novem, mensibus novem diebus tredecim. Galba mensibus septem, diebus ^e viginti octo. Otho mensibus tribus, diebus quinque. Vitellius mensibus octo, diebus ^f viginti octo. Vespasianus anno primo imperii sui debellavit Judæos, et sunt anni numero quinquaginta duo, menses sex. Nam imperavit annis undecim, atque ita in diem expugnationis suæ, Judæi impleverunt hebdomadas septuaginta prædictas a Daniele. Hebræi quid de hoc loco sentiant brevi sermone pertringam [Al. perstrinx], fidem dictorum his a quibus dicta sunt dereliquens. Dicamus igitur παραρραστακῶς, ut sensus manifestior fiat. O Daniel, scito quod a die hac qua tibi nunc loquor (erat autem annus primus Darii, qui occidit Balthasar, et regnum Chaldæorum in Persas Medosque transtulit) usque ad septuagesimam annorum hebdomadam, hoc est annos quadringentos nonaginta, hæc populo tuo per partes accident. Primum propitiabitur tibi Deus, quem nunc magnopere deprecaris, et delebitur peccatum, et finem accipiet prævaricatio. Nunc enim urbe deserta, et templo usque ad fundamenta destructo, in luctu est populus constitutus : sed non post grande tempus instaurabitur. Et non solum hoc fiet in his septuaginta hebdomadibus ut ædificetur civitas, et templum instauratur, sed nascatur Christus, id est, justitia semp-

^a Superfluum quid Pamelius expungit.

^b Palat. ms. quibus supervixit : mox anni quindecim pro annis quindecim ex Vatic. aliisque mss. emendamus, interpunctione insuper castigata. Pamelius videtur, inquit, legi debere primum Augusti pro, Post enim Augustum : quia isti anni xv ipsius sunt Augusti.

^c Penes Tertullianum viginti dumtaxat, in quem locum Pamelius, tametsi, inquit, B. Hieronymus, Pomerius et glossa ordinaria legunt viginti octo, placet tamen vulgata lectio, maxime cum dies Auctor non computet. Nam uti est in Fastis Consularibus Goltzii : ANNO AB URB. C. DCCLXXXIX. AD XVII. KAL. APRIL. TIB. CÆSAR DIVI AUG. F. DIVI JULII NEPOS AUGUSTUS MORTUUS EST. A mente autem Augusto supra dicto anni v. c. 766, ad mensem usque Martium anni 789, sunt dumtaxat anni xxi, menses vii.

^d In Vatic. ms. baptizatur pro patitur, ferme cum Glossa ordinaria, omittens et illud paulo post, cum

terna. Et signabitur visio, et prophetia, ut nequaquam propheta inveniat in Israel, et ungatur sanetus sanctorum. De quo in Psalterio legimus : Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ 695 præ consortibus tuis (Ps. XLIV, 8). Qui et in alio loco dicit de se : Sancti estote, quia et ego sanctus sum (Levi XIX, 2). Scito igitur quoniam a die hac qua hunc tibi loquor, et Dei sermone promitto, quod revertatur populus, et Jerusalem instauretur, usque ad Christum duce, et perpetuam desolationem templi, hebdomadæ numerentur sexaginta duæ, necnon et aliæ septem hebdomadæ, in quibus juxta ordinem suum duæ res fient, de quibus et ante jam dixi, quod revertatur populus, et ædificetur platea a Neemia et Esdra. In fine ergo hebdomadarum complebitur Dei B sententia in angustia temporum, quando rursum destruetur templum, et capietur civitas. Nam post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est, sive ut illi dicunt, non erit illius [Al. illis] imperium, quod putabant se retenturos. Et quid dico de Christo occidendo, et populo penitus deserendo auxilio Dei, cum civitatem, et sanctuarium dissipaturus sit populus Romanus, cum duce venturo Vespasiano? Quo mortuo, transactis septem hebdomadis, id est, annis quadraginta novem, Ælius Hadrianus, et quo postea de ruinis Jerusalem urbs Ælia condita est, rebelantes Judæos, Timo Rufo magistro exercitus pugnante, ^b superavit. Et tunc deficiet hostia et sacrificium, et usque ad consummationem mundi, et C finem perseverabit desolatio. Nec nos, inquam, moveat, quod primum numerentur septem hebdomadæ, et postea sexaginta duæ, et rursus una, quæ in duas partes dividitur. Est enim hoc idioma sermonis Hebraici, et antiquorum sermonis Latini, ut ante ^d minorem numerum supputent, et postea majorem. Verbi gratia, non juxta proprietatem linguæ nostræ nunc dicimus : Abraham vixit annis centum septuaginta quinque : illi econtrario loquantur : vixit Abraham annis quinque, et septuaginta, et centum. Non igitur ut legitur ita impletur, sed ut totum pariter supputetur, ita finem accipit. Nec ignoramus quosdam illorum dicere, quod una hebdomada, de qua scriptum est : 696 Confirmabit pactum multis

D pateretur. Quin etiam juncto Palatino ipsiusque Tertulliani codicibus non triginta tres, sed triginta tantum Christi annos computat. Apparet innui Evangelii testimonium, quod anno xv Tiberii baptizatus est Christus, quasi annorum triginta.

^e Prætulit Pamelius sex pro viginti octo : quia, inquit, imperavit dumtaxat vii mensibus et diebus paucissimis, nempe a iv idus Junias, usque ad xviii kal. Februarias.

^f Iterum pro viginti octo penes Tertullianum legitur, quod Pamelius ex eo probat, quod A. Vitellius imperavit a die xii kal. Maias usque ad ix kal. Januarias quo die occisus est, mensibus nempe octo et diebus aliquot.

^g Sic emendat. Vatic. ms. Antea erat, quod putabat se redempturum.

^h Fortasse superabit. Mox vero Vatic. defecit pro deficiet.

ⁱ Adito conterraneum meum Card. Norisium de

hebdomada una : dividatur in Vespasiano et in Hadriano : quod juxta historiam Josephi, Vespasianus et Titus tribus annis et sex mensibus pacem cum Judæis fecerunt. Tres autem anni et sex menses sub Hadriano supputantur, quando Jerusalem omnino subversa est, et Judæorum gens catervatim cæsa : ita ut Judææ quoque finibus pellerentur. Hæc loquantur Hebræi, non magnopere curantes a primo anno Darii regis Persarum, usque ad extremam subversionem Jerusalem, quæ sub Hadriano eis accidit, supputari Olympiades centum septuaginta quatuor, id est, annos sexcentos nonaginta sex, qui faciunt hebdomadas Hebraicas nonaginta novem, et annos tres : quando Cochebas dux Judæorum oppressus est, et Jerusalem usque ad solum diruta est.

(Cap. X. — Vers. 1.) Anno tertio Cyri regis Persarum, verbum revelatum est Danieli, cognomento Balthasar, et verbum verum, et fortitudo magna : intellexitque sermonem. Intelligentia enim est opus in visione. Et quomodo in fine primæ legimus visionis : Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis? Fuisse ergo eum apud Chaldæos in pristina dignitate purpura byssoque vestitum, usque ad annum primum Cyri regis intelligimus, quando subvertit Chaldæos, et postea cœpit esse cum Dario filio Assueri de semine Medorum, qui imperavit super regnum Chaldæorum. Aut certe jam Dario mortuo, cujus anno primo septuaginta hebdomadarum sacramenta conoverat : nunc tertio anno regis Cyri hæc videri narratur. Et verum verbum, et fortitudo magna. Sive Dei qui ista facturum est, sive prophetæ qui hæc intellecturus est.

(Vers. 2.) In diebus illis ego Daniel lugentium hebdomadarum diebus : panem desiderabilem non comedi, et caro, et vinum non introierunt in os meum : sed neque unguento unctus sum, donec complerentur trium hebdomadarum dies. Hoc docemur exemplo, tempore jejunii a cibis delicatioribus abstinere (quod ego puto nunc dici panem desiderabilem), nec carnem comedere, nec ^a vinum bibere : **697** insuper et unguenta non querere. Qui mos apud Persas et Indos hodie quoque servatur, ut pro balneis utantur unguentis. Tres autem jungit hebdomadas affligens animam suam : ne transitoria et fortuita videatur deprecatio. Secundum Anagogen vero hoc dicendum est quod qui in luctu est, et

sponsi luget absentiam, non comedit panem desiderabilem, qui de cælo descendit ; neque solidum capit cibum, qui intelligitur in carne, nec libit vinum, quod lætificat cor hominis, nec exhilarat faciem in oleo, juxta illud quod in psalmis legimus : *Ut exhilaret faciem in oleo* (Ps. ciii, 15). Hoc autem ^b jejuniatio sponsa impetrabiles facit lacrymas, quando sponsus fuerit ablatum ab ea. Recte quoque Daniel audet Dominum deprecari, quia jam ex parte primo anno regis Cyri, Judæorum fuerat laxata captivitas.

(Vers. 4.) Die autem vicesima et quarta mensis primi, eram juxta fluvium magnum qui est Tigris. Et Ezechiel juxta fluvium Chobar vidit visionem magnam (Ezech. 1). Et Domino Salvatore, et Baptistæ Joanni super fluentia Jordanis aperiuntur cœli (Mat. iii). ^c Unde eorum deliramenta conticecant, qui umbras et imagines in veritate querentes, ipsam conantur evertere veritatem, ut flumina, et arbores, et paradisum putent allegoriæ legibus se debere subruere.

(Vers. 5.) Et levavi oculos meos, et vidi. Elevatione opus est oculorum, ut visionem mysticam cernere valeamus.

Et ecce vir unus vestitus lineis. Pro lineis, quod interpretatus est Aquila, Theodotio *BADNIM* posuit, Septuaginta, *byssina*, Symmachus ^d *ἰκαίρα*, id est *præcipua*. Pro eo autem, quod nos juxta Hebraicum vertimus : *ecce vir*, Symmachus posuit, *quasi vir* : non enim vir erat, sed viri habebat similitudinem.

Et renes ejus accincti auro obryso. Pro quo in Hebræo legitur ^e *רִנְיָאֵי אֹפָז*, quod Aquila ita interpretatus est : *Et lumbi ejus accincti erant colore ôpáz.*

698 (Vers. 6.) *Et corpus ejus quasi chrysolithus.*

^f Pro chrysolitho, qui unus est de duodecim lapidibus qui ponuntur in Logio Pontificis, in Hebræo habet *תְּרַשְׁתִּי* *Tharsis*, quod Theodotio et Symmachus eodem verbo interpretati sunt : Septuaginta vero *mare* appellaverunt, juxta illud quod in psalmo legimus : *In spiritu violento confringes naves Tharsis* (Ps. xlvii, 8), id est, *maris*. Et Jonas fugere cupiebat non in *Tharsum* urbem Ciliciæ, ut plerique æstimant, litteram ponentes pro littera, vel Indiæ regionem, ut ^g putat Josephus : sed absolute in pelagus (Jon. 1).

Epochis Syro-Macedonum Dissert. iii, cap. 4, qui D plura ad hunc Hieronymi locum illustrandum ex Nummis confert. Sed et veteres Inscriptiones ejusmodi supputationis nonnullæ superant.

^a Sic Epist. c. sive Theophili Paschalis iii, n. 6 : *Nequamquam diebus quadragesimæ, sicut luxuriosi divites solent, vini poculum suspiremus.* Et num. 8, *jejuniorum tempore a vino et carnibus abstinendum.* Vid. quæ in eam locum observamus. Mox Palat. ms., et unguento non ungere.

^b Duo mss. : *Hoc autem jejuniium impetrabiles, etc. omisso sponsæ nomine.*

^c Tota subsequens periodus : *Unde eorum deliramenta, etc. contra Origenistas in nostris mss. non habetur.*

^d In aliis mss. *ἰκαίρα*, et Latinis litteris *exere-*

tan. Aquilæ autem hanc interpretationem Palatin. ms. ascribit, non Symmacho.

^e Palatin. cum Sangermanen. penes Montfaucon. ms. *Opaz*, et pro Græco *ôpáz*, quod subequitur, latine *ophaz* legunt.

^f Post hæc verba addunt editi libri : *De quibus in explanatione Ezechielis plenius interpretati sumus : nunc de chrysolitho pauca dicamus.* Quem imperitissimum commentarium nullus codicum mss. nostrorum retinet, falsum quoque et suppositivum agnoscimus, quia Hieronymus nondum scripserat in Ezechielem, cum Daniele in commentariis illustravit. MART.

^g Quod Josephum laudat, inutile est, inquit Drusius. Libro enim ix, c. ii Antiquit. diserte ait Jonam prophetam navigare proposuisse Tarsum urbem

(Vers. 7.) *Vidi autem ego Daniel solus visionem : porro viri qui erant mecum non viderunt : sed terror nimis irruit super eos, et fugerunt in absconditum.* Et Paulus apostolus simile quid in Actibus apostolorum passus est, ut, cæteris non cerneantibus, visionem solus aspiceret (Act. xxii).

(Vers. 10.) *Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, etc.* In hominis figura videtur angelus, et humanam ad prophetam jacentem mittit manum : ut sui generis corpus aspiciens nequam paveat.

(Vers. 11.) — *Et dixit ad me : Daniel vir desideriorum, etc.* Congruenter vir desideriorum vocatur, qui instantia precum et afflictione corporis, jejuniorumque duritia cupit scire ventura, et Dei secreta cognoscere. Pro viro desideriorum Symmachus interpretatus est, *virum desiderabilem*. Omnis enim sanctus habens in se animæ pulchritudinem, amatur a Domino.

(Vers. 12.) *Et dixit ad me : Noli metuere, Daniel : quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei [Al. Domini] tui, exaudita sunt verba tua, et ego egressus sum ad verba tua [Vulg. veni propter sermones tuos].* Vicesima quarta die mensis primi, id est, Nisan, expletis tribus hebdomadibus, hoc est, viginti diebus et uno cernit hanc visionem : et audit ab angelo, quod ex die primo quo orare cœperit, et affligere se in conspectu Dei, exaudita sunt verba ejus. Quæritur, si statim exauditus est, cur non statim **689** ad eum missus sit angelus. Data est ei per moram occasio amplius Deum deprecandi : ut ex eo quod plus desiderat, per laborem plus audire mereatur. Quod autem ait : *Et ego ingressus sum ad verba tua*, hunc habet sensum : Postquam tu cœpisti bonis operibus, et lacrymis atque jejunio Dei invocare misericordiam, et ego accepi occasionem, ut ingrederer in conspectu Dei, et orarem pro te.

(Vers. 15.) *Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus.* Videtur mihi hic esse angelus cui Persis credita est, juxta illud quod in Deuteronomio legimus : *Quando dividebat Altissimus gentes et disseminabat filios Adam : statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei (Deut. xxxii, 8).* Isti sunt principes de quibus et Paulus apostolus loquitur : *Sapientiam loquimur inter perfectos, quam nullus principum sæculi hujus cognovit. Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriam crucifixissent (1 Cor. ii, 8).* Restitit autem princeps, id est, angelus Persarum, faciens pro credita sibi provincia, ne

A captivorum omnis populus dimitteretur. Et forsitan cum prima die ex quo posuit cor suum propheta ad intelligendum, exauditus sit a Deo, idcirco non statim missus est angelus qui ei Dei indulgentiam nuntiaret : quia viginti et uno diebus restitit ei princeps Persarum, enumerans peccata populi Judæorum, quod juste tenerentur captivi, et dimitti non deberent.

Et ecce Michael unus de principibus primis venit in adjutorium mihi [Vulg. meum]. Resistente Persarum angelo precibus tuis, et meæ legationi, qui orationes tuas Deo offerebam, venit in adjutorium mihi angelus Michael qui præest populo Israel. Principes autem primos, archangelos intelligimus.

Et ego remansi ibi juxta regem Persarum. **B** Persarum angelum, id est, principem vocat, et ostendit quod juxta Michaellem sit paululum moratus, qui contra principem Persarum loquebatur.

(Vers. 14.) *Veni autem ut docerem te quæ ventura sint populo tuo in novissimis diebus.* Quod Daniel deprecatus est, hoc a Deo meretur audire, quid futurum sit populo Israel non in vicino tempore, sed **700** in novissimis diebus, id est, in consummatione sæculi.

(Vers. 16.) ^a *Domine mi, in visione tua dissolte sunt compages meæ, etc.* Sic Theodotus interpretatus est, juxta illud quod in centesimo secundo psalmo legimus : *Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea, nomen sanctum ejus.* Prius enim quam visionem Dei videre mereamur, interiora nostra foras aspiciunt ; cum autem viderimus visionem Dei, convertentur in nos interiora nostra, uti in illis sumus de quibus et in eodem psalmo scribitur : *Omnis gloria ejus filie regum^b ab intus, in fimbriis aureis (Ps. xlii, 4).*

(Vers. 19.) *Cumque loqueretur mecum, contulit, et dixi : Loquere, Domine mi, quia confortasti me. Et ait : Nisi enim confortasset eum tactus quasi filii hominis, et pavor recessisset ex corde, sacramenta Dei audire non poterat, et idcirco tunc ait : Quia confortasti me, loquere, Domine. Tu enim fecisti ut possim, et audire, et sentire quæ loqueris.*

(Vers. 20.) *Numquid scis quare venerim ad te ? et nunc revertar ut prelior adversum principem Persarum.* Quod dicit hoc est : *Veni quidem ut docerem te exauditas preces tuas : sed reversurus sum rursus ut pugnem contra principem Persarum in conspectu Dei, qui non vult papalem amentiam de civitate laxari.*

Cum enim [Vulg. ergo] egrederer, apparuit princeps Græcorum ingrediens [Vulg. veniens]. Ego, in-

Cittate. Sed et lib. i, c. vi : *Thursis, inquit, est Thursus.* Sic antiquitus vocabatur Cicia. Unde hodieque *Tarsus* apud eos maxima civitatum totius provincie antiquum nomen retinuit, & in T mutato. Quia ipse quoque Hier. ubi Jonæ locum enarrat, sic habet : *Unde incitatus Catu, et recedens a facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quam Josephus interpretatur Tarsum Citiæ civitatem, prima tantum littera commutata.* Profunde suspicatur hunc locum cubare in men-

do, sicque fortasse restituendum : *Non in Tarsum Cilicie, ut putat Josephus, litteram ponens pro littera, vel India regionem, ut plerique existimant.*

^a Nostri mss. : *Domine, in visione tua coram me interiora mea in me.*

^b Vatic. et Palatin., *intrinsicus, facientque preterea in fimbriis aureis.* Victor. ex Vulgata editione et Græco *filie regis ab intus.* Paulo ante vocem *psalma*, quæ deest, ex mss. sufficimus.

quit, egrediebar de conspectu Dei, ut tibi nuntiarem quæ ventura sunt populo tuo in novissimis diebus: licet adhuc non sim securus, stante Persarum principe, et contradicente tuis precibus ac meæ legationi. Et ecce princeps Græcorum, id est, Macedonum, veniebat, et ingressus est in conspectu Dei, ut accusaret Persarum principem atque Medorum: ut in locum eorum, regnum Macedonum succederet. Et revera mira sacramenta Dei; laxato enim de captivitate populo Judæorum, Persarum regnum atque Medorum, interfecto Dario, subvertit Alexander, rex Macedonum, et princeps Græcorum vicit principem Persarum.

Verumtamen annuntiabo tibi quod expressum est in scriptura veritatis. Hic ordo lectionis est: Adhuc res in dubio est. Te enim precante Dominum, **701** et me offerente orationes tuas, stat e regione princeps Persarum, et non vult populum tuum de captivitate laxari. Ego autem, quia venit princeps Græcorum, et interim pugnat contra principem Persarum, habens illic Michaellem in adiutorium, donec illi inter se dimicant, referam tibi quæ Deus mihi futura prædixerit, et tibi narranda præceperit. Nullicque oriatur scrupulus quare pro principe Macedonum, principem Græcorum dixerit, hoc est, Ἐλλάδων. Alexander enim rex Macedonum, primum subversa Græcia, et subjecta potestati suæ, in Persæ arma corripuit.

Et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester. Ego sum, inquit, angelus ille qui offero Deo orationes tuas, et nullus est alius qui adiutor meus sit rogandi pro vobis Deum, nisi Michael archangelus, cui creditus est populus Judæorum. Et interim hoc tempore ego et princeps Græcorum communi labore adversum Persarum principem dimicamus. Revolvendæ sunt veteres historiæ, et a considerandum ne forte illud tempus significet quando Persæ a Græcis victi sunt. Juxta editionem Vulgatam usque ad finem libri una putatur visio, quæ anno tertio Cyri Regis Persarum appænit Danieli. Porro juxta Hebraicam veritatem, separata sunt quæ sequuntur, et scripta ordine præponerentur. De cujus causis supra diximus: Non enim sub Cyri anno tertio, sed sub Darii primo qui subvertit Balthasar, narrantur ista quæ scripta sunt.

(Cap. XI. — Vers. 1.) *Ego autem ab anno primo Darii Medii stabam, ut confortaretur et roboraretur.* Ego, inquit Daniel, ab anno primo regis Darii qui subvertit Chaldæos, et me de manu inimicorum, quantum in se fuit, liberavit (ob custodiam meam etiam lacum leonum suo signans annulo, ne me adversarii interficerent), stabam in conspectu Dei, et rogabam ejus clementiam, pro eo qui me diligebat, ut confortaretur, vel ipse, vel regnum ejus, et roboraretur. Cumque in oratione persistere hæc, Domino respondente, cognovi. Consuetudinis autem

^a Nostri mss. ipseque Victorius ex Florentinis sic legunt. Antea considerandæ.

^b Abest a nostris mss. mea, quæ vox neque in Græco est textu.

A prophetarum est, repente personas **702** introducere sine ulla præfatione verborum: ut est illud in psalmo tricesimo primo; cum enim rogasset Dominum propheta, et dixisset: *Tu es refugium meum a tribulatione mea quæ circumdedit me; exultatio mea, erue me a circumstantibus me, repente persona Dei introducit respondens: Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos* (Vers. 7, 8). Ergo et nunc narrante propheta: Ab anno primo Darii Medii, stabam et deprecabar, ut confortaretur et roboraretur ejus imperium, Deus repente respondit:

(Vers. 2.) — *Et nunc veritatem annuntiabo tibi.* Estque sensus: Quia vis posse de Persarum regibus quid futurum sit, audi ordinem rerum, et ausculta quod queris.

Et ecce tres adhuc reges stabunt in Perside: et quartus dilabitur opibus nimis super omnes: et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Græciæ. Quatuor reges post Cyrum dicit in Perside surrecturos, Cambysesum filium Cyri, et Smerdem Magum qui Pantapten filiam Cambysis duxit uxorem. Qui cum a septem Magis fuisset occisus, et in locum ejus Darius suscepisset imperium, eadem Pantaptes nupsit Dario, et ex eo Xerxes genuit filium, qui potentissimus rex et ditissimus, adversum Græciam innumerabilem duxit exercitum, et ea gessit quæ Græcorum narrat historiæ. Succedit enim Athenas sub principe Callia, bellumque eo tempore gestum est in Thermopylis, et apud Salaminam navale certamen: quando Sophocles et Euripides clari habebantur, et Themistocles in Persas fugiens, hausto tauri sanguine, periit. Frustra igitur quidam Darium regem quartum, qui ab Alexandro superatus est, scribit; qui non quartus, sed quartus decimus post Cyrum Persarum rex fuit: quem septimo imperii sui anno et superavit et occidit Alexander. Et notandum quod, quatuor post Cyrum regibus Persarum enumeratis, novem præterierit et transierit ad Alexandrum. Non enim curæ fuit spiritali propheta historię ordinem sequi, sed præclara quæque perstringere.

703 (Vers. 3.) *Surgat vero rex fortis, et dominabitur potestate multa: et faciet quod placuerit ei. Et cum steterit, conteretur regnum ejus.* Perspicue de magno Alexandro rege Macedonum loquitur, qui Philippi filius fuit: hic enim Illyricis, Thracibusque superatis, victa Græcia Thebisque subversis, transivit in Asiam: et sagatis Darii ducibus, urbem Sardis cepit: posteaque capta India, et urbe Alexandria condita, cum triginta et duos ætatis haberet annos, et duodecimum imperii annum, in Babilone veneno periit.

(Vers. 4.) *Et dividetur in quatuor ventos cæli; sed non in posteram ejus, neque secundum potentiam illius qua dominatus est.* Post Alexandrum in qua-

^c Puta Artaxerxen Longimanum, Xerxen, Sogdianum, Darium Nottum, Artaxerxen Memnonem, Artaxerxen Ochum, Arsetem, Darium Codpmanum qui ab Alexandro superatus est.

tuor ventos cœli : orientem videlicet, et occidentem, meridiem, et septentrionem, regnum illius divisum est. In Ægypto enim primus regnavit Ptolemæus Lagi filius, id est, ad meridiem. In Macedonia Philippus, qui et Aridens, frater Alexandri, id est, ad occidentem. Syriæ et Babylonis, et superiorum locorum, Seleucus Nicanor, id est, ad orientem. Asiæ et Ponti cæterarumque in ipsa plaga provinciarum Antigonus, id est, ad septentrionem. Hæc secundum totius orbis plagas dicimus. Cæterum qui in Judæa est, ad Aquilonem Syriam, et ad Meridiem Ægyptum habet. Quod autem ait : *sed non in posteris ejus*, hoc significat, quod liberos non habuerit : sed regnum ipsius in alienos laceratum sit : excepto fratre Philippo, qui Macedonas tenuit. Neque secundum potentiam illius qua dominatus est. Divisum enim in quatuor partes regnum imbecillus fuit : dum adversus se dimicant, et intestino furore bacchantur.

Laerabitur [Al. *dechitur*] enim *ejus regnum etiam in ceteris : excepit his*. Præter regna quatuor, Macedoniae, Asiæ, Syriæ et Ægypti, etiam in alios obductiones, et in ceteros reges Macedonum regnum laceratum est. Sic enim ait : Peri. com. et Craterus, et Lynceus, et Nicanor, et Capadocia, et Armenia, Bithynia, et Bœotia, Bosphorusque et alie provincie de potestate Macedoniae recedentes, diversos sub reges constituerunt.

(Vers. 3.) *Et confortabitur rex Austri*. Ptolemæum ad eam rem Lagi, qui primus regnavit in Ægypto, et ut prudenissimus humanissimisque ac doctissimus fuit. **704** et tunc potest, ut Pyrrhum regem Epirotarum expulsu restituerit, et restitueret in regnum. Cyrenasque obtinuit et Phoenicem : et tota Demetrio in Antigoni, Seleuco regem in partem, que ab Antigono fuerat ablata, restituerit. Ceteram quoque obtinuit, et multas insulas utroque et regiones, de quibus non est hucus tempore scribere. Idcirco autem cetera regna de ceteris, Macedonia videlicet et Asiæ, tantum de Ægypto et Syriæ narrat regibus : quia in medio Judæa posita, nunc ab istis, nunc ab istis regibus tenebatur. Et Scriptura sancta propositum est, non externam absque Judæis historiam texere, sed eam que Israeli populo copulata est.

Et de primis ejus prævalebit super eam : et dominabitur domo. Nulla enim dominatio ejus. Iste est Ptolemæus Philadelphus secundus rex Ægypti, filius Ptolemæi superioris : sub quo LXX interpretes Alexandriæ scripturam sanctam in Græcum dicuntur vertisse sermonem : qui et Elezaro pontifici multa Jerosolymam, et in templi donaria vasa transfudit : ejus bibliotheca præfuit Demetrius Phalæcus, idem apud Græcos orator, et philosophus : neque potentia suo narratur, ut Ptolemæum non vinceret. Narrant enim historia habuisse hereditum ducenta millia, equitum viginti millia, in vero duo millia, elephantos quos primus ex Æthiopia, quadringentos. Naves longas,

A quas nunc Liburnas vocant, mille quingentas ; alias ad cibaria militum deportanda, mille : auri quoque et argenti grande pondus : ita ut de Ægypto per singulos annos quatuordecim millia, et octingenta talenta argenti acceperit : et frumenti artabas (que mensura tres modios et tertiam modii partem habet) quinque et decies centena millia.

(Vers. 6.) *Et post finem annorum fœderabuntur* (sive, ut Theodotio interpretatus est : *Et post annos illius commiscuntur*). *Filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis, facere amicitiam : et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus ; et tradetur ipsa, ei qui adduxerunt eam juvenes* [Vulg. *adolecentes*] *ejus : qui confortabant eam in temporibus*.

B Primum Syriæ regnavit, ut diximus, Seleucus, cognomento Nicanor. Secundus Antiochus, qui appellatus est Solher. Tertius et ipse Antiochus, **705** qui vocabatur *Θεός*, id est, *Deus*. Iste adversus Ptolemæum Philadelphum, qui secundus imperabat Ægyptiis, gessit bella quamplurima, et totis Babylonis atque Orientis viribus dimicavit. Volens itaque Ptolemæus Philadelphus post multos annos molestum finire certamen, filiam suam nomine Berenice, Antiocho uxorem dedit, qui de priore uxore nomine Laodice, habebat duos filios, Seleucum, qui cognominatus est Callinicus, et alterum Antiochum. Duxitque eam usque Pelusium : et infinita auri, et argenti millia dotis nomine dedit : Unde *ποποπόρος*, id est, *dotalis* appellatus est. Antiochus autem Berenice consortem regni habere se dicens, et Laodicea in concubinae locum, post multum temporis amore superatus, Laodicen cum liberis suis reducit in regiam. Quæ metuens ambiguum viri animum, ne Berenice reduceret, virum per ministros veneno interfecit. Berenice autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni et Genneo Antiochiæ principibus occidendam tradidit : filiumque suum majorem Seleucum Callinicum in patris loco regem constituit. Et hoc est quod nunc dicitur : Post multos annos Ptolemæus Philadelphus et Antiochus *Θεός* : *facient amicitias : et filia Austri regis, hoc est Ptolemæi, veniet ad regem Aquilonis, id est, ad Antiochum, ut inter patrem ac virum jungat amicitias. Et non poterit, inquit, obtinere, nec semen illius stare in regno Syriæ ; sed et ipsa Berenice, et qui eam adduxerunt, interficientur. Rex quoque Antiochus qui confortabat eam, hoc est, per quem poterat prævalere, veneno uxoris occisus est.*

(Vers. 7-9.) *Et stabit de germine radicum ejus plantatio : et veniet cum exercitu, et ingrediatur provinciam regis Aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa auri et argenti captiva ducet in Ægyptum : ipse prævalebit adversus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram suam*. Orcisa Berenice, et mortuo Ptolemæo Philadelpho patre ejus in Ægypto, frater illius et ipse Ptolemæus cognomento Evergetes, tertius successit in regnum, de plantatione et de germine radicum ejus, eo quod es-

set germanus: et venit cum exercitu magno, et ingressus est provinciam **706** regis Aquilonis, id est, Seleuci cognomento Callinici, qui cum matre Laodice regnabat in Syria, et abusus est eis, et obtinuit, intantum ut Syriam caperet, et Ciliciam, superioresque partes trans Euphraten, et propemodum universam Asiam. Cumque audisset in Ægypto seditionem moveri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, et vasa pretiosa simulacraque deorum, duo millia quingenta: in quibus erant et illa quæ Cambyzes, capta Ægypto, et in Persas portaverat. Denique gens Ægyptiorum idololatriæ dedita: quia post multos annos deos eorum retulerat, *Evergeten* eum appellavit. Et Syriam quidem ipse obtinuit; Ciliciam autem amico suo Antiocho gubernandam tradidit, et Xanthippo, alteri **B** duci, provincias trans Euphraten.

(Vers. 10.) *Filii autem ejus provocabuntur: et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et veniet properans, et inundans, et revertetur, et concitabitur: et congregietur cum robore ejus.* Post fugam et mortem Seleuci Callinici, duo filii ejus Seleucus cognomento Ceraunus, et Antiochus qui appellatus est Magnus, provocati spe victoriæ et ultione parentis, exercitu congregato adversus Ptolemæum Philopatorem, arma corripunt. Cumque Seleucus major frater, tertio anno imperii esset occisus in Phrygia per dolum Nicanoris et Apaturii: exercitus qui erat in Syria Antiochum fratrem ejus cognomento Magnum de Babylone vocavit ad regnum. Et propterea nunc infert, quod duo quidem filii provocati sunt, et congregaverunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed quod unus Antiochus Magnus venerit de Babylone in Syriam, quæ eo tempore tenebatur a Ptolemæo Philopatore filio Evergetis, qui quartus regnavit in Ægypto; tumque pugnasset adversum duces ejus, immo proditione Theodotii obtinisset Syriam, quæ per successionem jam a regibus Ægypti tenebatur, in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatoris, et magicis artibus, quibus inservire dicebatur, ut ultro Ægyptiis bellum conaretur inferre.

(Vers. 11, 12.) *Et provocatus rex Austri, egredietur, et pugnabit adversum regem Aquilonis: et præparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. Et capiet **707** multitudinem, et exaltabitur cor ejus: quia [Vulg. et] dejiciet multa millia: sed non prævalebit.* Ptolemæus enim cognomento Philopator, amissa Syria, proditione Theodotii, congregavit plurimam multitudinem, et ingressus est adver-

sus Antiochum Magnum, quem nunc regem Aquilonis vocat, juxta situm Ægypti et Judææ provinciæ; idem enim locus pro qualitate regionis, alteri ad Austrum, alteri ad Aquilonem situs est. Verbi gratia: Si de Judæa dicamus, Ægyptiis ad aquilonem, Syriis ad austrum est. Initio ergo certamine juxta oppidum Raphiæ, quod in foribus Ægypti est, omnem Antiochus amisit exercitum, et per deserta fugiens, pene captus est. Cumque cessisset Syria, ad extremum fœdere et quibusdam conditionibus pugna finita est. Et hoc est quod Scriptura nunc dicit: *Dejiciet multa millia, Ptolemæus Philopator;* sed non prævalebit. Adversarium enim suum capere non potuit. Quodque sequitur.

(Vers. 13, 14.) *Et convertetur rex Aquilonis, et præparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum, annorumque veniet, properans cum exercitu magno et opibus nimis. Et in temporibus illis, multi consurgent adversum regem Austri.* Antiochum Magnum significat, qui contempta Ptolemæi Philopatoris ignavia, eo quod deperiret Agathocleam [Al. Agathoclidam] psaltriam, fratremque ejus, et ipsum Agathoclen haberet concubinum, quem postea Ægypti ducem constituit, incredibilem de superioribus locis Babylonis exercitum congregavit. Et Ptolemæo Philopatore mortuo, adversum filium ejus, qui tunc quatuor annorum erat, et vocabatur Ptolemæus Ἐπιφανής, rupto fœdere, movit exercitum. Tantæ enim dissolutionis et superbiæ Agathocles fuit, ut subdite prius Ægypto provinciæ rebellarent: ipsaque Ægyptus seditionibus vexaretur. Philippus quoque rex Macedonum, et Magnus Antiochus, pace facta, adversum **708** Agathoclen et Ptolemæum Epiphanen dimicarent, sub hac conditione, ut proximas civitates regno suo singuli de regno Ptolemæi jungerent. Et hoc est quod nunc dicit, multos consurgere adversum regem Austri, Ptolemæum scilicet Epiphanen, qui erat ætate puerili.

Filii quoque prævaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruant [Vulg. corruent]. Pugnantes contra se Magno Antiocho et ducibus Ptolemæi, in medio Judæa posita in contraria studia scindebatur: Aliis Antiocho, aliis Ptolemæo faventibus. Denique Onias sacerdos assumptis Judæorum plurimis fugit in Ægyptum, et a Ptolemæo honorifice susceptus, ^a accepit eam regionem quæ Heliopoleos vocabatur: et concedente rege, templum exstruxit in Ægypto simile templi Judæorum, quod permansit usque ad imperium Vespasiani, annis ducentis ^b quinquaginta. Ipsa autem ^c urbs quæ voca-

^a Tota hæc de Oniæ templo historia ex Josephi de Bello Jud. lib. vii, c. 10, translata est. Ille vero fusius reg onem, quam a Ptolemæo accepit Onias, describens, διδωσκον, ait. αὐτῷ χώρων ἑκατὸν ἐπὶ τοῖς ὀρθοῦντα σταδίοις ἀπέχουσαν, Μίμριως νόμος δὲ οὗτος Ἡλουπολίτης καλεῖται, ἔθα φρούριον κατασκευασάμενος Ὀνίας, τὸν μὲν γὰρ οὐχ ὁμοίον ᾠκοδόμησε τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ πύργῳ παραλήσιον. Ubi vides abs Hiero-γυνο, qui ait, simile exstructum Judaico templo, Jo-ephum dissentire, qui dissimile fuisse tradit.

^b Immo trecentos quadraginta tres numerat Jose-

phus: χρόνος ἦν εἰς τὴν ἀπόκλεισιν τοῦ καὶ γεγονὸς ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἑτη τρία καὶ τεσσαράκοντα καὶ τριακόσια. Rufinus vertit cccxxxiii; legendum vero nuperus Jo-ephii editor monet, cccxxxiii: quod clausum fuerit templum illud Vespasiani jussu paulo post Jerusalemitanum excidium circa annum U. C. 824. Vide Seldenum lib. i de Success. in Pontif. Hebr. c. viii.

^c Unde ait Josephus templum exstructum ἐν τῷ Ὀνίου καλουμένη.

tuor ventos cœli : orientem videlicet, et occidentem, A meridiam, et septentrionem, regnum illius divisum est. In Ægypto enim primus regnavit Ptolemæus Lagi filius, id est, ad meridiem. In Macedonia Philippus, qui et Aridens, frater Alexandri, id est, ad occidentem. Syriæ et Babylonis, et superiorum locorum, Seleucus Nicanor, id est, ad orientem. Asiæ et Ponti cæterarumque in ipsa plaga provinciarum Antigonus, id est, ad septentrionem. Hæc secundum totius orbis plagas dicimus. Cæterum qui in Judæa est, ad Aquilonem Syriam, et ad Meridiem Ægyptum habet. Quod autem ait : *sed non in posteros ejus*, hoc significat, quod liberos non habuerit : sed regnum ipsius in alienos laceratum sit : excepto fratre Philippo, qui Macedonas tenuit. Neque secundum potentiam illius qua dominatus est. Divisum enim in quatuor partes regnum imbecillius fuit : dum adversus se dimicant, et intestino furore bacchantur.

Lacerabitur [Al. *delebitur*] enim *ejus regnum etiam in externos : exceptis his*. Præter regna quatuor, Macedoniae, Asiæ, Syriæ et Ægypti, etiam in alios obscuriores, et minores reges Macedonum regnum laceratum est. Significat autem Perdiccam, et Crateron, et Lysimachum. Nam Cappadocia, et Armenia, Bithynia, et Heraclia, Bosphorusque et aliæ provinciæ de potestate Macedonum recedentes, diversos sibi reges constituerunt.

(Vers. 5.) *Et confortabitur rex Austri*. Ptolemæum indicat filium Lagi, qui primus regnavit in Ægypto, et vir prudentissimus fortissimusque ac ditissimus fuit, 704 et tantæ potentiæ, ut Pyrrhum regem Epirotarum expulsum restituerit [Al. restitueret] in regnum, Cyprumque obtinuerit et Phœnicen : et victo Demetrio filio Antigoni, Seleuco regni sui partem, quæ ab Antigono fuerat ablata, restituerit : Cariam quoque obtineret, et multas insulas urbesque et regiones, de quibus non est hujus temporis scribere. Idcirco autem cætera regna dimittens, Macedoniae videlicet et Asiæ, tantum de Ægypti et Syriæ narrat regibus : quia in medio Judæa posita, nunc ab illis, nunc ab istis regibus tenebatur. Et Scripturæ sanctæ propositum est, non externam absque Judæis historiam texere, sed eam quæ I-raeli populo copulata est.

Et de principibus ejus prævalebit super eum : et dominabitur dititione. Multa enim dominatio ejus. Iste est Ptolemæus Philadelphus secundus rex Ægypti, filius Ptolemæi superioris : sub quo LXX interpretes Alexandriae Scripturam sanctam in Græcum dicuntur vertisse sermonem : qui et Eleazaro pontifici multa Jerosolymam, et in templi donaria vasa transmisit : cujus bibliothecæ præfuit Demetrius Phalereus, idem apud Græcos orator, et philosophus : tantæque potentiæ fuisse narratur, ut Ptolemæum patrem vinceret. Narrant enim historiæ habuisse eum peditum ducenta millia, equitum viginti millia, curruum vero duo millia, elephantos quos primus eduxit ex Æthiopia, quadringentos. Naves longas,

quas nunc Liburnas vocant, mille quingentas ; alias ad cibaria militum deportanda, mille : auri quoque et argenti grande pondus : ita ut de Ægypto per singulos annos quatuordecim millia, et octingenta talenta argenti acceperit : et frumenti artabas (quæ mensura tres modios et tertiam modii partem habet) quinquies et decies centena millia.

(Vers. 6.) *Et post finem annorum fœderabuntur* (sive, ut Theodotio interpretatus est : *Et post annos illius commiscuntur*). *Filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis, facere amicitiam : et non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus ; et tradetur ipsa, et qui adduxerunt eam juvenes* [Vulg. *adolecentes*] *ejus : qui confortabant eam in temporibus*. Primum Syriæ regnavit, ut diximus, Seleucus, cognomento Nicanor. Secundus Antiochus, qui appellatus est Sotter. Tertius et ipse Antiochus, 705 qui vocabatur Θεός, id est, *Deus*. Iste adversus Ptolemæum Philadelphum, qui secundus imperabat Ægyptiis, gessit bella quamplurima, et totis Babylonis atque Orientis viribus dimicavit. Volens itaque Ptolemæus Philadelphus post multos annos molestum finire certamen, filiam suam nomine Berenicea, Antiocho uxorem dedit, qui de priorè uxore nomine Laodice, habebat duos filios, Seleucum, qui cognominatus est Callinicus, et alterum Antiochum. Duxitque eam usque Pelusium : et infinita auri, et argenti millia dotis nomine dedit : Unde *πορροπόρος*, id est, *dotalis* appellatus est. Antiochus autem Berenicen consortem regni habere se dicens, et Laodicea in concubinæ locum, post multum temporis amore superatus, Laodicen cum liberis suis reducit in regiam. Quæ metuens ambiguum viri animum, ne Berenicen reduceret, virum per ministros veneno interfecit. Berenicen autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni et Genneo Antiochiæ principibus occidendam tradidit : filiumque suum majorem Seleucum Callinicum in patris loco regem constituit. Et hoc est quod nunc dicitur : Post multos annos Ptolemæus Philadelphus et Antiochus Θεός facient amicitias : et filia Austri regis, hoc est Ptolemæi, veniet ad regem Aquilonis, id est, ad Antiochum, ut inter patrem ac virum jungat amicitias. Et non poterit, inquit, obtinere, nec semen illius stare in regno Syriæ ; sed et ipsa Berenice, et qui eam adduxerunt, interficientur. Rex quoque Antiochus qui confortabat eam, hoc est, per quem poterat prævalere, veneno uxoris occisus est.

(Vers. 7-9.) *Et stabit de germine radicum ejus plantatio : et veniet cum exercitu, et ingrediatur provinciam regis Aquilonis, et abutetur eis, et obtinebit. Insuper et deos eorum, et sculptilia, vasa quoque pretiosa auri et argenti captiva ducet in Ægyptum : ipse prævalebit adversus regem Aquilonis. Et intrabit in regnum rex Austri, et revertetur ad terram suam. Occisa Berenice, et mortuo Ptolemæo Philadelpho patre ejus in Ægypto, frater illius et ipse Ptolemæus cognomento Evergetes, tertius successit in regnum, de plantatione et de germine radicum ejus, eo quod cr-*

set germanus: et venit cum exercitu magno, et ingressus est provinciam **706** regis Aquilonis, id est, Seleuci cognomento Callinici, qui cum matre Laodice regnabat in Syria, et abusus est eis, et obtinuit, intantum ut Syriam caperet, et Ciliciam, superioresque partes trans Euphraten, et propemodum universam Asiam. Cunque audisset in Ægypto seditionem moveri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta millia talentorum argenti tulit, et vasa pretiosa simulacraque deorum, duo millia quingenta: in quibus erant et illa quæ Cambyses, capta Ægypto, et in Persas portaverat. Denique gens Ægyptiorum idololatriæ dedita: quia post multos annos deos eorum retulerat. *Evergeten* eum appellavit. Et Syriam quidem ipse obtinuit; Ciliciam autem amico suo Antiocho gubernandam tradidit, et Xanthippo, alteri duci, provinciis trans Euphraten.

(Vers. 10.) *Filii autem ejus provocabuntur: et congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: et veniet properans, et inundans, et revertetur, et concitabitur: et congregietur cum robore ejus.* Post fugam et mortem Seleuci Callinici, duo filii ejus Seleucus cognomento Ceraunus, et Antiochus qui appellatus est Magnus, provocati spe victoriæ et ultione parentis, exercitu congregato adversus Ptolemæum Philopatorem, arma corripunt. Cunque Seleucus major frater, tertio anno imperii esset occisus in Phrygia per dolum Nicanoris et Apaturii: exercitus qui erat in Syria Antiochum fratrem ejus cognomento Magnum de Babylone vocavit ad regnum. Et propterea nunc infert, quod duo quidem filii provocati sunt, et congregaverunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed quod unus Antiochus Magnus venerit de Babylone in Syriam, quæ eo tempore tenebatur a Ptolemæo Philopatore filio Evergetis, qui quartus regnavit in Ægypto; eumque pugnasset adversum duces ejus, immo proditione Theodotii obtinisset Syriam, quæ per successionem jam a regibus Ægypti tenebatur, in tantam venit audaciam, contempta luxuria Philopatoris, et magicis artibus, quibus inservire dicebatur, ut ultro Ægyptiis bellum conaretur inferre.

(Vers. 11, 12.) *Et provocatus rex Austri, egredietur, et pugnabit adversum regem Aquilonis: et præparabit multitudinem nimiam, et dabitur multitudo in manu ejus. Et copiet **707** multitudinem, et exaltabitur cor ejus: quia [Vulg. et] dejiciet multa millia: sed non prævalebit.* Ptolemæus enim cognomento Philopator, amissa Syria, proditione Theodotii, congregavit plurimam multitudinem, et ingressus est adver-

sus Antiochum Magnum, quem nunc regem Aquilonis vocat, juxta situm Ægypti et Judææ provinciæ; idem enim locus pro qualitate regionis, alteri ad Austrum, alteri ad Aquilonem situs est. Verbi gratia: Si de Judæa dicamus, Ægyptiis ad aquilonem, Syriis ad austrum est. Inito ergo certamine juxta oppidum Raphiæ, quod in foribus Ægypti est, omnem Antiochus amisit exercitum, et per deserta fugiens, pene captus est. Cumque cessisset Syria, ad extremum sædere et quibusdam conditionibus pugna finita est. Et hoc est quod Scriptura nunc dicit: *Dejiciet multa millia, Ptolemæus Philopator;* sed non prævalebit. Adversarium enim suum capere non potuit. Quodque sequitur.

(Vers. 13, 14.) *Et convertetur rex Aquilonis, et præparabit multitudinem multo majorem quam prius, et in fine temporum, annorumque veniet, properans cum exercitu magno et opibus nimis. Et in temporibus illis, multi consurgent adversum regem Austri.* Antiochum Magnum significat, qui contempta Ptolemæi Philopatoris ignavia, eo quod deperiret Agathocleam [Al. Agathoridam] psaltriam, fratremque ejus, et ipsum Agathoclen haberet concubinam, quem postea Ægypti ducem constituit, incredibilem de superioribus locis Babylonis exercitum congregavit. Et Ptolemæo Philopatore mortuo, adversum filium ejus, qui tunc quatuor annorum erat, et vocabatur Ptolemæus Ἐπιφανής, rupto sædere, movit exercitum. Tantæ enim dissolutionis et superbiæ Agathocles fuit, ut subditæ prius Ægypto provinciæ rebellarent: ipsaque Ægyptus seditionibus vexaretur. Philippus quoque rex Macedonum, et Magnus Antiochus, pace facta, adversum **708** Agathoclen et Ptolemæum Epiphanen dimicarent, sub hac conditione, ut proximas civitates regno suo singuli de regno Ptolemæi jungerent. Et hoc est quod nunc dicit, multos consurgere adversum regem Austri, Ptolemæum scilicet Epiphanen, qui erat ætate puerilli.

Filii quoque prævaricatorum populi tui extollentur, ut impleant visionem, et corruant [Vulg. corruent]. Pugnantis contra se Magno Antiocho et ducibus Ptolemæi, in medio Judææ posita in contraria studia scindebatur: Aliis Antiocho, aliis Ptolemæo faventibus. Denique Onias sacerdos assumptis Judæorum plurimis fugit in Ægyptum, et a Ptolemæo honorifice susceptus, a accepit eam regionem quæ Heliopoles vocabatur: et concedente rege, templum exstruxit in Ægypto simile templi Judæorum, quod permansit usque ad imperium Vespasiani, annis ducentis b quinquaginta. Ipsa autem c urbs quæ voca-

^a Tota hæc de Oniæ templo historia ex Josephi de Bello Jud. lib. vii, c. 10, translata est. Ille vero fusius regonem, quam a Ptolemæo accepit Onias, describens, δίδωσιν, αὐτὸν ἁπλῶς χώραν ἑκατὸν ἐπὶ τοῖς ἑβδομήκοντα σταδίοις ἀπέχουσαν, Μίμραρις νόμος δὲ οὗτος Ἡλιουπόλιτις καλεῖται, ἐνθα φρούριον κατασκευασάμενος Ὀνίας, τὸν μὲν ναὸν οὐχ ὅμοιον ἠκοδόμησε τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ πύργω παραπλήσιον. Ubi videtur abs Hieronymo, qui ait, simile exstructum Judaico templo, Jo-ephum dissentire, qui dissimile fuisse tradit.

^b Immo trecentos quadraginta tres numerat Jose-

phus: χρόνος ἦν εἰς τὴν ἀπόκλεισιν τοῦ ναοῦ γεγονώς ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἑτη τρία καὶ τεσσαράκοντα καὶ τριακόσια. Rufinus vertit cccxxxii; legendum vero nuper Jo-ephii editor monet, ccxxxiii: quod clausum fuerit templum illud Vespasiani jussu paulo post Jerusalemitanum excidium circa annum U. C. 824. Vide Seldenum lib. i de Success. in Pontif. Hebr. c. viii.

^c Unde ait Josephus templum exstructum ἐν τῷ ὄρει καλουμένην.

bat^h Oniæ, dimicantibus postea adversus Romanos A
 Judæis, ad solam usque deleta est: et neque urbis,
 neque templi, ullum restat vestigium. Sub occasione
 ergo Oniæ Pontificis, infinita examina Judæorum
 Ægyptum confugerunt. Eo tempore et Cyrenæorum
 multitudo conflata est. Asserebat enim ^a Onia se
 Isaïæ implere vaticinium scribentis: *Erit altare Do-*
mini in Ægypto, et titulus Domini in terminis ejus
(Isai xix, 19). Et hoc est quod nunc dicit: *Filii præ-*
varicatorum populi tui, qui dereliquerunt legem Do-
mini, volentes in alio loco præterquam jussum
erat, Deo victimas immolare, extollentur in super-
biam, et visionem, hoc est, Domini præceptum se
implere jactabunt. Sed corruent: quia et templum
et urbs postea destruentur. Cumque Antiochus tene-
rèt Judæam, missus Scopas ^b Æthiops, dux Ptole-
mæi partium, adversus Antiochum fortiter dimica-
vit, cepitque Judæam, et optimates Ptolemæi par-
tium secum abducens, in Ægyptum reversus est.

709 (Vers. 15, 16.) *Et veniet rex Aquilonis, et*
comportabit aggerem, et capiet urbes munitissimas, et
brachia Austri non sustinebunt: et consurgent electi
ejus ad resistendum, et non erit fortitudo. Et faciet
veniens super eum juxta placitum suum, et non erit qui
stet contra faciem ejus: et stabit in terra inclyta, et
consumetur in manu ejus. Antiochus enim volens
 Judæam recuperare, et Syriæ urbes plurimas, Sco-
 pam ducem Ptolemæi juxta fontes Jordanis, ubi
 nunc Paneas condita est, incho ærtamine sagavit, et
 cum decem millibus armatorum obsedit clausum in
 Sidonè. Ob quem liberandum misit Ptolemæus duc-
 ces inclytos Etopum, et Menelem, et Damoxenum
 [Vulg. Damoxenim]. Sed obsidionem solvere non
 potuit: donec fame superatus Scopas manus dedit,
 et nudus cum sociis dimissus est. Quodque illi,
Comportabit aggerem, illud significat, quod præsi-
 dium Scopæ in arce Jerusolymorum, annitentibus Ju-
 dæis, multo tempore oppugnavit: et ceperit alias
 urbes, quæ prius a Ptolemæi partibus tenebantur,
 Syriæ, et Ciliciæ, et Lyciæ [Al. Lydiæ]. Eo enim
 tempore captæ sunt Aphrodisias, et Soloe, et Ze-
 phyriion, et Mallos, et Anemurium [Al. Anemurum],
 et Selenus, et Coracesium, et Coricus, et Andriace,
 et Limyra, et Patara [Al. Patra], et Xanthus, et ad
 extremum Ephesus: de quibus universis et Græca,
 et Romana narrat historia. Quodque intulit: *Et sta-*
bit in terra inclyta, et consumetur, sive perficietur in
manu ejus; terram inclytam, sive, ut Septuaginta
interpretati sunt, voluntatis, hoc est, quæ compla-
ceat Deo, Judæam significat, et proprie Jerusalem,
in qua honorificè ^c susceptos eos qui partium Scopæ
erant, persecutus est. Pro terra inclyta, quod inter-

pretatus est Aquila, quem nos in hoc loco secuti su-
 mus, Theodotio ipsam Hebraicam verbum posuit
^d *σαβίθ*, pro quo Symmachus vertit, *terram fortitu-*
dinis.

(Vers. 17.) *Et ponet faciem suam ut veniat ad*
tendendum universum regnum ejus, et recta faciet cum eo.
Et filiam seminarum dabit ei, ut evertat illum [Vulg.
illud]. Ut evertat illum, hoc est, Ptolemæum, sive
 illud, hoc est, regnum ejus. Volens Antiochus non
 solum Syriam, et Ciliciam, et **710** Lyciam, et alias
 provincias, quæ Ptolemæi fuerant partium, possidere,
 sed in Ægyptum quoque regnum suum extendere,
 filiam suam Cleopatram per Euclem Rhodium sep-
 timo anno regni adolescentis, despondit Ptolemæo,
 et tertiodecimo anno tradidit, data ei dotis nomine
 omni Cœlesyria et Judæa. Filiam autem seminarum
 per *πλευρασµόν* vocat, ut est illud poeticum:

..... Sic ore locuta est.
 Vocemque his auribus hauci.

(Vers. 18, 19.) *Et non stabit, nec illius erit. Et con-*
vertet faciem suam ad insulas, et capiet multas: et
cessare faciet principem opprobrii sui, et opprobrium
ejus convertetur in eum. Et convertet faciem suam ad
imperium terræ suæ, et impinget, et corruet, et non in-
venietur. Neque enim obtinere potuit Ægyptum:
 quia Ptolemæus Epiphanes et duces ejus, sentien-
 tes dolum, cautius se egerunt, et Cleopatra magis
 viri partes, quam parentis fovit. Unde venit se ad
 Asiam, et navali certamine adversum plurimas in-
 sulas dimicans, cepit Rhodum [Al. Rhodum], et
 Samum, et Colophonam [Al. Colophoniam et Bo-
 clam], et Phocæam, et alias multas insulas. Sed oc-
 currit ei L. Scipio Nasica cum fratre suo Publio Sci-
 pione Africano, qui Annibalem vicerat. Cum enim
 consul Nasica frater Africani hebetioris esset ingenii,
 et contra regem potentissimum senatus ei bellum
 nollet credere, spontaneam legationem obtulit Afri-
 canus pro fratris injuria. Victus ergo Antiochus, ia-
 tra Taurum regnare jussus est, et inde fugit ad A-
 pamiam, ac Susam, et ultimas regni sui penetravit
 urbes. Cumque adversum Elimæos pugnaret, cum
 omni est deletus exercitu. Et hoc est, quod nunc
 Scriptura dicit, quod multas insulas ceperit: et vin-
 cente Romano, regnum Asiæ perdiderit: et oppro-
 brium ejus conversum sit in caput ejus: et ad ex-
 tremum de Asia fugiens, reversus sit ad imperium
 terræ suæ, et impegit atque corruerit, et locus
 ejus non sit inventus.

(Vers. 20.) *Et stabit in loco ejus vilissimus, et in-*
dignus decore regio: et in paucis diebus conteretur,
non in furore, nec in prælio. Seleucum dicit cogno-
 miento Philopatorem **711** filium Magni Antiochi,
 qui nihil dignum Syriæ et patris geasit imperio, et

et mox persecutus pro persecutus.
^a Verius, ut videtur, mss. Palatin. et penes Mont-
 faucon. Sangerm. habent cum *ϕ* et Latinis litteris
Sabir. Sic Theodoritus: *Τῶς τῶν τῆν Ἑβραίων γωνίῃ*
εἰς τῆν Ἑλλάδα μεταβληθέντων, γῆν τοῦ Σαβίρ καλεῖ-
κασι. Videtur nihiloscilicet Theodotio posuisse Σαβίρ,
vel Σαβίρα.

^a Hanc Isaïæ prædictionem alibi S. Doctor in Com-
 ment. in illam Isaïæ locum contra ipsum Oniam
 exagitat. Isaïas quippe spirituale Christi regnum de-
 scribens dixerat in Ægyptum usque propagatum iri.

^b Nostri mss. *Æthioli*, sive *Eptoli* filius legunt.
 Vide Polybium lib. 14, cap. 26, etc.

^c Rescribit Victorius ex ingenio, sive ad superio-
 ris contextus seriem, *susceptus*, scilicet Antiochus:

absque ullis praeliis inglorius perlit. Porro Porphyrius non vult hunc esse Seleucum, sed Ptolemæum Epiphaneum, qui Seleuco sit molitus insidias, et adversam eum exercitum præparavit, et idcirco veneno sit interfectus a ducebus suis. Quod cum unus ab illo quæreret, tantas res moliens ubi haberet pecuniam? respondit, sibi amicos esse divitias. Quod cum divulgatum esset in populis, timuerunt duces ne auferret eorum substantiam, et idcirco eum maleficis artibus occiderunt. Sed quomodo potest in loco Magni Antiochi stare Ptolemæus, qui hoc omnino non fecit: maxime cum LXX interpretati sunt, et *stabit de radice ejus plantatio*, id est, *de germine ejus, et semine*, percussio dignitatem imperii: et *in paucis diebus conteretur absque ira et praelio*? Hebræi vilissimum et indignum decore regio Tryphonem intelligi volunt, qui tutor pueri arripuit tyrannidem.

(Vers. 21 seqq.) *Et stabit in loco ejus despectus: et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulencia. Et brachia pugnantia expugnabuntur a facie ejus, et conterentur insuper et dus fœderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, et ascendet, et superabit in modico populo. Et abundantes, et uberes urbes ingreditur: et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum ejus: rapinas, et prædam, et divitias eorum dissipabit, et contra firmissimas cogitationes inibit, et hoc usque ad tempus.* Hucusque ordo historiæ sequitur, et inter Porphyrium ac nostros [Al. nos], nulla contentio est. Cætera quæ sequuntur usque ad finem voluminis, ille interpretatur super persona Antiochi qui cognominatus est Epiphaneus, frater Seleuci, filius Antiochi Magni, qui post Seleucum undecim annis regnavit in Syria, obtinuitque Judæam, sub quo Legis Dei persecutio et Machabæorum bella narrantur. Nostri autem hæc omnia de Antichristo prophetari arbitrantur qui ultimo tempore futurus est. Cumque eis videatur illud opponi: quare tantos in medio dereliquerit sermo propheticus, a Seleuco usque ad consummationem mundi: respondent quod et in priori historia ubi de regibus Persicis dicebatur, quatuor tantum reges post Cyrum Persarum posuerit, et 712 multis in medio transiitis, repente venerit ad Alexandrum regem Macedonum: et hanc esse Scripturæ sanctæ consuetudinem, non universa narrare, sed ea quæ majora videantur exponere. Cumque multa quæ postea lecturi et exposituri sumus, super Antiochi persona conveniant, typum eum volunt Antichristi habere: et quæ in illo ex parte præcesserint, in Antichristo ex toto esse complenda. Et hunc esse morem Scripturæ sanctæ, ut futurorum veritatem præmittat in typis, juxta illud, quod de Domino Salvatore in septuagesimo primo psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, et omnia quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire: Neque enim permansit ille *cum sole et ante lunam generationis generationum* (Psal. LXXI): neque dominatus est a mari

^a Antea Sactorium, alii libri Satorium: tum latissimo pro lacinosissimo. Vide superius Prologum hu-

A usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes servierunt ei, neque ante solem permansit nomen ejus: nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem et quasi in umbra, et imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius impleantur. Sicut igitur Salvator habet, et Salomonem, et ceteros sanctos, in typum adventus sui: sic et Antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est, templumque violavit, recta typum sui habuisse credendus est. Sequamur igitur expositionis ordinem, et juxta utramque explanationem, quid adversariis, quid nostris videatur, breviter annotemus. *Stabit, inquit, in loco Seleuci, frater ejus Antiochus Epiphaneus, cui primum ab his qui in Syria Ptolemæo favebant non dabatur honor regius, sed postea simulatione elementis obtinuit regnum Syriae.* Et brachia pugnantis Ptolemæi, et universa vastantis, expugnata sunt a facie Antiochi atque contrita. Brachia autem fortitudinem vocat: unde et manus appellatur exercitus multitudo. Et non solum, ait, Ptolemæum vicit fraudulencia, sed ducem quoque fœderis, hoc est, Judam Machabæum superavit dolis. Sive quod dicit hoc est: Cum ipsa obtulisset pacem Ptolemæo, et fuisset dux fœderis, postea est ei molitus insidias. Ptolemæum autem hic non Epiphaneum significat, qui quintus regnavit in Ægypto, sed Ptolemæum 713 Philometorem, filium Cleopatras sororis Antiochi, cujus hic avunculus fuit. Et cum post mortem Cleopatras Eulais eunuchus nutritus Philometoris, et Leneus Ægyptum regerent, et repeterent Syriam quam Antiochus fraude occupaverat, ortum est inter avunculum et puerum Ptolemæum prælium. Cumque inter Pelusium et montem Casium prælium commisissent, victi sunt duces Ptolemæi. Porro Antiochus parcens puero, et amicitias simulans, ascendit Memphim, et ibi ex more Ægypti regnum accipiens, puerique rebus se providere dicens, cum modico populo omnem Ægyptum subjugavit sibi, et abundantes atque uberrimas ingressus est civitates. Fecitque quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim regum Syriae ita vastavit Ægyptum; et omnes eorum divitias dissipavit; et tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, sua fraude subverteret. Hæc Porphyrius sequens, a Sutorium sermone lacinosissimo prosecutus est, quæ nos brevi compendio diximus. Nostri autem et melius interpretantur, et rectius: quod in fine mundi hæc sit facturus Antichristus, qui consurgere habet de modica gente, id est, de populo Judæorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulenciam obtineat principatum, et brachia pugnantis populi Romani expugnentur ab eo, et conterantur: et hoc faciet quia simulabit se

juxta Commentarii sub fin. nota b.

ducem esse fœderis, hoc est, Legis et Testamenti Dei. Et ingrediatur urbes ditissimas, et faciet quæ non fecerunt patres ejus, et patres patrum illius. Nullus enim Judæorum absque Antichristo in toto umquam orbe regnavit. Et contra firmissimas cogitationes sanctorum inibi consilium, facietque universa usque ad tempus: donec eum Dei voluntas facere ista permiserit.

(Vers. 25, 26.) *Et concitabitur fortitudo ejus, et cor ejus adversus regem Austri in exercitu magno. Et rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis: et non stabunt, quia inibunt adversum eum consilia. Et comedentes panem cum eo conterent eum: exercitusque ejus opprimetur, 714 et cadent interfecti plurimi.* Hæc Porphyrius interpretatur de Antiocho, qui adversus Ptolemæum sororis suæ filium profectus est cum exercitu magno. Sed et rex Austri, id est, duces Ptolemæi provocati sunt ad bellum multis auxiliis, et fortibus nimis, et non potuerunt resistere Antiochi consiliis fraudulentis; qui simulavit pacem cum sororis filio, et comedit cum eo panem, et postea occupavit Ægyptum. Nostri autem secundum superiorem sensum interpretantur omnia de Antichristo, qui nasciturus est de populo Judæorum, et de B. bylone venturus, primum superatus est regem Ægypti, qui est unus de tribus cornibus, de quibus antea jam diximus.

(Vers. 27, 28.) *Duorum quoque regum cor erit ut male faciant, et ad mensam unam mendacium loquentur, et non proficient: quia adhuc suis in aliud tempus. Et revertetur in terram suam cum multis opibus.* Nulli dubium est quin Antiochus pacem cum Ptolemæo fecerit, et inierit cum eo convivium, et dolos machinatus sit, et nihil profecerit: quia regnum ejus non potuerit obtinere, sed a militibus Ptolemæi ejectus sit. Verum ex eo quia Scriptura nunc dicit duos fuisse reges, quorum cor fuerit fraudulentum, ut sibi mutuo malefacerent, hoc secundum historiam non potest demonstrari. Ptolemæus epim parvus ætate erat, et deceptus Antiochi fraude, illi malum cogitare quid potuit? Unde volunt nostri hæc omnia a referre ad Antichristum et ad regem Ægypti, quem primum superatus est.

(Vers. 29, 30.) *Et cor ejus adversus Testamentum sanctum, et faciet, et revertetur in terram suam. Statuto tempore revertetur, et veniet ad Austrum: et non erit priori simile novissimum. Et veniet super eum trieres, et Romani, et percutietur.* Sive ut alius interpretatus est: *et comminabuntur ei.* Et Græca, et Romana narrat historia, postquam reversus est An-

tiochus expulsus ab Ægyptiis, venisse eum in Judæam, hoc est, adversus Testamentum sanctum, et spoliasse templum, et auri tulisse quamplurimum, positoque in arce præsidio Macedonum, reversum in terram suam. Et post biennium rursus contra Ptolemæum exercitum 715 congregasse, et venisse ad Austrum. Cumque duo fratres Ptolemæi, Cleopatraz filii, quorum avunculus erat, obsiderentur Alexandriæ, legatos venisse Romanos: quorum unus Marcus ^b Popilius Lenas, cum eum stantem invenisset in littore, et senatusconsultum dedisset, quo jubebatur ab amicis populi Romani recedere, et suo imperio esse contentus, et ille ad amicorum responsionem consilium distulisset, orbem dicitur fecisse in arenis baculo quem tenebat in manu, et circumscripsisse regem atque dixisse: Senatus et populus Romanus præcipiunt, ut in isto loco respondeas, quid consilii geras. Quibus dictis ille perterritus ait: Si hoc placet senatui et populo Romano, recedendum est, atque ita statim movit exercitum. Percussus autem dicitur esse, non quod interierit, sed quod omnem arrogantiam perdidit magnitudinem. De Antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit adversus Testamentum sanctum, et primum contra regem Ægypti dimicans, c Romanorum protinus auxilio terreatur. Hæc autem sub Antiocho Epiphane in imagine præcesserunt, ut rex sceleratissimus, qui persecutus est populum Dei, præfigeret Antichristum, qui Christi populum persecuturus est. Unde multi ^d nostrorum putant ob sævitæ et turpitudinis magnitudinem, Domitium Neronem Antichristum fore.

Et revertetur, et indignabitur contra Testamentum sanctuarii, et faciet ac revertetur, et cogitabit de his [Vulg. adversum eos] qui dereliquerunt Testamentum sanctuarii. Hæc plenius in Machabæorum geis legitimus (I Mach. 1): quod postquam eum de Ægypto pepulerunt Romani, indignans venerit contra Testamentum sanctuarii, et ab his invitatus sit qui dereliquerant Legem Dei et se cæremoniis miscerant ethnicorum. Quod plenius complendum est sub Antichristo, qui indignabitur contra Testamentum Dei, et cogitabit adversum illos quos vult Legem Dei derelinquere. Unde significantius interpretatus est Aquila: 716 *Et cogitabit, ut deseratur pactum sanctuarii.*

(Vers. 31.) *Et brachia ex eo stabunt, et polluent [Vulg. et polluant] sanctuarium fortitudinis, et auferent jagescificium, et dabunt abominationem in desolationem. Pro brachiis, c alius interpretatus est semina, ut signi-*

^a Victorius ex Brixianis codd., *referri*, et mox *superatus* est.

^b Nostri mss., *Pompilius*: solemne autem est has voces confundi, unde et *Pompilia* lex et *Popilia* dicitur, et *Pompilius Rufus*, et *Popilius Rufus*.

^c Coniunctior hæc lectio est Vatic. ms., *Romanorum protinus auxilio*, etc. Nec male Palat., *Romanorum timore pro ejus*, etc. Nullo autem sensu antea erit. *Romanorum pro ejus auxilio*.

^d Ita sane arbitratus est, ut aliquem de nomine proferam, Victorinus in Apocalypsin: quam sen-

tentiam probe refutat Lactantius de mortibus Persecutorum cap. 11, in fine; sed et Augustinus de Civitate Dei lib. xx, cap. 19; Ambrosiaster in primam ad Corinthios iv, 9; Severus Sulpicius Hist. lib. ii, c. 29, et Dialog. 2, cap. ultimo: denique e Græcis Chrysostomus Homil. 4, in secundam ad Thessalonicenses. Vid. Epist. 121, ad Algasiam, Quæst. ultima. Porro mss. *Domitianum* pro *Domitium* legunt: Vatic. *Domitianum vel Neronem*.

^e Pro alius maluisset Victorius *Aquila*, prout duos, quos laudat, mss. præferbant.

ficaret stirpem atque progeniem. Volunt autem eos significari qui ab Antiocho missi sunt post biennium quam templum exspoliaverat, ut tributa exigerent a Judæis, et auferrent cultum Dei, et in templo Jerusalem, Jovis Olympii simulacrum et Antiochi statuas ponerent, quas nunc *abominationem desolationis* vocat, quando ablatum est holocaustum, et jure sacrificium. Quæ universa in typo Antichristi, nostri præcessisse contendunt, qui se sessurus est in templo Dei, et se facturus ut Deum. Judæi autem nec de Antiocho Epiphane, nec de Antichristo, sed de Romanis intelligi volunt, de quibus supra dictum est: *Et venient trieres*, sive Itali atque Romani, et humiliabitur. Post multa, inquit, tempora de ipsis Romanis, qui Ptolemæo venerè auxilio, et Antiocho comminati sunt, consurget rex Vespasianus, surgent brachia ejus, et semina, Titus filius cum exercitu, et polluent sanctuarium, auferentque jure sacrificium, et templum tradent æternæ solitudini. סוּמ (צוּיִם), quippe et סַעַתָּיִם (כַּתִּיִם) quos nos *trieres et Romanos* interpretati sumus, Hebræi *Italos* volunt intelligi atque *Romanos*.

(Vers. 52.) *Et impii in testamentum simulabunt fraudulenter. Populus autem sciens Deum suum, obtinebit et faciet.* Et hoc in Machabæis legimus, quod quidem simulaverint se Legis Dei esse custodes, et postea cum gentibus pactum fecerint: alii vero permanserint in religione; quod et Antichristi temporibus futurum arbitror, quando refrigescet charitas mulorum. De quibus Dominus loquitur in Evangelio: *Putas, Filii hominis veniens inveniet fidem super terram* (Luc. xviii, 8)?

Et docti in populo docebunt plurimos, et 717 ruent in gladio, et in flamma, et in captivitate, et in rapina dierum. Quanta Judæi ab Antiocho passisunt, Machabæorum libri referunt, et triumphus eorum testimonio sunt: qui pro custodia legis Dei, flammam, et gladios, et servitutem, et rapinas, et pœnas ultimas sustinuerunt. Quæ futura nemo dubitet sub Antichristo, multis resistentibus potentæ ejus, et in diversa lugentibus. Quæ Hebræi in ultima eversione templi, quæ sub Vespasiano et Tito accidit, interpretantur, fuisse plurimos de populo qui scirent Dominum suum, et pro custodia Legis ejus interfecti sunt [Al. sint].

(Vers. 34, 55.) *Cumque corruerint, sublevabuntur in auxilio parvulo, et applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditis ruent, ut consentent, et eligantur, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia adhuc aliud tempus erit.* Parvulum auxilium, Mathathiam significari arbitratur Porphyrius, de vico [Al. monte] Modin; qui adversum duces Antiochi rebellavit, et cultum veri Dei servare conatus est (I Mach. ii). Parvum autem, inquit, auxilium vocat, quia occisus

A est in prælio Mathathias, et postea Judas filius ejus qui vocabatur Machabæus, pugnans cecidit, et cæteri fratres ejus adversariorum fraude decepti sunt. Lege Machabæorum libros. Hæc, ait, omnia idcirco sunt facta, ut probentur et eligantur sancti, et dealbentur usque ad tempus præfinitum, quia in aliud tempus erat dilata victoria. Sub Antichristo parvum auxilium nostri intelligi volunt, quia congregati sancti resistent ei, et utentur auxilio parvulo, et postea de eruditis corruent plurimi. Et hoc fiet, ut quasi consentent in fornace, et dealbentur, et eligantur donec veniat tempus præfinitum, quia vera victoria in adventu Christi erit. Hebræorum quidam hæc de Severo, et Antonino principibus intelligunt, qui Judæos plurimum dilexerunt. Alii vero de Juliano imperatore: quod quando oppressi fuerint a Caio Cæsare, et in captivitate angustiis multa perpassi, ille consurgat, Judæos amare se simulans, et in templo eorum immolaturum se esse promittens: in quo parvam spem auxilii habebunt, et applicabuntur illis 718 gentilium plurimi, non in veritate, sed in mendacio. Pro idolorum enim cultu, ejus simulabunt amicitias. Et hoc facient, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Tempus enim veræ salutis eorum, et auxilii futurum esse Christum, quem falso putant esse venturum: cum sint recepturi Antichristum (I Cor. xi).

(Vers. 56.) *Et faciet juxta voluntatem suam rex, et elevabitur, et magnificabitur adversum omnem deum, et adversum Deum deorum loquetur magnifica: et dirigit* [Vulg. dirigitur] *donec compleatur ira* [Vulg. iracundia], *perpetrata quippe definitio est.* Sive ut alius interpretatus est: *in ipso enim erit consummatio.* Ab hoc loco Judæi dici de Antichristo putant, quod post Juliani parvum auxilium surrecturus sit rex qui faciat juxta voluntatem suam, et elevetur contra omne quod dicitur deus, et adversum Deum deorum loquatur magnifica: ita ut sedeat in templo Dei, et seipsum faciat Deum, et dirigatur voluntas ejus, donec compleatur ira Dei, quia in ipso erit consummatio. Quod quidem et nos de Antichristo intelligimus. Porphyrius autem et cæteri qui sequuntur eum, de Antiocho Epiphane diei arbitrantur quod erectus sit contra cultum Dei, et in tantam superbiam venerit, ut in templo Jerusalem simulacrum suum poni jusserit. Quodque sequitur: *et dirigit, donec compleatur ira, quia in ipso erit consummatio*, sic intelligunt, tam diu eum posse, donec irascatur ei Deus, et ipsum interfici jubeat. Siquidem Polybius et Diodorus qui Bibliothecarum scribunt historias, narrant eum non solum contra Deum fecisse Judææ, sed avaritiæ facibus accensum, etiam templum Diane in Elimaide, quod erat ditissimum, spoliare conatum: oppressumque a custodibus tem-

^a Palat. et Vatic. mss. quem falso sperant esse, etc.

^b Victorius ad Vulgatæ exemplum loquetur, et paulo post dirigitur.

^c Est qui valde velit rescribi et corrigi, *Bibliothecæ scribunt historiarum*, ex ipso Diodoriano operis titulo; atque Eusebii loco Præpar. Evang. l. i, c. 6:

ὅτι μίαν συννημοκῶς πραγματείαν ἄπασαν τὴν ἱστορικὴν Βιβλιοθήκην.

^d Confer et Machabæorum l. i, cap. 7, et Appianum in Syriac. qui templum istud non Diane, sed Veneris appellat; Diane vero, præter Polybium ac Diodorum, Josephus.

pli et vicinis circum gentibus, et quibusdam phantasiis atque terroribus versum in amentiam, ac postremum morbo interiisse, et hoc ei accidisse commemorant, quia templum Dianæ violare conatus sit. Nos autem dicimus, etiamsi acciderit ei, ideo accidisse, quia in sanctos Dei multam exercuerit crudelitatem, et polluerit templum ejus. Non enim pro eo quod **719** conatus est facere, et acta pœnitentia, desivit implere, sed pro eo quod fecit punitus esse credendus est.

(Vers. 37 seqq.) *Et Deum patrum suorum non reputabit, et erit in concupiscentiis seminarum: nec quemquam deorum curabit, quia adversum universa consurget. Deum autem MAOZIM in loco suo venerabitur; et Deum quem ignoraverunt patres ejus, colet auro et argento, et lapide pretioso, rebusque pretiosis. Et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit, et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito.* Pro eo quod nos interpretati sumus, et erit in concupiscentiis seminarum, LXX transtulerunt, et concupiscentiis mulierum non subiacebit. Rursus pro Deo MAOZIM (מַעֲזִים), quod habetur in Hebraico, Aquila transtulit, *Deum fortitudinum; LXX, Deum fortissimum.* Quia vero in Hebraico pro eo, quod nos diximus: et erit in concupiscentiis seminarum, ambigue positum est, dicens Aquila, qui verbum expressit e verbo: και ἐπὶ θεῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, και ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, και ἐπὶ πάντα θεῶν οὐ συνήσει, id est, et super Deum patrum suorum non intelliget, et super concupiscentiam seminarum, et super omnem Deum non intelliget. Quibus verbis intelligitur habere eum concupiscentiam seminarum, et non habere. Si legerimus, et intellexerimus ἀπὸ κοινῆς, et super concupiscentiam seminarum non intelliget, de Antichristo facilius interpretatio est: quod ideo simul et castitatem, ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, et super concupiscentiam seminarum, ut subaudiatur erit, Antiochi personæ magis coaptabitur, qui luxuriousissimus fuisse dicitur, et in tantum dedecus per supra et corruptelas venisse regis dignitatis, ut inimicem quoque et scortis publice jungeretur, et libidinem suam, populo præsentem, compleret. Deum MAOZIM ridicule Porphyrius interpretatus est, ut diceret in vico Modin, unde fuit Mathathias, et filii ejus, Antiochi ducis, Jovis posuisse statuum: et compulisse Judæos, ut ei victimas immolarent, id est, deo Modin. Quod autem sequitur, et deum quem ignoraverunt patres ejus, colet, hoc magis Antichristo quam Antiocho convenit. Legimus enim Antiochum idolorum **720** Græcia: habuisse cultum, et Judæos atque Samaritas ad venerationem suorum deorum compulisse. Necnon et hoc quod infert, et faciet ut muniat MAOZIM cum deo alieno quem cognovit: et multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito, Theodotio interpre-

A talus est: *Et aget hæc ut muniat præsidia cum deo alieno: et cum eis ostenderit, multiplicabit honorem, et dominari eos multis faciet, et terram dividet gratis.* Pro præsidis, confugia interpretatus est Symmachus: quod Porphyrius ita edisserit: faciet hæc omnia ut muniat arcem Jerusalem, et in cæteris urbibus ponat præsidia, et Judæos doceat adorare Deum alienum: haud dubium quin Jovem significet. Quem cum illis ostenderit, et adorandum esse persuaserit: tunc dabit deceptis honorem, et gloriam plurimam, et faciet cæteris, qui in Judæa fuerint dominati, et pro prævaricatione possessiones dividet, et dona distribuet. Antichristus quoque multa deceptis munera largietur, et terram suo exercitui dividet: quosque terrore non quiverit, subjugabit avaritia.

B (Vers. 40, 41.) *Et in tempore præfinito præliabitur adversum eum rex Austri: et quasi tempestas venit contra illum rex Aquilonis in curribus, et in equitibus, et in classe magna: et ingreditur terras, et conteret, et pertransiet. Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent.* Pro quo interpretatus est Symmachus: et multi millia corruent: Theodotio, et multi infirmabuntur. Multas autem corruere juxta Aquilam, vel urbes, vel regiones, vel provincias intellige. Et hæc Porphyrius ad Antiochum refert: quod undecimo anno regni sui rursus contra sororis filium Ptolemæum Philometorem dimicaverit. Qui audiens venire Antiochum, congregavit multa populorum millia. Sed Antiochus quasi tempestas valida in curribus, et in equitibus, et in classe magna ingressus sit terras plurimas, et transeundo universa vastaverit: veneritque ad terram inclytam, id est, Judæam, quam Symmachus *terram fortitudinis* interpretatus est: pro qua Theodotio ipsum verbum Hebraicam posuit SABAI [Al. SABAM et BABA] (צבא): et arrem munerit de ruinis murorum civitatis, **721** et sic perrexerit in Ægyptum. Nostri autem ad Antichristum et ista referentes, dicunt quod primum pugnaturus sit contra regem Austri, id est, Ægypti, et postea Libyas, et Æthiopas superaturus: quæ de decem cornibus tria contrita cornua supra legimus; et quia venturus sit in terram Israel, et multæ ei vel urbes, vel provinciæ daturæ manas.

Hæc autem solæ salvabuntur de manibus ejus, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon. Antiochus, aiunt, festinans contra Ptolemæum regem Austri, Idumæos, et Moabitas, et Ammonitas qui ex latere Judææ [Al. Idumææ] erant, non tetigit: ne occupatus allo prælio, Ptolemæum redderet fortiorem. Antichristus quoque Idumæam, et Moabitas, ac filios Ammon, id est, Arabiam relinquet intactam: quia illuc Sancti ad deserta confugient.

(Vers. 42, 43.) *Et mittet manum suam in terras, et terra Ægypti non effugiet: et dominabitur thesaurorum auri atque argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti. Per Libyas [Vulg. Libyam et Æthiopiã]*

^a Hic atque inferius ubi locus iste recurrit, cum negandi particula, quem non cognovit, in Palat. ms. fertur.

^b Supplevimus hic vocem tri ex ms. Vaticano, quæ antea ob earundem litterarum in subsequenti verbo recursam, fuerat prætermissa.

quoque et *Æthiopias transibit*. Hæc Antiochum ex parte fecisse legimus. Sed quod sequitur, *per Libyas et Æthiopias transibit*, magis nostri asserunt Antichristo convenire. Antiochus enim Libyam quam plerique Africam intelligunt, Æthiopiamque non tenuit: nisi forte quia in ipso climate sunt provinciæ *Ægypti*, et longe per desertam vicinæ, captis *Ægyptiis*, etiam istæ provinciæ conturbatæ sunt. Unde non dicit, quod ceperit eas: sed per Libyas Æthiopiasque transierit.

(Vers. 44, 45.) *Et fama turbabit eum* [Vulg. eam] ab Oriente et ab Aquilone. Et veniet in multitudo magna, ut conterat et interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum in *Apedno*: inter ^a duo maria super montem inclytum et sanctum, et veniet usque ad summum ejus, et nemo auxiliabitur ei. Et in hoc loco Porphyrius tale nescio quid de Antiocho somniat: Pugnans, inquit, contra *Ægyptios*, et Libyas Æthiopiasque pertransiens, audiet sibi ab Aquilone et ab Oriente prælia concitari, unde et regrediens caplet *Aradios* resistentes, et omnem in littore Phœnicis vastabit provinciam. 722 Confestimque perget ad *Artaxiam* regem *Armeniæ*, qui de Orientis partibus movebitur, et interfectis plurimis de ejus exercitu, ponet tabernaculum suum in loco *Apedno*, qui inter duo latissima situs est flumina, *Tigrim*, et *Euphratem*. Cumque hucusque processerit, in quo monte inclyto sederit et sancto, dicere non potest: quamquam inter duo maria eum sedisse, probare non potest, et stultum sit duo *Mesopotamiæ* flumina, duo maria interpretari. Montem autem inclytum idcirco præterlit, quia secutus est *Theodotionis* interpretationem, qui ait: *inter media maria super montem Saba sanctum*. Cumque *Saba* nomen montis, vel *Armeniæ*, vel *Mesopotamiæ* putet, quare sit sanctus dicere non potest: etiam hac licentia mentiendi, possumus nos addere quod ille contulit: *sanctum dici montem*, quia juxta errorem *Armeniorum* sit idolis consecratus. Et veniet, inquit, usque ad summum ipsius montis, in *Ellmaide* provincia, quæ est ultima *Persarum* ad Orientem regio; ibique volens templum *Dianæ* spoliare, quod insulita donaria habebat, fugatus a barbaris est, qui mira veneratione fanum illud suspiciebant, et mortuus est mœrore consumptus in *Tabes*, oppido *Persidis*. Hæc ille in suggillationem nostri artificiosissimo sermone composuit, quæ etiamsi potuerit approbare, non de Antichristo dicta, sed de Antiocho, quid ad nos, qui non ex omnibus *Scripturarum* locis Christi probamus adventum, et Antichristi mendacium? Pone enim hæc dici de Antiocho, quid nocet religioni nostræ? Numquid et in superiori Vi-

si stone, ubi in Antiocho propheta consummata est, aliquid de Antichristo dicitur? Dimittat itaque dubia, et in manifestis hæreat: dicatque quis sit ille lapis, qui de monte abscissus sine manibus, creverit in montem magnum, et orbem impleverit, et quadriformem imaginem contriverit: qui sit ille filius hominis, qui cum nubibus venturus sit, et staturus ante vetustum dierum, et dandam ei regnum quod nullo sine claudatur: omnesque populi, tribus ac lingua, ipsi servituri sint. 723 Hæc quæ manifesta sunt præterit, et de *Judæis* asserit prophetari, quos usque hodie servire cognoscimus. Et dicit eum qui sub nomine *Danielis* scripsit librum, ad refocillandam spem suorum fuisse mentitum. Non quo omnem historiam futuram nosse potuerit, sed quo jam facta memoraret; et in ultimæ visionis calumniis immoratur, flumina ponens pro mari, et montem inclytum et sanctum *Apedno*^b, quem ubi legerit, nullam potest proferre historiam. Nostri autem extremum Visionis hujus capitulum super Antichristo sic exponunt, quod pugnans contra *Ægyptios* Libyasque, et Æthiopias, et tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus sit de *Aquilonis* et de *Orientis* partibus adversum se bella consurgere, quod veniens cum magna multitudine, ut conterat et interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in *Apedno* juxta *Nicopolim*, quæ prius *Emmaus* vocabatur: ubi incipiunt *Judææ* provinciæ montana consurgere. Denique inde se erigens usque ad montem *Oliveti*, *Jerosolymorum* regio ascenditur; et hoc esse quod nunc *Scriptura* dicit: *Et cum fixerit tabernaculum suum in montanæ provinciæ radicibus inter duo maria*, mare videlicet quod nunc appellatur *Mortuum* ab Oriente, et mare *Magnum* in cujus littore *Cæsarea*, *Joppe*, *Ascalon*, et ^c *Gazæ* sitæ sunt. Tunc veniet usque ad summum montis ejus, hoc est, montanæ provinciæ, id est, verticem montis *Oliveti*, qui inclytus vocatur, quia ex eo *Dominus* atque *Salvator* ascendit ad Patrem, et nullus Antichristo poterit auxiliari, contra se *Domino* sæviante. Et asserunt ibi Antichristum esse periturum, unde *Dominus* ascendit ad cælos. *Apedno* verbum compositum est, quod si divides, intelligi potest, *θρόνου αὐτοῦ*, id est, solii sui. Et est sensus: Et liget tabernaculum^d suum et thronum suum inter maria super montem inclytum et sanctum. Hunc locum *Symmachus* 724 ita interpretatus est: *καὶ ἐπὶ τὰς σκηνὰς τοῦ ἱεροστασίου αὐτοῦ μεταξύ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὄρος τῆς δυνάμεως τὸ ἕγιον, καὶ ἤξει ἕως ἄκρου αὐτοῦ*, quod in Latino sonat: et extendet [Al. extendit] papiliones equitatus sui inter maria, super montem fortitudinis sanctum, et veniet usque ad verticem montis. Theodo-

^a Expungit *Victorius* duo, quæ vox tametsi in expositione subintelligitur, in nulla tamen editione sacri textus habetur.

^b Illic vero ad superioris contextus seriem addit *Victorius* voces *Sabin* vocans.

^c Duo mss. *Gaza*, minori numero. Sed quod *Gazas* plurali dicat *S. Doctor*, ex eo videtur, quod urbem utramque, *Majumam* scilicet, et *Gazam* pro-

prie dictam intelligit, quæ tamen aliquo spatio a mari aberat. *Sozomenus* Hist. lib. vii, cap. 21, proprio nomine etiam illam *Gazam* vocat, et maritimam dicit: *Ἐν Γάζῃ πρὸς θάλασσαν, ὅπου καὶ Μαϊουμῶν ὀνομαζοῦσιν*.

^d *Palatin.*, tabernaculum throni sui inter duo maria, quæ postrema verba in *Val.* penitus desiderantur.

lio : *Et figet tabernaculum suum in ^a Aphedano inter maria in monte Saba sancto, et veniet usque ad partem ejus. Aquila : Et plantabit tabernaculum prætoria sui in Ἀφάδων inter maria, in monte glorioso et sancto, et veniet usque ad finem ejus. Soli Septuaginta omni se nominis quæstione liberantes interpretati sunt : Et statuet tabernaculum suum tunc inter maria , et montem voluntatis sanctum, et veniet hora consummationis ejus. Quos Apollinarius secutus, de nomine Apedno omnino conticuit. Hoc ideo prolixius posui, ut et Porphyrii ostendam calumniam qui hæc omnia ignoravit, aut nesciro se finxit, et Scripturæ sanctæ difficultatem : cujus intelligentiam absque Dei gratia et doctrina majorum sibi imperitissimi vel maxime vindicant. Notandum autem, quod P litteram Hebræus sermo non habeat, sed pro ipsa utatur ΠΗΕ, cujus vim Græcum φ sonat. In isto tantum loco apud Hebræos scribatur quidem ^b ΠΗΕ, sed legitur P. Quod autem Antichristus veniat usque ad summitatem montis sancti et inclyti, et ibi pereat, Isaias plenius loquitur : *Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes, et eum qui dominatur cunctis populis, et ^c unctionem quæ uncta [A]. qua unctus] est contra universas nationes.**

(Cap. XII. — Vers. 1 seqq.) *In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ex eo quo [Vulg. ab eo ex quo] gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus : omnis qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt : alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, **725** ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hactenus Porphyrius utcumque se tenuit, et tam nostrorum imperitis, quam suorum male eruditus imposuit : de hoc capitulo quid dicturus est, in quo mortuorum describitur resurrectio : aliis suscitatis in vitam æternam, et aliis in opprobrium sempiternum? Nec potest dicere qui fuerint sub Antiocho fulgentes quasi splendor firmamenti, et alii quasi stellæ in perpetuas æternitates. Sed quid non facit pertinacia? Quasi contritus coluber elevat caput, et moriturus in eos qui morituri sunt venena diffundit. Et hoc, inquit, de Antiocho scriptum est, qui vadens in Persidem, Lysiæ qui Antiochiæ, et Phœnicæ (Al. Phœnici) præerat, reliquit exercitum, ut adversum Judæos pugnaret, urbemque eorum Jerusalem subverteret ; quæ omnia narrat Josephus historiæ auctor Hebræus, quod talis fuerit tribulatio, qualis numquam, et tempus advenerit quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt usque ad illud tempus. Reddita autem victoria, et cæsis Antiochi ducibus,*

A ipsoque Antiocho in Perside mortuo, salvatus est populus Israel : omnes qui scripti erant in libro Dei, hoc est, qui Legem fortissime defenderunt, et e contrario qui deleti sunt de libro, hoc est, qui prævaricatores exstiterunt Legis, et Antiochi fuerunt partium. Tunc, ait, hi qui quasi in terræ pulvere dormiebant, et operiti erant malorum pondere, et quasi in sepulcris miseriarum reconditi, ad insperatam Victoriam de terræ pulvere surrexerunt, et de humo elevaverunt caput, custodes Legis resurgentes in vitam æternam, et prævaricatores in opprobrium sempiternum. Magistri autem et doctores qui Legis notitiam habuerunt, fulgebunt quasi cælum, et qui inferiores populos exhortati sunt ad custodiendas caeremonias Dei, ad instar astrorum splendebunt in perpetuas æternitates. Ponit quoque historiam de Machabæis, in quæ dicitur multos Judæorum sub Mathathia et Juda Machabæo ad eremum confugisse, et latuisse in speluncis, et in cavernis petrarum, ac post victoriam processisse (I Mach. II). Et hæc *παραφορεῖς* **726** quasi de resurrectione mortuorum esse prædicta. Tempore autem Antichristi talem tribulationem fore, qualis numquam fuit ex eo quo gentes esse cœperunt, verius intelligitur. Ponamus enim vicisse Lysiam qui victus est, et penitus oppressos Judæos esse qui vicerunt : numquid fuit talis tribulatio qualis eo tempore quo Jerusalem capta est a Babylonis, templumque subversum, et omnis populus ductus in captivitatem? Oppresso igitur Antichristo, et spiritu Salvatoris extincto, salvabitur populus qui scriptus fuerit in libro Dei, et pro diversitate meritorum, alii resurgent in vitam æternam, et alii in opprobrium sempiternum. Magistri autem habebunt similitudinem cæli, et qui alios erudierunt, stellarum fulgori comparabuntur. Non enim sufficit scire sapientiam, nisi et alios erudias : tacitusque sermo doctrinæ, alium non ædificans, mercedem operis (Al. otii) recipere non potest. Quem locum Theodotio et Vulgata editio ita expressit : *Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et de justis plurimi (Al. plurimis) quasi stellæ in æternum et ultra. Solent nonnulli querere, utrum ductus sanctus, et simplex sanctus eandem mercedem habeant, et unam in Cælestibus mansionem. Unde nunc juxta Theodotionem dicitur, quod docti similitudinem cæli habeant, et absque doctrina justis, stellarum fulgori comparentur : tantumque sit inter eruditam sanctitatem et sanctam rusticitatem, quantum cælum distat et stellæ.*

(Vers. 4.) *Tu autem, Daniel, claude sermones, et signa librum usque ad tempus statutum. Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia. Qui Danieli multiplicem revelaverat veritatem, ipsa occulta esse significans quæ locutus est, præcepit ut involvat sermones, et signet librum, ut legant plurimi, et querant*

^a Nostri mss. *Ephadano*, vel *Epadno*, rectius absque in præpositione. Ms. quoque Sangerm. *EPAAANO*, secunda manu *EPEANO*, sicque mox ad Aquilam, *Prætoria sui*, *APEANO*. Lectiones autem per P probat

ipse Hieronymus paulo post.

^b Plerique mss. absque aspiratione *se* constanter habent.

^c Palatin., et *junctionem, quæ juncta est.*

historiæ veritatem, et propter obscuritatis magnitudinem diversa opinentur. Quod autem ait: *Pertransibunt*, id est, *percurrent plurimi*, multorum significat lectionem. Solemus enim dicere: percurri librum, pertransivi historiam. Quod videm et Isaias de obscuritate sui voluminis loquitur: *Et erunt sermones libri istius, quasi verba voluminis signati, quod si dederat homini nescienti litteras, dicentes ei, lege: respondebit, 727 nescio litteras. Sin autem dederint illud homini scienti litteras, et dixerint: Lege librum: Respondet, non possum legere: signatus est enim (Isa. xxix, 11).* Et in Apocalypsi Joannis liber videtur signatus sigillis septem intus et foris. Cumque nullus posset signacula illius solvere, ait Joannes: *Flebam nimis. Et venit ad me vox dicens: Ne piores: Ecce vicit leo de tribu Juda radix David, aperire librum, et solvere signacula ejus (Apoc. v, 4).* Librum autem illum potest solvere qui Scripturarum sacramenta cognovit, et intelligit ænigmata, et verba tenebrosa propter mysteriorum magnitudinem, et interpretatur parabolas, et occidentem litteram transfert in spiritum vivificantem.

(Vers. 5, 6.) *Et vidi ego Daniel, et ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, et alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: usquequo finis istorum mirabilium? Vidit Daniel duos angelos stantes ex utraque parte super ripam Babylonii fluminis, qui cum hic ponatur absque nomine, secundum præteritam visionem puto eum esse Tigrim, qui Hebraice dicitur EDDECEL (הדקל), et tamen non interrogat eos qui stabant super utramque ripam, sed eum quem in principio viderat, qui indutus erat vestibus lineis sive byssinis, quod Hebraice dicitur BADDIM (בדדים).* Et hic ipse Angelus stabat super aquas fluminis Babylonii, suo eas calcans pede. Ex quo intelligimus superiores duos angelos, quos vidit stantes super ripam, et non interrogat, nec putat sciscitatione, condignos angelos esse Persarum atque Græcorum. Hunc autem esse angelum clementissimum, qui orationes Danielis in conspectu Dei obtulerat (*Al. obtulerit*), quando ei viginti et uno diebus Persarum angelus resistebat. Interrogabat (*Al. interrogat*) autem hæc mirabilia quæ in præsentis Visione dicuntur, quo complenda sint tempore, quod Porphyrius more suo de Antiocho, nos de Antichristo interpretatur.

(Vers. 7.) *Et audivi virum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram, et sinistram suam in celum, et jurasset per viventem in 728 æternum, quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis. Tempus, et tempora, et dimidium temporis, tres et semis annos interpretatur Porphyrius, quod et nos juxta Scripturarum sanctarum idioma, non negamus. Nam et supra legimus,*

A quod septem tempora transferint super Nabuchodonosor, id est, septem anni efferationis ejus, et in visione quatuor bestiarum scriptum est, leonis, et ursi, pardi, et alterius bestiæ, cujus nomen taceatur, quæ regnum significat Romanorum, et postea de Antichristo, quod ^a reges humiliet, et sermones contra Excelsum loquatur, et sanctos Altissimi conterat, et putabit, ait, quod possit mutare tempora et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus, et tempora, et dimidium temporis. Et judicium sedebit, ut auferatur potentia et conteratur, et dispareat usque in finem. Et manifeste de adventu Christi atque sanctorum dicit: Regnum autem et potestas, et magnitudo regni quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi, cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. Si itaque superiora quæ perspicue de Antichristo scripta sunt, refert Porphyrius ad Antiochum, et ad tres et semis annos, quibus templum dicit fuisse desertum (*Supra 1*): ergo et hoc quod sequitur: *Regnum ejus sempiternum, et omnes reges servient ei, et obedient*, debet probare super Antiocho, vel ut ipse putat, super populo Judæorum: quod nequaquam stare manifestum est. Legimus in Machabæorum libris, Josephus quoque in eandem consensit opinionem (*Joseph. lib. xi, cap. 10*). quod tribus annis templum pollutum fuerit in Jerusalem, et in eo ^b Jovis idolum steterit sub Antiocho Epiphane, centesimo quadragesimo quinto anno regni Macedonum, a Casleu mense ejusdem anni nono, usque ad mensem nonum centesimi quadragesimi octavi anni, qui faciunt annos tres. Sub Antichristo autem non tres anni; sed tres et semis, hoc est, mille ducenti nonaginta dies, desolationis templi sancti et eversionis futuræ (*Al. futuri*) esse dicuntur.

Et cum completa fuerit dispersio manus 729 populi sancti, complebuntur universa hæc: Quando, inquit, populus Dei dispersus fuerit: vel Antiocho persequente, ut vult Porphyrius, vel Antichristo, ut nostri verius probant, tunc hæc omnia complebuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Et ego audivi, et non intellexi. Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc? Et ait: Vade, Daniel, quia clausi signatique sunt sermones usque ad tempus ^c consummationis. Eligentur et dealbabitur, et quasi ignis probabuntur multi, et impie agent impii: neque intelligent omnes impii: porro docti intelligent.* Vult propheta intelligere quod viderat, immo quod audierat, et futurorum cupit cognoscere veritatem. Audierat enim regum bella diversa, et inter se prælia, et multiplicem historiam: sed nomina non audierat singulorum. Si autem propheta audivit, et non intellexit, quid facient hi qui signatum librum, et usque ad tempus consummationis, multis obscuritatibus involutum, præsumptione

^a Reponit Victor. quod tres reges, quod sic legatur supra cap. 7, atque ita ibi interpretetur Hieron. denique mss. aliquot suffragentur.

^b Victorius, et in eo loco idolum, etc.

^c Victorius ad Vulgatæ lectionem præsumptum pro consummationis.

mentis edisserunt? Cum autem, inquit, finis adve-
nerit, impii non intelligent, et qui docili fuerint
disciplina Dei, intelligere poterunt. *In perversam
eius animam non introibit sapientia: nec potest se
infundere corpori, quod peccatis subditum est.*

(Vers. 11.) *Et a tempore quo [Vulg. cum] ablatam
fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in
desolationem, dies mille ducenti nonaginta.* Hos mille
ducentos nonaginta dies Porphyrius in tempore
Antiochi, et in desolatione templi dicit completos,
quam et Josephus et Machabæorum (ut diximus) li-
ber, tribus tantum annis fuisse commemorant.
Ex quo perspicuum est tres istos, et semis, an-
nos de Antichristi dici temporibus, qui tribus et se-
mis annis, hoc est mille ducentis nonaginta diebus,
sanctos persecuturus est, et postea corruiurus in
monte inicyto et sancto. A tempore igitur ἐξέλεξι-
σθού, quod nos interpretati suimus *iuge sacrificium*,
quando Antichristus orbem [Al. urbem] obtineas,
Dei cultum ^a interdixerit, usque ad interuersionem
ejus, tres et semis anni, id est, mille ducenti et non-
aginta complebuntur.

730 (Vers. 12.) *Beatus qui expectat, et pervenit
usque ad dies mille trecentos triginta quinque.* Bea-
tus, inquit, qui, interfecto Antichristo, dies supra
numerum præfinitum quadraginta quinque præstola-
tur: quibus est Dominus atque Salvator in sua ma-
jestate venturus. Quare autem post interfectionem
Antichristi, quadraginta quinque dierum silentium
sit, divinæ scientiæ est: nisi forte dicamus: Dila-
tio regni sanctorum, patientiæ comprobatio est. Por-
phyrius hunc locum ita edisserit, ut quadraginta
quinque dies^c qui super mille ducentos nonaginta
sunt, victoriæ contra duces Antiochi tempus signifi-
cent: quando Judas Machabæus fortiter dimicavit,
et emundavit templum, idolumque contrivit, et
victimas obtulit in templo Dei. Quod recte diceret,
si Machabæorum liber, tribus et semis annis tem-
plum scriberet fuisse pollutum, et non tribus
(1 Mach. 14).

(Vers. 13.) *Tu autem, ^b Daniel, vade ad præfinitum,
et requiesce [Vulg. requiesces] et stabis in sorte
tua in finem dierum.* Pro quo Theodotio ita interpre-
tatus est: *Tu autem vade et requiesce, et resurges in
ordine tuo in consummatione dierum.* Quo verbo os-
tenditur omnem prophetiam viciniam esse resur-
rectioni [Al. resurrectionis] omnium mortuorum:

^a Duo Mas., *Dei cultui interdixerit, usque ad inter-
fectionem ejus.*

^b Nomen *Daniel*, quod in sacro Textu non sit, Vic-
torius expungit.

^c Subsequens postrema periodus, subnexusque
capitis xii e sacro textu versiculus, in Palat. mss.
non habentur; in Vatic. autem eorum loco isthæc ha-
betur epigraphæ ex initio: *Incipit historia Susannæ
secundum beatum Hieronymum.*

^d Neque isthæc verba, quæ locis suis subnotabis,
norunt mss. nostri. Porro nec Hieronymus totidem
videtur Origenem verbis Latine expressisse.

^e Pro hoc versiculo, quem mss. nostri substituant,
alii proponebatur: *Erat autem Joacim dives valde,
et erat ei pomarium vicinum domui suæ: qui nihil ad
subnexam expositionem pertinet. Cæterum eadem*

quando et propheta surrecturus est. Et frustra Por-
phyrius, quæ in typo Antiochi de Antichristo dicta
sunt, vult omnia referre ad Antiochum. Cujus ca-
lumpniæ (ut diximus) plenius responderunt Eusebius
Cæsariensis, et Apollinarius Laodicenus, et ex par-
te disertissimus vir martyr Methodius, quæ quisci-
re voluerit, in ipsorum libris poterit invenire. ^e Il-
lusque Danielem in Hebræo volumine legimus: cæ-
tera quæ sequuntur usque in finem libri, de Theo-
dotionis editione translata sunt.

(Cap. XIII. — Vers. 1, 2.) *Et erat vir habitans in
Babylone, et nomen ejus Joacim, et accepit uxorem
nomine Susannam filiam Helciæ, pulchrum nimis, et
tinentem Dominum [Vulg. Deum].* Expositis, ut po-
tuit [Al. pot.imus], quæ in Danielis libro juxta He-
braicum continentur, ponam breviter quid Orige-
nes in decimo Stromatum suorum libro de Susannæ
et **731** Belis fabulis dixerit. Cujus hæc verba sunt,
^d quæ locis suis subnotabis.

(Vers. 3.) *Et parentes ejus justi [Vulg. cum esset
justi erudierunt] edocuerunt filiam suam juxta legem
Moysi.* Hoc utendum est testimonio ad exhortatio-
nem parentum, ut doceant juxta legem Dei, sermo-
nemque divinum non solum filios, sed et filias suas.

(Vers. 4.) *Et ^e constituti sunt duo senes de populo
[Vulg. tacet de populo] iudices in anno illo.* Refere-
bat Hebræus istos esse Ahab et Sedeciam [Al. Al-
chiam et Sedechiam], de quibus scribit Jeremias:
*Faciatur Dominus sicut Ahab et Sedeciam, quos tri-
xit rex Babylonis in igne, propter iniquitatem quam
fecerant in Israel, et adulteraverunt [Al. adulterabant]
uxores civium suorum [Jerem. xxi].*

(Vers. 5.) *De quibus locutus est Dominus: quis
egressa est iniquitas de Babylone a senibus iudicibus,
qui videbantur regere populum. Isti frequentabant do-
mum Joacim, etc.* Pulchre de presbyteris peccatori-
bus non ait: *Qui regebant populum*: sed, *qui vide-
bantur regere.* Qui enim bene præsumt populo, re-
gunt populum: qui autem tantum nomen habent
iudicum, et injuste præsumunt populo, regere viden-
tur populum, magis quam regant.

(Vers. 8.) *Et exarserunt in concupiscentiam ^f ejus,
et everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos
suos, ut non viderent caelum, neque meminissent iudi-
cium justorum.* Quod Græci vocant πάθος, nos pertur-
bationem magis quam passionem rectius interpreta-
mur. Hæc igitur perturbatio, et cupido libidinis li-

Origenis sunt pone verba in epistola ad Africanum de
Susannæ historia num. 7: *Μίσηται μὲν τῷ θεῷ φιλο-
μαθὲς Ἑβραῖοι, καὶ χαρακτηρίζουσι παρ' αὐτοῦ Σοφοῦ
νιδῶ... συμμίζας περὶ πλεόνων ἄφ' οὗ ὡς μὴ ἀδύ-
τουμένης τῆς περὶ Σωσάννης ἱστορίας, ἐπιπέσαν καὶ
τὰ τῶν πρεσβυτέρων ὀνόματα, ὡς παρὰ τῆς ἱερῆς
κείμενα τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον ποιήσαι δεξιότιος, etc.
Memini certe me cum studioso Hebræo, vocalique apud
illos viri sapientis filio... collocutum ab ipso per-
inde ac si Susannæ historia vera sit, didicisse etiam an-
teriorum nomina pro ut exstant in Jeremia, et hoc modo
se habent: Te faciat Dominus ut Sedeciam et ut Achiah,
quos, etc.*

^f Hic de novo ut et sæpe alibi propositum Scriptu-
ræ textum ex mss. fide ad subnexam expositionem
supplemus.

stillavit, immo percussit corda seniorum. Sed ut in A animis eorum jaceret fundamentum, et cogitarent desiderata complere, ipsi everterunt sensum suum : quo subverso, oculi eorum inclinati sunt, ut caelestia non viderent, nec recordarentur judiciorum justorum, sive Dei, sive honestatis, sive naturæ : quæ omnibus ad bonum insita est.

Et ecce Susanna inambulabat, juxta consuetudinem. Ante jam dictum est quod facto mane inambulet Susanna. Nec incongruum est ad placandos eos **732** qui omnium quæ gerimus de Scripturis sanctis quæruunt exempla, hunc inambulandi locum assumere : quod recte quis ad vegetandum corpusculum deambulet. Quem locum, inquit, de Septuaginta editione nunc posui : quo dicto Origenes ostendit cætera se non juxta Septuaginta interpretes disseuisse.

(Vers. 19.) *Ingemuitque Susanna et ait: Angustia mihi sunt undique.* Qui ad summitatem perfectæ virtutis venerit, cumquam dicit sibi imminere discrimen, si adulterorum manus non effingerit, dicentium : *Assentire nobis, et commiscere nobiscum. Alioquin, et si nolueris, dicemus testimonium contra te, quod fuerit tecum juvenis, et hac de causa dimiseris puellas a te.* Humanæ quippe fragilitatis est, mortem timere, quæ insertur pro justitia : nisi forte angustiam interpretabimur, non imminentis mortis, sed opprobrii et ignominia, qua perfundenda erat illis accusantibus atque dicentibus : *Fuit cum illa juvenis, et idcirco dimisit puellas.*

(Vers. 22.) *Si enim hoc egero, mors mihi est : si autem, non, etc.* Peccatum mortem vocat. Sicut ergo C ei qui facit adulterium, mors est adulterium : sic omne peccatum quod ducit ad mortem, mors appellandum est. Et toties mori credimur, quoties peccamus ad mortem. Unde contrariis talis resurgimus et vivificamur, quoties vitæ digna opera facimus.

(Vers. 23.) *Sed melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini.* In Græco non habet, *κατὰ πρόσωπον*, id est, melius, sed *αλπερόν*, quod bonum interpretari possumus. Unde eleganter non dixit : *Melius mihi est incidere in manus iniquorum presbyterorum, quam peccare in conspectu Domini* : ne videretur comparationis peccati, quod non erat bonum, hoc appellare melius. Sed bonum est, inquit, mihi non facere malum, et incidere in manus vestras, ne peccem in conspectu Domini. **733** Non ergo per comparationem legendum est : *Melius mihi est incidere in manus res-*

trās, quam peccare in conspectu Domini : sed absolute : *Bonum mihi est non facere malum et incidere in manus vestras, ne peccem in conspectu Domini.*

(Vers. 24.) *Et exclamavit voce magna Susanna, etc.* Magna vox erat, non aeris percussione, et clamore faucium, sed pudicitia: magnitudine, per quam clamabat ad Dominum. Unde et sancta Scriptura in exclamacione seniorum non apposuit magnam vocem. Sequitur enim : *Clamaverunt et senes adversum eam.*

(Vers. 42.) *Exclamavit autem Susanna voce magna, etc.* Cordis affectus, et mentis pura confessio, et bonum conscientia, vocem ejus fecerant clariorem. Unde magna erat exclamatio ejus Deo, quæ ab hominibus non audiebatur.

(Vers. 44.) *Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Dominus Spiritum sanctum pueri junioris.* Quo sermone ostenditur, non intrasse in Danielem Spiritum sanctum : sed eum qui erat in illo, et quiescebat propter ætatis infirmitatem, nec sua poterat opera demonstrare, data occasione pro sancta femina a Domino suscitatum.

(Vers. 46.) *Et exclamavit voce magna : Mundus ego sum a sanguine hujus, etc.* Suscitatus in se Spiritu sancto, et quæ puer deberet dicere suggerente, vox ejus magna erat. Et notandum sicubi in Scripturis sanctis, peccatoris vox magna vocatur [d. dicitur].

734 (Vers. 58, 59.) *Dic sub qua arbore videris eos loquentes sibi. Qui ait sub schimo, dixitque ei Daniel : Recte mentitus es in caput tuum; ecce enim Angelus Dei accepta sententia ab eo scindet te medium. Et post medium alter sentor ait, sub primo, dixitque ad eum Daniel : Recte mentitus es et tu in caput tuum. Manet autem Angelus Dei gladium habens ut secet te medium.* Quia Hebræi reprobant historiam Susannæ, dicentes eam in Danieles volumine non haberi, debemus diligenter inquirere nomina, *σχινοῦ καὶ πρινοῦ*, quæ Latini *ilicem* et *lentiscum* interpretantur, si sint apud Hebræos, et quam habeant etymologiam, ut a *σχινοῦ*, *scissio*, et a *πρινοῦ*, *sectio*, sive *serratio* dicatur lingua eorum. Quod si non fuerit inventum, necessitate cogemur et nos eorum acquiescere sententia, qui Græci tantum sermonis hanc volunt esse *περικοπήν*, quæ Græcam habeat tantum etymologiam, et Hebraicam non habere. Quod si quis ostenderit a duarum istarum arborum scissionis et sectionis in Hebræo stare etymologiam : tunc poterimus etiam hanc Scripturam recipere.

(Vers. 60.) *Exclamavit autem omnis synagoga [Vulg. cætus] voce magna, et benedixerunt Deum qui*

* Rectius multo colligit in laudata ad Africanum epistola num. 6 et 7, ubi ita proposita objectioni respondet, ut quamquam in Hebræo qui intercederat textu illa etymologia duarum arborum scissionis et sectionis exhiberi nequeat, nihil tamen dubitari velit, quin esse poterit, cum id genus alii in Scripturis occurrant verborum lusus. Et vero libet quædam ejus responsi silem ex Latina interpretatione describere. « *Videtur, inquit, quæ in oratione ipsa criminariis. Et primum iniquitas ab eo quod dicitur, quæ non admittit historiam, nempe ab ea quæ dicitur τὸ πρινοῦ σχινοῦ, et τὸ σχινοῦ σχινοῦ, quæ habet, derivatione, de qua tu pronuntiasti, ac si con-*

pentum haberes, quo modo Græce quidem hæc consonare contingat, Hebraice autem distent penitus. Ego vero etiamnum dubito. Nam et ego de hoc loco sollicitus, cum et ipse dubius hererem, non paucos Hebræos consului, sciscitans quomodo apud ipsos nominetur *πρινοῦ*, et quomodo dicant *πρινοῦ*, nem qua voce reddant *σχινοῦ*, arborum, et quomodo dicatur eis *σχινοῦ*. Illi autem dicebant ignorare se Græcas voces *πρινοῦ* et *σχινοῦ*, et ipsas sibi poscebant ostendi arbores, ut scirent quasnam eis tribuant voces. Ego vero non dubitavi (amica enim veritas) ipsa ligna in eorum conspectum adducere. Alius autem dicebat quæ nusquam nominata sunt in Scripturis,

salvat sperantes in se, etc. Si interfecit eos omnis A synagoga, videtur illa opinio refutari^a, de qua supra diximus, secundum Jeremiam (*Jerem. xxix*), quod ipsi essent presbyteri Abab et Sedecias: nisi forte hoc, quod scriptum est: *Interfecerunt eos*, sic interpretemur pro eo, quod est, regi Babylonis occidendos tradiderunt. **735** Sicut et nos dicimus, quod Judæi interfecerint Salvatorem: non quo ipsi percusserint, sed quo tradiderint occidendum, et succlamantes dixerint: *Crucifige, crucifige eum* (*Joan. xix, 15*).

(Vers. 63.) *Helcias autem et uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna*, etc. Digne [*Al. Digni*] quasi sancti laudant Deum: non quia liberata est de manu presbyterorum Susanna, hoc enim non satis

se non posse affirmare quemadmodum dicantur Hebraice; in promptu autem esse, ut qui dubitat, Syriaca utatur voce loco Hebraicæ. Item dicebat etiam a sapientissimis dictiones nonnullas aliquando queri. Si ergo, inquit, alicubi potes ostendere nominatam in aliqua Scriptura *Prinum*, vel *Schinum*, ibi certe inveniatur quod querimus, et ea qua inde oritur, nominum derivatio. Si vero nullibi nominatæ sunt, id quoque nos latet. Hæc igitur cum ab Hebræis quibuscum consuetudinem habui, historiam non agnoscentibus dicta sint, religio mihi est pronuntiare utrum apud Hebræos similis nominum derivatio servetur necne. Tu vero cur non esse affirmaris, fortasse nosti.

^a Hanc ex Hebræorum sensu difficultatem urget impendio magis Hieronymus in Commentariis in Jeremiam cap. xxix ad illud Prophetæ, *Faciatur tibi Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab*, etc. *Atque*, inquit, Hebræi hos esse presbyteros, qui fecerint

laudabile est, nec magni discriminis, si non esset liberata, sed quia non est inventa in ea res turpis.

(Cap. XIV.—Vers. 1.) *Statimque cum aperisset ostia, aspiciens 736 rex super mensam* [Vulg. ostium intuitus rex mensam], exclamavit voce magna: *Magnus es, Bel, et non est apud te ullus dolus*. Ille quod Scriptura nunc dicit: *Exclamavit voce magna*, quia de idololatra et ignorante Deum, dicitur, videtur observationem nostram subvertere, qua dudum asseruimus vocem magnam in sanctis tantum reperiri. Quod solvet facile qui hanc historiam in libro Danielis apud Hebræos dixerit non haberi. Si quis autem potuerit eam approbare esse^b de canone, tunc querendum est quid ei respondere debeamus.

stultitiam in Israel, et moechati sunt uxores civium suorum, quorum uni loquitur Daniel: *Intestate dierum malorum*: Et alteri: *Semen Chanaam, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum*.... Sed illud quod in præsentiarum dicitur: *quos frizit rex Babylonis in igne*, videtur Danielis historie contraire. Ille enim asserit eos ad sententiam Danielis a populo esse lapidatos: hic vero scriptum est, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. Unde et a plerisque ac pene omnibus Hebræis, ipsa quasi fabula non recipitur, nec legitur in synagogis eorum. Qui enim, inquit, fieri poterat, ut captivi lapidandi principes et prophetas suos haberent potestatem? Et magis hoc esse verum affirmant, quod scribit Jeremias, convictos quidem esse presbyteros a Daniele, sed latam in eos sententiam a rege Babylonis, qui in captivos, ut victor et dominus, habebat imperium.

^b Recole Epist. ad African. num. 4 et 5.

S. EUSEBII HIERONYMI,

STRIDONENSIS PRESBYTERI,

TRANSLATIO

HOMILIARUM ORIGENIS

IN JEREMIAM ET EZECHIELEM,

AD^a VINCENTIUM PRESBYTERUM.

Prologus.

741-742. Magnum est quidem, amice, quod postulas, ut Origenem faciam Latinum, et hominem juxta Didymi videntis sententiam, alterum post Apostolum [*Al. apostolos*], Ecclesiarum magistrum etiam

Romanis auribus donem. Sed oculorum, ut ipse nosti, dolore cruciatus, quem nimia impatiens lectione contraxi, et notariorum penuria, quia tenuitas hæc quoque subsidium abstulit, quod recte cupis, tam

^a Hic idem illo Vincentius est, cui et interpretationem Eusebiani Chronici Pater inscripsit, et quem laudat epist. 61, ad Vigilantium, num. 3.